

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

TÜRKİYE TARIMINDA KENDİ KENDİNE YETERLİLİK

Onur ERGELEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Zerrin KARAKUZULU

HAZİRAN- 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE TARIMINDA KENDİ KENDİNE YETERLİLİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Onur ERGELEN

Enstitü Anabilim Dalı: Coğrafya

“Bu tez 13/06/2024 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulanan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Zeki KODAY	Başarılı
Prof. Dr. Zerrin KARAKUZULU	Başarılı
Doç. Dr. Fatih ARICI	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Onur ERGELEN

13/06/2024

ÖNSÖZ

Kendi kendine yeterlilik konusunda dünyada ve ülkemizde az sayıda çalışma olduğunu görmekteyiz. Benim amacım ülkemizin olası bir doğal felaket ya da savaş durumunda kendi halkının beslenmesine yetebilecek bir ülke midir sorusuna cevap aramaktır. Türkiye tarımsal üretimde potansiyel anlamda çok güçlü bir ülke olduğu, sadece bazı eksikliklerin giderildiği takdirde büyük gelişme göstereceği bir ülkedir. Tez çalışmamda kendi kendine yeterlilik başlığı altında ülkemizin nasıl bir durumda olduğunu ve gelecekte de hangi varsayımlarda olacağından bahsetmek istedim. Umarım ülkemiz gelecekte de gıdada kendine yeterli durumunda olacaktır.

Bu çalışmamda bana maddi ve manevi olarak destek olan değerli Prof. Dr. Zerrin KARAKUZULU hocama, değerli katkılarından dolayı jüri üyeliğimi yapan Prof. Dr. Zeki KODAY ve Doç. Dr. Fatih ARICI'ya teşekkür ederim. Değerli arkadaşım Gülbin ABATAY'a ve bugüne kadar gelmeme yardımcı olan babam Cemal ERGELEN'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca tezimde ve hayatımda her konuda yardımcı olan, eksikliğini hissetmediğim değerli eşim Gülhan İSKENDER'e sonsuz teşekkür ederim.

Merhume annem Nesrin ERGELEN 'in anısına...

Onur ERGELEN

13/06/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ.....	iv
GRAFİK LİSTESİ.....	vi
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	6
1.1. Kırsal Kalkınma	6
1.2. Sürdürülebilir Tarım	7
1.3. Kendi Kendine Yeterlilik	9
2. BÖLÜM: BULGULAR.....	20
2.1. Türkiye’de Tarım Alanları	20
2.2. Tahıl Ürünleri.....	21
2.2.1. Türkiye Tahıl Ürünleri Üretimi	21
2.2.2. Türkiye Yurtiçi Tahıl Ürünleri Tüketimi	24
2.2.3. Türkiye Tahıl Ürünleri İhracatı	27
2.2.4. Türkiye Tahıl Ürünleri İthalatı	30
2.2.5. Türkiye Tahılda Kendi Kendine Yeterlilik Analizi	33
2.3. Baklagil Ürünleri	36
2.3.1. Türkiye Baklagil Ürünleri Üretimi.....	37
2.3.2. Türkiye Yurtiçi Baklagil Ürünleri Tüketimi	40
2.2.3. Türkiye Baklagil Ürünleri İhracatı	43
2.3.4. Türkiye Baklagil Ürünleri İthalatı	45
2.2.5. Türkiye Baklagil Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi	48
2.4. Meyve Ürünleri	51
2.4.1. Türkiye Meyve Ürünleri Üretimi	52
2.4.2. Türkiye Yurtiçi Meyve Ürünleri Tüketimi	56
2.4.3. Türkiye Meyve Ürünleri İhracatı	61
2.4.4. Türkiye Meyve Ürünleri İthalatı	65
2.4.5. Türkiye Meyve Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi	70

2.5. Turunçgil Ürünleri	73
2.5.1. Türkiye Turunçgil Ürünleri Üretimi	73
2.5.2. Türkiye Yurtiçi Turunçgil Ürünleri Tüketimi	76
2.5.3. Türkiye Turunçgil Ürünleri İhracatı	80
2.5.4. Türkiye Turunçgil Ürünleri İthalatı	82
2.5.5. Türkiye Turunçgil Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi	85
2.6. Sebze Ürünleri	87
2.6.1. Türkiye Sebze Ürünleri Üretimi	88
2.6.3. Türkiye Yurtiçi Sebze Ürünleri Tüketimi	93
2.6.3. Türkiye Sebze Ürünleri İhracatı	99
2.6.4. Türkiye Sebze Ürünleri İthalatı	104
2.6.5. Türkiye Sebze Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi	108
2.6. Sert Kabuklu Meyveler	111
2.7.1. Türkiye Sert Kabuklu Meyveler Üretimi	112
2.7.2. Türkiye Yurtiçi Sert Kabuklu Meyveler Tüketimi	116
2.7.3. Türkiye Sert Kabuklu Meyveler İhracatı	120
2.7.4. Türkiye Sert Kabuklu Meyve Ürünleri İthalatı	123
2.7.5. Türkiye Sert Kabuklu Meyveler Kendi Kendine Yeterlilik Analizi	125
2.8. Endüstri Ürünleri (Çay, Şeker, Pirinç)	128
2.8.1. Türkiye Endüstri Ürünleri Üretimi	129
2.8.2. Türkiye Yurtiçi Endüstri Ürünleri Tüketimi	132
2.8.3. Türkiye Endüstri Ürünleri İhracatı	134
2.8.4. Türkiye Endüstri Ürünleri İthalatı	136
2.8.5. Türkiye Endüstri Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi	138
SONUÇ	142
KAYNAKÇA	146
ÖZ GEÇMİŞ	151

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
COVID-19	: Küresel Koronavirüs Pandemisi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FAO	: Dünya Gıda Örgütü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
OGM	: Orman Genel Müdürlüğü
SGB-TEPGE	: Tarım Ürünleri Piyasaları, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye Tarım Alanları Dağılışı.....	20
Tablo 2: Türkiye Tahıl Ürünleri Üretimi (Ton).....	23
Tablo 3: Türkiye Yurtiçi Tahıl Ürünleri Tüketimi(Ton).....	25
Tablo 4: Türkiye Tahıl Ürünleri İhracatı(Ton).....	28
Tablo 5: Türkiye Tahıl Ürünleri İthalatı(Ton).....	31
Tablo 6: Türkiye Tahıl Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi (2020).....	34
Tablo 7: Türkiye Baklagil Ürünleri Üretimi(Ton)	39
Tablo 8: Türkiye Yurtiçi Baklagil Ürünler Tüketimi(Ton)	42
Tablo 9: Türkiye Baklagil Ürünleri İhracatı(Ton)	44
Tablo 10: Türkiye Baklagil Ürünleri İthalatı(Ton)	47
Tablo 11: Türkiye Baklagil Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi	48
Tablo 12: Türkiye Meyve Ürünleri Üretimi(Ton).....	53
Tablo 13: Türkiye Yurtiçi Meyve Ürünleri Tüketimi(Ton).....	57
Tablo 14: Türkiye Meyve Ürünleri İhracatı(Ton).....	62
Tablo 15: Türkiye Meyve Ürünleri İthalatı(Ton).....	67
Tablo 16: Türkiye Meyve Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi	71
Tablo 17: Türkiye Turunçgil Ürünleri Üretimi(Ton)	74
Tablo 18: Türkiye Yurtiçi Turunçgil Ürünleri Tüketimi(Ton)	77
Tablo 19: Türkiye Turunçgil Ürünleri İhracatı(Ton)	81
Tablo 20: Türkiye Turunçgil Ürünleri İthalatı(Ton)	83
Tablo 21: Türkiye Turunçgil Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi.....	86
Tablo 22: Türkiye Sebze Ürünleri Üretimi(Ton)	90
Tablo 23: Türkiye Yurtiçi Sebze Ürünleri Tüketimi(Ton)	94
Tablo 24: Türkiye Sebze Ürünleri İhracatı(Ton)	101
Tablo 25: Türkiye Sebze Ürünleri İthalatı(Ton)	105
Tablo 26: Türkiye Sebze Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi.....	109
Tablo 27: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler Üretimi(Ton).....	112
Tablo 28: Türkiye Yurtiçi Sert Kabuklu Ürünler Tüketimi(Ton).....	116
Tablo 29: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler İhracatı(Ton).....	121
Tablo 30: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler İthalatı(Ton).....	123
Tablo 31: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler Kendi Kendine Yeterlilik Analizi	126

Tablo 32: Türkiye Endüstri Ürünleri Üretimi(Ton)	130
Tablo 33: Türkiye Yurtiçi Endüstri Ürünleri Tüketimi(Ton)	132
Tablo 34: Türkiye Endüstri Ürünleri İhracatı(Ton)	135
Tablo 35: Türkiye Endüstri Ürünleri İthalatı(Ton)	136
Tablo 36: Türkiye Endüstri Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi.....	139

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye Tarım Alanları Dağılışı.....	21
Grafik 2: Türkiye Tahıl Ürünleri Üretimi(Ton).....	24
Grafik 3: Türkiye Yurtiçi Tahıl Ürünleri Tüketimi(Ton).....	26
Grafik 4: Türkiye Tahıl Ürünleri Üretimi-Tüketimi(Ton).....	27
Grafik 5: Türkiye Tahıl Ürünleri İhracatı(Ton).....	29
Grafik 6: Türkiye Tahıl Ürünleri İthalatı(Ton).....	32
Grafik 7: Türkiye Tahıl Ürünleri İhracat- İthalatı(Ton).....	33
Grafik 8: Türkiye Tahıl Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi	35
Grafik 9: Türkiye Baklagil Ürünleri Üretimi(Ton).....	40
Grafik 10: Türkiye Baklagil Ürünleri Üretim-Tüketimi(Ton).....	41
Grafik 11: Türkiye Yurtiçi Baklagil Ürünleri Tüketimi(Ton).....	43
Grafik 12: Türkiye Baklagil Ürünleri İhracatı(Ton).....	45
Grafik 13: Türkiye Baklagil Ürünleri İhracat-İthalatı(Ton).....	46
Grafik 14: Türkiye Baklagil Ürünleri İthalatı(Ton).....	48
Grafik 15: Türkiye Baklagil Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi.....	50
Grafik 16: Türkiye Meyve Ürünleri Üretimi(Ton).....	55
Grafik 17: Türkiye Yurtiçi Meyve Ürünleri Tüketimi(Ton).....	59
Grafik 18: Türkiye Meyve Ürünleri Üretimi-Tüketimi(Ton).....	60
Grafik 19: Türkiye Meyve Ürünleri İhracatı(Ton).....	64
Grafik 20: Türkiye Meyve Ürünleri İthalatı(Ton).....	68
Grafik 21: Türkiye Meyve Ürünleri İhracat-İthalatı(Ton).....	69
Grafik 22: Türkiye Meyve Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi	72
Grafik 23: Türkiye Turunçgil Ürünleri Üretimi(Ton).....	75
Grafik 24: Türkiye Yurtiçi Turunçgil Ürünleri Tüketimi(Ton).....	78
Grafik 25: Türkiye Turunçgil Ürünleri Üretimi-Tüketimi(Ton).....	79
Grafik 26: Türkiye Turunçgil Ürünleri İhracatı(Ton).....	82
Grafik 27: Türkiye Turunçgil Ürünleri İthalatı(Ton).....	84
Grafik 28: Türkiye Turunçgil Ürünleri İthalatı(Ton).....	85
Grafik 29: Türkiye Turunçgil Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi.....	87
Grafik 30: Türkiye Sebze Ürünleri Üretimi(Ton).....	92
Grafik 31: Türkiye Yurtiçi Sebze Ürünleri Tüketimi(Ton).....	95

Grafik 32: Türkiye Sebze Ürünleri Üretim-Tüketimi(Ton)	97
Grafik 33: Türkiye Sebze Ürünleri İhracatı(Ton)	102
Grafik 34: Türkiye Sebze Ürünleri İthalatı(Ton)	107
Grafik 35: Türkiye Sebze Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi	110
Grafik 36: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler Üretimi(Ton).....	114
Grafik 37: Türkiye Yurtiçi Sert Kabuklu Ürünler Tüketimi(Ton).....	118
Grafik 38: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler Üretim-Tüketimi(Ton).....	120
Grafik 39: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler İhracatı(Ton).....	122
Grafik 40: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler İthalatı(Ton).....	124
Grafik 41: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler İhracat-İthalatı(Ton)	125
Grafik 42: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler Kendi Kendine Yeterlilik Analizi	127
Grafik 43: Türkiye Endüstri Ürünleri Üretimi(Ton)	131
Grafik 44: Türkiye Yurtiçi Endüstri Ürünleri Tüketimi(Ton)	133
Grafik 45: Türkiye Endüstri Ürünleri Üretimi-Tüketimi(Ton)	134
Grafik 46: Türkiye Endüstri Ürünleri İhracatı(Ton)	135
Grafik 47: Türkiye Endüstri Ürünleri İthalatı(Ton)	137
Grafik 48: Türkiye Endüstri Ürünleri İhracatı-İthalatı(Ton).....	138
Grafik 49: Türkiye Endüstri Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi.....	140

ÖZET

Başlık: Türkiye Tarımında Kendi Kendine Yeterlilik

Yazar: Onur ERGELEN

Danışman: Prof. Dr. Zerrin KARAKUZULU

Kabul Tarihi: 13/06/2024

Sayfa Sayısı: ix (ön kısım) + 151(ana kısım)

Dünya'nın gelişmesinin ve daha fazla küreselleşmesinin avantajı olarak gıda başta olmak üzere birçok ürün rahatça ihraç ya da ithal edilebiliyor. Fakat pandemi gibi ya da bölgesel savaşlar gibi küresel ekonomiyi etkileyen unsurlar ortaya çıktıkça gıda ticaretinde bir tedirginlik oluşmaya başladı. Tarımsal tüketiminin üretimden fazla olduğu ülkeler yavaşça tarımda kendi kendine yeterlilik konularını masaya yatırmaya başladı. Özellikle Avrupalı ülkeler tarımsal yeterlilik ve gıdada sürdürülebilirlik başlıklarını gözden geçirmeye ve çalışmalarına başladılar. Örnek olarak son yıllardaki Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle ayçiçek yağı ve buğday ticaretinde ciddi sorunlar ortaya çıkmış bunun sonucu olarak da fiyatlar artmış, stoklar azalmış ve tüketici ürüne erişebilmekte birtakım sorunlar yaşamıştır. Ülkemizde ise genel olarak artan nüfusa karşılık yeterince tarımsal ürün üretilmediğinden gıda ürünlerimizi dış pazardan ithal etmek zorunda kalıyoruz ve tarım ürünleri dış ticaret açığında önemli faktörlerden biri haline gelmeye başladı. Gelecekte olası herhangi bir pandemi dönemi, savaş veya doğal felaketlerde gıda sıkıntılarından ciddi şekilde etkilenmemek adına tarım politikalarında iyileşme, gıda güvenliği ve tarımsal faaliyetlerde kendi kendine yeterliliği ile ilgili araştırmalar yapılmalıdır. Bu yüksek lisans tezindeki temel amacımız Türkiye bakımından tarımda kendi kendine yeterliliğin hangi durumda olduğunu belirlemek ve gerekli olacak iyileştirme çalışmaları önermek, gelecek yıllar için ülkemizde tarımda yeterliliğin ne durumda olacağını öngörecektir çalışmalar yapmak ve sonucunda gerekli öneriler sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Üretim, Tarımsal Kalkınma, Sürdürülebilir Tarım, Tarımda Kendi Kendine Yeterlilik

ABSTRACT	
Title of Thesis: Self Sufficiency in Agriculture in Turkiye	
Author of Thesis: Onur ERGELEN	
Supervisor: Prof. Dr. Zerrin KARAKUZULU	
Accepted Date: 13/06/2024	Number of Pages: ix (pre text) + 151(main body)
<p>As the world develops and becomes more globalized, many products, especially food, can be easily exported or imported. However, as factors that affect the global economy, such as pandemics or regional wars, have emerged, food trade has become uneasy. Countries with higher agricultural consumption than production have slowly started to put self-sufficiency in agriculture on the table. Especially European countries have started to review and work on agricultural self-sufficiency and food sustainability. For example, due to the Russia-Ukraine war in recent years, serious problems have emerged in the sunflower oil and wheat trade, resulting in increased prices, reduced stocks and problems in accessing the product by consumers. In our country, since we cannot produce enough agricultural products in response to the increasing population in general, we have to import our food products from the foreign market and agricultural products have become one of the important factors in the foreign trade deficit. In order not to be seriously affected by food shortages in any possible pandemic period, war or natural disasters in the future, improvement in agricultural policies, food security and research on self-sufficiency in agricultural activities should be carried out. Our main purpose in this master’s thesis is to determine the state of self-sufficiency in agriculture in Turkey and to suggest the necessary improvement studies, to conduct studies to predict the state of self-sufficiency in agriculture in our country ixort he coming years and to offer the necessary suggestions as a result.</p>	
Keywords: Agricultural Production, Agricultural Development, Sustainable Agriculture, Self-Sufficiency in Agriculture	

GİRİŞ

İnsanoğlunun var oluşundan günümüze kadar gelen temel faaliyetlerinden biri kuşkusuz tarımdır. Yeterli gıda teminine bağlı olan bu unsur insanlığın varlığına bağlıdır. Gıda temininin ana aracı olan tarım, dünyada sosyo-ekonomik, teknolojik ya da siyasal ilerlemeler olmasına rağmen, bu tarım gerçeğini değiştirememiştir. İnsanlığın hayatında en temel unsur olan beslenme alışkanlığımız devam ettiği süre boyunca tarım da devam etmek zorundadır. Sanayi devriminden sonra ise az da olsa tarımda değişiklik meydana gelmiş ve tarıma dayalı geleneksel toplumdaki sanayi toplum yapısına evrilmiştir. Ek olarak kırsal toplum yavaş yavaş şehirleşmeye başlamış ve kentlere doğru olan göçler maalesef durdurulamamıştır. Sonuç olarak hızlı nüfus artmış, tarım alanları daralmış, kırsal kesim azalmış ve bu bağlamda ortaya çıkan büyük dönüşümün çevre üzerinde yarattığı etki, tarımın büyük bir değişim rüzgârı içinde sürükleneceğini gösterecektir. Hızlı kentleşme, yapılaşma, iklim ve çevre faktörlerine bağlı olarak tarım alanlarının günden güne daralması, buna karşın dünya nüfusunun hızla artması, son yıllarda “gıda güvenliği ve kendine yeterlilik” konusunu gündemin en önemli maddeleri arasına taşımıştır. Hızlı nüfus artışı ve bu nüfusa yeterli ve güvenli gıda bulabilme sorunu, özellikle gelişmekte olan ülkelerin önde gelen konularından biridir. Yapılan araştırmalar 25 yıl içinde gıda talebinin tüm dünyada yaklaşık %64 ve gelişmekte olan ülkelerde neredeyse %100 oranında artacağını göstermektedir. Tarımsal verimliliği arttırmak ve sınırlı alanda daha fazla tarım ürünü elde edilebilecek teknolojiler kullanmak; 2050 yılına yaklaşıldığında 9,5 milyar kişiye çıkması beklenen dünya nüfusunu doyurmaya yetecek güvenilir gıda temin edilebilmesi ve insanlığın geleceği için kritik bir öneme sahip olacaktır (Toros Tarım, 2023: 1).

Milattan önce yaklaşık on bin yıl önce tarım devrimi adı verilen neolitik devrimden başlayıp günümüze kadar süren bu süreçte insanoğlu gıdasını güvence altına almasına gayret göstermiştir. Tarım sektörünün insanlığın yıllar geçtikçe çeşitlenen gıda ihtiyacının karşılamasının yanı sıra tüm ülkelerde istihdama ve milli gelire önemli katkısı olmuştur. Bu katkıları sayesinde ise yüzyıllardır stratejik bir öneme sahip olmuştur. Örneğin çoğu şehir yerleşmelerinin ilk adımları akarsuların ve verimli tarım arazilerinin mevcut olduğu coğrafyalarda atılmıştır. Savaşların öncelikli amacı ise tarım arazilerinin yoğun olduğu yerleri ele geçirebilmek ve bu mekânlarda güçlenmektir. Gıda

güvencesini sağlıklı bir şekilde yönetemeyen, açlıkla ya da yetersiz beslenme sorunlarıyla karşılaşan zayıf ülkeler toplumsal huzursuzluk, iktidarsızlık, ülke içinde ayaklanmalar hatta iç savaşa kadar sürüklenebilen krizler yaşamaktadır. Dünya genelindeki tarımsal ürün fiyatlarındaki artışlar ya da fiyatlardaki dengesizliğin temel sebeplerinden olan sel baskınları, toprak erozyonu, tarım alanlarda çıkan yangınlar, depremler, nükleer bomba denemeleri, ya da genel ekonomik krizlerle yüzleşmek zorunda kalan ülkeler gıda güvenliğinden çok gıda güvencesini tartışmaya başlamaktadır (Kulakoğlu, 2020:1). Önümüzdeki 30 yıl içinde ciddi biçimde iklim değişikliğine maruz kalacak tarımsal üretimin, yakın ve uzak gelecekte açlık ve yetersiz beslenmenin yarattığı insani krizden dolayı gelişmemiş ya da düşük gelire sahip ülkelerde siyasi kaygılar beklenmektedir (Smith ve Glauber, 2019:159).

Dünya ülkelerinin kendilerine ait tarım alanları olduğundan dolayı tarım faaliyetlerinde en azından kendilerini yetecek ürünleri yetiştirmeyi amaçlamaktadırlar ki böylece dışa bağımlılıklarını da minimize ederler. Dolayısıyla ülkeler hem ekonomik açıdan hem de kamusal açıdan desteklenmesi gerekmektedir. Nitekim devletlerin doğrudan müdahil olduğu alanlardan birini tarım sektörü teşkil etmektedir. Tarım alanları küçük yüzölçümlerine sahip olmasına rağmen dünyanın önemli tarım ülkelerinden biri olan Hollanda'da tarım önemli ölçüde devlet politikalarına göre yapılandırılmaktadır. Ek olarak Hollanda'da tarım sektörüne yönelik ekonomik politikalar ile destek ve koruma düzeyi yüksek politikalar oluşturulmaktadır. Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için tarım sektörünün önemi hiçbir dönem değişmemektedir. Tarım her ülke için hayati bir öneme sahip olmakla beraber insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri ve birçok sanayi kuruluşlarına ham madde sağlamasından dolayı tarım, önemini hiçbir ülkede ve dönemde kaybetmemiştir. Ülkelerin ekonomik olarak kalkınabilmesi, büyümesi için tarım ve sanayi birlikte gelişim göstermelidir. Ülkeler tarıma yönelik çabalarıyla dünya standartlarına uygun olarak büyüebilmektedir. Bugünün gelişmiş ülkeleri, geçmişte tarımsal üretime ve verimliğe önem verdiklerinden dolayı arka kalan hammadde fazlalığından dolayı sanayileri gelişmiş ve çeşitlenmiş, bunun sonucunda da gelişmişlik düzeylerini daha da arttırmış ya da gelişmişliğini kaybetmemişlerdir (Atmaca, 2022 YL Tez:36).

Tarımın ülke ekonomilerine geniş istihdam imkanları sunma, besin kaynağı olma ve sanayiye hammadde oluşturma gibi önemli ve vazgeçilmez faydaları bulunmaktadır.

(Tunçer ve Günay, 2017:16). Bitkisel ve hayvansal üretim olarak tanımlanan tarım; daha geniş açıdan bakıldığında tarımsal ürünlerin işlenmesi, girdilerin üretimi ve temini, ürünlerin pazarlanması gibi birçok faaliyeti barındırmaktadır (Gürler, 2008:1). Aktaran- (Tunçer ve Günay, 2017:16). İlk çağlardan günümüze gelinceye kadar önemini kaybetmeyen tarımsal faaliyetler, dünyanın bugünkü seviyesine erişebilmesinde önemli rol oynamıştır. Temel bir insan ihtiyacı olan gıda ile doğrudan bağlantısı, tarımı gelişmiş ve gelişmekte olan her ülkede dikkatle ele alınması gereken bir sektör haline getirmiştir. Tarımın en önemli işlevi hiç şüphesiz toplumun beslenmesi için gerekli olan gıdanın sağlanmasıdır. Tarımın, insanın doğuşundan günümüze kadar süren bu süreci aralıksız sürdürüldüğünü söylemek yanlış bir ifade olarak değerlendirilmemektedir.

Dünya’da kırsal alanlardaki önemli değişimlere sebep olan en temel unsurlar, çeşitli alanlarda yapılan sosyo kültürel, ekonomik, yönetsel(idari) ve mekânsal yeniden yapılanma sürecindeki farklı değişimlerdir. Bahsi edilen değişimlerin etkisiyle birlikte kırsal alanlar kalkınma politikalarında yeni bir yapılanma sürecine girmektedir. Yıllarca kırsal politikanın önemli bir bileşeni olarak görülen tarım sektöründeki sorunlar, kırsal alanların bozulmasını hızlandırmaktadır. Ek olarak kırsalda artan yoksulluklar ve fakirlikler, kır-kent ikilemiyle birlikte kır ile kent arasındaki gelişmişlik farkının aşırı artması, kırsal alandaki doğal kaynakların hızla tükenmesi gibi kırdaki yaşamı olumsuz etkileyen ve kırsal alanlarındaki faaliyetleri önemli ölçüde azaltan negatif unsurlar, kırsal alan politikalarının farklılaşmasını ve dikkatle üzerinde durulmasını gerektirmiştir. Kırsal alanların çok sektörlü gelişme ile çok aktörlü bir yönetişimi içeren ekonomik, sosyal, mekansal ve çevresel sürdürülebilir gelişimini hedefleyen politikalarla ele alınması gerektiği ve kırsal alanlarda hem sektörel hem de mekansal yaklaşımlarla çözümün sağlanabileceği yönünde görüşler oluşmuştur. (Yenigül, 2016:17). Tarımsal üretimin ana merkezi konumunda olan kırsal alanlar, temel nitelik açısından doğal ve çevresel alanları ile öne çıkmaktadır. Tarım sektörünün hem istihdamda hem de gayri safi yurtiçi hasılda büyük paya sahip olduğu dönemde kırsal kesim ülke ekonomisinde önemli bir yere sahipti ancak tarımın makineleşmesi ve kentlerin sanayileşmesiyle birlikte önemini kaybetmeye başlamıştır. Böylesi bir süreçte kırdaki yaşayan insanlar kentlere yoğun bir şekilde göç etmeye başlamışlardır ve kırdaki sorunları kentlere de taşıyarak kentlerde kültürel farklılıkların, sosyal ve ekonomik değişimlerin, çarpık yerleşmelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum kır

kent ilişkilisini, sürdürülebilir ve dengeli kalkınma politikalarına olan ihtiyacı gündeme taşımaktadır. Kırsal bölgelere yönelik politikaların değişmesi gerektiği yönünde tartışmaların da başlamasına neden olmaktadır. (Yenigül, 2016:17).

Araştırmanın Konusu

Tüm dünyada tartışmaya sebep olan tarımda kendi kendine yeterlilik(self-sufficiency) pandemi döneminden sonra daha popüler hale gelmiş olup bu tarımsal yeterlilik fikri bizleri de etkilemiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin tarımsal üretim ve tüketim faaliyetleri ele alınarak yapılacak olan çalışma tarımda kendi kendine yeterliliği gözler önüne sunacaktır. Gıda güvenliği için bir strateji olarak gıdada kendi kendine yeterliliğin rolü konusunda uzun süredir devam eden birçok tartışma vardır. Gıdada kendi kendine yeterlilik, bir ülkenin, bölgenin veya hane halkının gıda gereksinimlerine gıda ithalatına ihtiyaç duymadan ulaşma kabiliyetini ifade eder. İklim değişikliği, çevresel bozulma, savaşlar, pandemi ve artan gıda talepleri ışığında, üretken, dayanıklı ve sürdürülebilir gıda üretimine ulaşmak, insanlığın bugün karşı karşıya olduğu büyük bir zorluktur. Gıda sistemlerinin bölgeselleştirilmesi ve gıdada kendi kendine yeterliliğin artırılması, özellikle süregelen kentleşme ışığında mevcut ve gelecekteki gıda güvenliğinin yanı sıra bu konuyu daha iyi ele almanın olası bir yolu olarak tartışılmaktadır. Hane halkı gelirindeki değişiklikler, halkın gıda ve beslenme konusundaki farkındalığı ve topluluk davranışları nedeniyle gıda tüketim kalıpları zaman zaman değişmiştir. Ek olarak, gıda ekonomik kalkınmada yüksek bir önceliğe sahiptir, çünkü gıda üretiminin başarısızlığı, sosyo-politik kargaşa üzerinde etkisi olan fiyat artışlarına ve pazarda kıtlığa neden olabilir. Bölgede ihtiyaçları karşılamak ve bölgesel kalkınmaya yardımcı olmak için bir bölgede yeterli gıdaya ihtiyaç vardır. Bir kişinin hayatta kalması, gıda yeterliliği ile ilgilidir, çünkü gıda, insan vücudunun refah elde etmesi ve bireysel sağlığı iyileştirmesi için önemli bir besin kaynağıdır. Gıda yeterliliğinin yerine getirilmesi, ilgili bölgedeki herkes için yeterli miktarda besleyici, güvenli ve uygun fiyatlı gıda sağlayarak insan kaynakları kalitesini artırmak için esastır.

Araştırmanın Amacı

Bu yüksek lisans tezindeki temel amaç Türkiye'nin tarımda kendi kendine yeterliliğin hangi durumda olduğunu belirlemek ve gerekli olacak iyileştirme çalışmaları önermektir. Gelecek yıllar içerisinde ülkemizin tarımda yeterliliğin ne durumda olacağını öngörecektir çalışmalar yapmak ve sonucunda gerekli öneriler sunmak olacaktır.

Araştırmanın Önemi

Dünya'nın gelişmesinin ve daha fazla küreselleşmesinin avantajı olarak gıda başta olmak üzere birçok ürün rahatça ihraç-ithal edilebiliyor. Fakat pandemi gibi ya da bölgesel savaşlar gibi küresel ekonomiyi etkileyen unsurlar ortaya çıktıkça gıda ticaretinde bir tedirginlik oluşmaya başlamaktadır. Tarımsal tüketiminin üretimden fazla olduğu ülkeler yavaşça tarımda kendi kendine yeterlilik konularını masaya yatırmaya başlamıştır. Özellikle Avrupalı ülkeler tarımsal yeterlilik ve gıdada sürdürülebilirlik başlıklarını gözden geçirmekte ve çalışmalar yürütmektedirler. Örnek olarak son yıllardaki Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle ayçiçek yağı ve buğday ticaretinde ciddi sorunlar ortaya çıkmış bunun sonucu olarak da fiyatlar artmış, stoklar azalmış ve tüketici ürüne erişebilmekte birtakım sorunlar yaşamıştır. Ülkemizde ise genel olarak artan nüfusa karşılık yeterince tarımsal ürün üretilemediğinden gıda ürünlerimizi dış pazardan ithal etmek zorunda kalıyoruz ve tarım ürünleri dış ticaret açığında önemli faktörlerden biri haline gelmeye başladı. Gelecekte olası herhangi bir pandemi dönemi, savaş veya doğal felaketlerde gıda sıkıntılarından ciddi şekilde etkilenmemek adına tarım politikalarında iyileşme, gıda güvenliği ve tarımsal faaliyetlerde kendi kendine yeterliliği ile ilgili araştırmalar yapılmalıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın literatür taraması tamamladıktan sonra, istatistiksel veriler TÜİK'in internet sitesi veri tabanından Türkiye bitkisel ürün denge tabloları başlığı altında; ürünlerin üretim, tüketim, ihracat ve ithalat verileri (2000-2010-2020) temin edildi(<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=104&locale=tr>). Elde edilen veriler Microsoft Excel programında sadeleştirdikten sonra tablo ve grafiklere dönüştürüldü. Akkurt ve Demirtaş'ın "Türkiye'de Mısır Üretiminde Kendine Yeterliliğin Değerlendirilmesi" adlı makale çalışmasından esinlenerek kendi kendine yeterlilik analizi (üretim x 100 / (üretim + ithalat- ihracat) formülü kullanılarak yapıldı (Akkurt ve Demirbaş, 2021:799). Elde edilen istatistik veriler bahsedilen formüle göre uyarlanarak Türkiye'nin tahıl, meyve, sebze, baklagil, turuncgil, sert kabuklu meyveler ve endüstri bitkileri ürünlerinde yeterli olup olmadığı analiz edilmeye çalışıldı.

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kırsal Kalkınma

Kırsal kalkınma, belirli bir kırsal bölgede yaşayan insanların tarımsal, sosyo-kültürel ve ekonomik alanlarında genel olarak kalkınması, istihdam olanaklarının ve tarım dışı gelirli sanayinin artırılması, aynı zamanda çevre bilincinin geliştirilmesine katkıda bulunacak tüm unsurların aktivasyonlarına dayanmaktadır. Buna bağlı olarak kırsal kalkınmanın temel amacı, kırsal alanın varlığının devam ettirilmesi, kırsal ve kent arasındaki farklılıkların azaltılması, potansiyeli olan doğal kaynaklardan çevreye duyarlı sürdürülebilir bir şekilde yararlanılması, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin katılım artırılması, katkılarının yükseltilmesi ve kırsal toplumunun yaşam standartlarının iyileştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Katipoğlu, 2019:4 Yıl Tez). Başka bir deyişle kırsal kalkınma; ekonomik ve sosyal olanakları kente göre düşük olan kırsal alanların hayatta kalmasını sağlamak, gıda güvenliğini sağlamak, alternatif gelir kaynakları oluşturmak ve kırsal alanlarda yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla doğal kaynakların korunmasını dikkate alan kapsamlı bir girişimdir.

Kırsal kalkınma, sadece tarımsal gelişme ve ekonomik büyüme şeklinde dar anlamıyla algılanmamaktadır. Çünkü kırsal kalkınma, kırsal toplumların ekonomik ve sosyal amaçlar ile gelişmiş toplum statüsüne dönüştürüldüğü bütünsel bir süreçtir. Bu dönüşüm sağlanırken kırsal toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları ve bu yapılar arasındaki ilişkiler iyi bir konuma getirilmeye çalışılmaktadır. (Tolunay ve Akyol, 2006:122). Az gelişmiş ülkelerdeki kırsal kalkınma hedeflerinde bir taraftan doğal kaynakların etkin ve sürekli bir şekilde kullanılması, üretim sektörlerinin geliştirilmesi ve buna bağlı olarak sanayileşmenin sağlanması, teknoloji odaklı adımların hızlandırılması, elde edilen teknolojik bilgilerin doğru şekilde kullanılarak gelecekteki kırsal insanına aktarılması gibi temelde ekonomik konular üzerinde yoğunlaşırken, diğer taraftan tarımsal verimliliğin artırılması, altyapı sistemlerinin geliştirilmesi ve kırsal yaşam süren insanların eğitim, beslenme, barınma ve sağlık gibi yaşamsal sorunlarının çözülmesini gerektirmektedir.

Kırsal kesimde yaşayan insanlar, temel geçim kaynağı olan tarımsal faaliyetleri maddi gelir elde etmekten daha çok günlük güvenilir gıdaya ulaşmak için yapmaktadırlar. Tarımsal üretim teknikleri geleneksel ve ilkel metotlar ile yapılmakta ve bundan dolayı

da istenilen o yüksek verimi alınamamakta, dolayısıyla böylesi durumlarda gıda güvenliği tehlikeye girebilmektedir. Dünya’da az gelişmiş ülkelerde büyük oranda kırsalda yaşamı sürdüren insanlar; doğal kaynaklardan düşük oranda yararlandığı, yetersiz sağlık koşullarından etkilendiği, ilkel tarım faaliyetleri ile uğraşan, çoğu sektörün yetersiz olduğu kırsal mekan içerisindedirler.

1.2. Sürdürülebilir Tarım

Sürdürülebilir tarım; tarımsal ekolojiye zarar vermeyen, doğanın zaman içerisinde kendini yenilmesine olanak sağlayan tarım sistemi ve uygulamalardır. Sürdürülebilir tarımın uygulamalarının hedefleri arasında doğal kaynakları aşırı derecede tüketmeden, doğal çevreyi zarar uğratmadan güvenli bir şekilde gıdaya erişimi sağlayan ve güvenli bitki üretimi yapılan bütüncül bir tarımsal yaklaşımdır. Sürdürülebilir tarımda diğer bir amaç ise kırsal kalkınmaya destek vererek çiftçilerin ve benzeri toplumun ekonomik düzeyini ve yaşam kalitesini iyileştirmektir. Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde gelecek nesillerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri doğal ortamı korumanın gerekliliği vurgulanmıştır. Böylece gelecek nesillerin yaşamlarını sürdürebileceği doğal ortam ve kaynaklar, güvence altına alınmış olacaktır. (Çeker, 2016:817) Tarım insan yaşamının merkezinde yer aldığından, doğru ve bilinçli tarım uygulamaları tüm ticari kaygıların önünde yer alması gereken bir sorumluluktur. Gıdaya olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır ancak tarım arazilerinin kalitesi ve miktarı her geçen gün azalmaktadır. Bu açmazların ortasında tarımda yanlış uygulamaların devam etmesi, gelecekte tarım arazileri ve üretim açısından daha da büyük kaygı gerektiren bir durum haline gelmektedir. Tarımsal sürdürülebilirliğin sağlanması için doğal çevre coğrafyasının net bir şekilde anlaşılması önemlidir. Pedolojik ve klimatolojik özellikler ile birlikte hidrografik özellikler ve morfolojik özellikler gibi doğal çevre koşullarını temsil eden unsurlar belirli bir mekânın tarımsal faaliyetlerini doğrudan veya dolaylı olarak kontrol etmektedir. İklim şartlarına en uygun ürünleri seçmek ve toprak türü ve kalite verilerine göre hangi tür ürünlerin yetiştirileceğine karar vermek, sürdürülebilir tarım için iyi bir başlangıç olmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir tarım uygulamaları, tarım alanlarında zararlılara karşı koruma ve diğer kullanımlar için doğal çevreden gelen kaynakların kullanımına öncelik vermektedir. Kısaca ekonomik önceliklere veya ticari kaygılara dayalı üretim teknikleri değil, insan sağlığının ve doğal çevrenin

korunmasına dayalı tarımsal uygulamalardır. Sürdürülebilir tarımın tek amacı güvenilir gıda üretimi değildir, bunun haricinde gıda üretiminin yanı sıra kırsal alanların kalkınmasını sağlayan, çiftçilerin ekonomik düzeyini ve yaşam kalitesini artıran bir mekanizmadır. Sürdürülebilir tarımın amacı, kısa ve uzun vadede ekonomiyi ayakta tutarak tarımla uğraşan insanların yaşam kalitesini iyileştirirken tarımsal verimliliği korumak ve çevreye verilen zararı azaltmak ve bunu sağlayacak uygulamalar geliştirmektir. Sürdürülebilir tarım kavramı aslında endüstriyel tarımın sorunlarına çözüm önerilerinin toplandığı bir başlık olarak görülebilir. ‘Dünya genelinde tarımsal üretim için gerekli olan kaynaklar sonsuz değildir ve doğal denge bozularak istenilen sürekli kalkınma sağlanamaz’ sürdürülebilir tarım için yazılabilecek en temel kavramlardır. Özellikle son yıllarda dünya genelinde tarım arazileri ve su kaynaklarının arttırılmasına yönelik çalışmalar giderek zorlaşmaktadır. Hava, su kirliliği ve toprak erozyonu gibi çevresel etkiler de dünya çapında tarım arazilerinin büyümesini yavaşlatmakta veya durdurmaktadır. Aşırı erozyona uğrayan toprakların tarıma uygun hale getirilememesi, hatta bina, fabrika gibi tarım dışı alanlarda kullanılamaması her yıl milyonlarca hektar tarım alanının kaybına yol açmaktadır. (Turhan, 2005:15). Dünya nüfusunun hızla artması ve gelecekle ilgili birçok araştırmanın yapılması gelecekte bu kadar çok insanı beslemeye yetebilecek kadar çok besin maddesini üretebilecek miyiz sorusunu aklımıza getirmektedir. Pek çok çalışmanın sonuçları, yoğunlaştırılmış tarımsal üretim programlarıyla artık sürdürülemeyecek bir kalkınma eşliğine ulaştığımızı gösteriyor. Dolayısıyla şu anda doğaya zarar vermeden nasıl tarımsal üretimi arttırırız ihtiyacıyla karşı karşıya kalmaktayız. Bunu başarmak için erozyonu, toprağın tuzlanması, su kirliliğini ve diğer zararları en aza indirecek sürdürülebilir tarım teknikleri geliştirmemiz gerekmektedir. Hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler bitkisel gıda üretimini artırmanın yollarını ararken, tarımda kullanılacak doğal kaynakların güvence altına alınması için yeni yollar geliştirme ihtiyacıyla karşı karşıya kalıyorlar. Dünyada ve ülkemizde sürdürülebilir yaşamın ön koşulu olarak önleyici tedbirler alınmazsa gelecekte açlıkla karşı karşıya kalan insan sayısı artacak, hatta felaket boyutlara ulaşacaktır. Bu tür sorunların yaşandığı bir dünyada, doğal üretim kaynaklarını tehdit etmeyen organik tarım; insanlar, çevre ve ekonomi için sürdürülebilir tarımsal üretimin sağlanmasına yönelik bir yaklaşımdır. (Turhan, 2005:22).

Dünya nüfusunun artmasıyla birlikte, tarım ürünleri ve gıdaya yönelik artan talebin karşılanmasında girdi yoğun tarımsal faaliyetler giderek önem kazanmaktadır. Bu durum geleneksel tarımın aksine alışılmış olan yeni nesil tarım olarak bilinen modern üretim yönteminin yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. Çevre sorunlarının uzun vadeli etkisi küresel olup, ekonomik ve sosyal sorunlara yol açmaktadır. Doğal kaynakların yok olmasıyla birlikte tarımda dışa bağımlılık, kırdan kente göç, kırsal topluluk boyutunun ortadan kalkması, kır-kent nüfus arasındaki büyüme dengesinin kaybolması gibi son derece ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Modern (konvansiyonel) tarım anlayışını ortaya çıkaran bu sorunlar, doğal kaynakların gelecek nesiller için korunması ve çevreye zarar verilmemesi amacıyla tarımsal üretim tekniklerinin kullanıldığı sürdürülebilir tarım anlayışını ortaya çıkarmıştır. (Eryılmaz ve Kılıç, 2018:624).

1.3. Kendi Kendine Yeterlilik

Ekonomik ve benzeri krizlerde önemli yan etkilere uğrayan tarımda kendi kendine yeterlilik, ithalat desteğine ihtiyaç duymadan ülkelerin tarımsal ürünlerini kendilerine yetecek kadar üretmesidir. Kendine yeterlilik, toplumun sağlıklı, dengeli ve güvenilir bir biçimde gıda talebini karşılamaya çalışırken diğer bir dalı ise gıda güvencesini sağlamaktır. Ayrıca sosyo-ekonomik düzeyde insanlara istihdam sağlaması ve ekonomiye de ekstra katkı sağlaması ile son yıllarda önemli hale gelmektedir. Ülkeler kendini besleyebilmek için gerekli olan ürünleri asgari yeterlilik derecesinde sağlayabilmelidir. Kendine yeterliliğin sağlanabilmesi için ise ürün fazlalığı vermeden yurt içindeki arzın gerektiğinde karşılanması ile gerçekleşir. Gıda sistemlerinin bölgeselleştirilmesi ve gıdada kendi kendine yeterliliğin artırılması, özellikle süregelen kentleşme ışığında mevcut ve gelecekteki gıda güvenliğinin yanı sıra bu konuyu daha iyi ele almanın olası bir yolu olarak tartışılmaktadır. Ek olarak, üretim ve tüketim arasındaki yakın bağlantı, tüketicilerin gıda seçimlerinin sosyal, ekonomik ve çevresel etkileri konusundaki farkındalığını artırmaya yardımcı olabilir ve üretim süreçlerinde daha yüksek şeffaflığa yol açabilir. Buna karşılık, diğer bölgelerle ticaret, örneğin aşırı hava olaylarından sonraki üretim kayıpları gibi yerel gıda arz şoklarını telafi edebileceğinden, tamamen bölgesel bir sistem daha az dirençli olabilir (Ruschhoff ve diğerleri, 2021:227). Kırsalda ve kentsel alanlarda gıdada kendi kendine yeterliliğin başlıca kontrol faktörleri gıda talebi, tarım arazilerinin mevcudiyeti ve tarımsal

retkenliktir. Ülkelerin artan nüfuslarına ek olarak artan gıda talebini karşılayabilecek gte olması, tarım alanlarının bu talebe karşılık verebilecek mevcudiyetinde olması ve tarımsal üretkenliği sağlayabilecek durumda olması kendine yeterlilikte önemli faktörlerdir.

Dünya tarımsal üretimi artırmaya devam etmesine rağmen mevcut talebi karşılayamıyor ve nüfus artışı bu talep artışının gelecekte de devam edeceğini gösteriyor. Öte yandan ülkelerin tarım ürünlerine olan talebi karşılamak için ekilebilir arazilerinin sınırlarına ulaşması, tarımsal üretimi daha da artırma fırsatlarını azaltması bu konunun önemini daha da artırmaktadır. Tarımsal retim açısından büyük potansiyele sahip olan gelişmekte olan ülkeler, iç talebin artmaya devam etmesi ve hala geleneksel yöntemlerle üretim yapmaları nedeniyle üretimi yeterince genişletememişlerdir. Tarımsal retimdeki artışın teknoloji kullanımıyla doğru orantılı olması nedeniyle bu durum aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyini de yansıtılmaktadır. Öte yandan, özellikle gelişmiş ülkelerde tarıma elverişli araziler sınırlarına ulaşmakta, diğer iklim ve coğrafi bölgelerde de üretim yapılabilmesi için yoğun çaba sarf edilmektedir. Artan üretime rağmen dünyanın geri kalan birçok yerinde kıtlık ve açlık riski hl mevcuttur (Tuna, 1989:218). Tarım rnleri ithal eden gelişmiş ülkelerde üretimin artması, dünya ekonomilerinde ticaret hacminin azalmasına yol aacaktır. Bu nedenle ticaret hacmindeki azalma stokların artmasına ve üretimin yavaşlamasına neden olmaktadır. Ekonomisi tarıma dayalı olan gelişmekte olan ülkelerde hem üretimdeki yavaşlama hem de ticaret hacimlerindeki düşüş tarımsal üretim başta olmak üzere tarıma dayalı sanayiye de olumsuz etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkeler öncelikle ekonomik kalkınma için gerekli olan dövizi tarım ürünlerini ihraç ederek elde etmeye çalışmaktadır. Küresel tarımsal üretimin artan taleplerini karşılamak için üretimi hızla artırmaya yönelik çabalar devam etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki duruma cevap verebilmek amacıyla üretim teknolojisinde yenilikler ve yapısal reformlar gerçekleştirmektedir. Çünkü dünya nüfusunun üçte ikisi geçimini tarımdan sağlamakta ve bu nedenle gelecekte tarımsal üretimin arttırılması gerekli olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise nüfus ve gelir artışına bağlı olarak gıda talebi sürekli artma eğilimindedir. Gıda ithalatı ihtiyacının zamanla karşılanmaması durumunda bu durumun çok olumsuz sonuçlar doğurabileceği şüphesiz görülmektedir. Bu koşullar altında özellikle gelişmekte olan ülkelerin tarımsal üretimi arttırmak için büyük çaba sarf etmesi

gerekmektedir (Tuna, 1989:232). Ülkeler gıdada dışa bağımlılığını minimum tutmak için her ülkenin kendi tarım alanları olduğundan ve faaliyeti yapılan tarım konusunda en azından kendilerine yetecek ürünleri yetiştirmeyi amaçlamaktadır ve dolayısıyla ülkeler kamusal anlamda tarımı iyileştirme ve geliştirme destekleri oluşturmaktadır. Nitekim tarım sektörü devletin doğrudan müdahil olduğu alanlardan biridir. Tarım arazileri çok sınırlı olmasına rağmen dünyanın en önemli tarım ülkelerinden biri olan Hollanda'da tarım öncelikle hükümet direktiflerine göre yapılanmaktadır. Bununla birlikte tarım sektörüne yönelik daima destek ve yüksek koruma düzeyine sahip olan politikalardan oluşturulmuştur. Tarım sektörünün önemi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde aynı kalmaktadır. Tarım, insanların yaşamını sürdürmesini sağladığı ve birçok sektöre hammadde sağladığı için hiçbir ülkede hiçbir zaman önemini kaybetmemiştir. Ülke ekonomisi büyüdükçe tarım ve sanayinin birlikte gelişmesi öngörülemez bir durum değildir. Bugün gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde de durum aynıdır. Ülkeler ancak tarıma ağırlık vererek küresel standartlarda büyüyebilirler. Aslında günümüzde pek çok gelişmiş ülke geçmişte yaptıkları tarım faaliyetlerinden yararlanmış ve ihtiyaç fazlası hammadde bolluğundan ötürü sanayilerini sorunsuz geliştirmişlerdir. (Atmaca, 2022 YL Tez:36).

Gıda güvenliği durumunu değerlendirmek için son gelişmelere değinmek gerekirse gıda güvencesi açısından önemli olan 2006-2008 döneminde çeşitli doğal afetler nedeniyle üretimde düşüş yaşanmış ve buna bağlı olarak özellikle kuraklık nedeniyle kamu stoklarının azalması ve müdahale alımlarının durdurulması nedeniyle ürün stoklarında da azalma yaşanmıştır. Batı Avrupa'da başta olmak üzere diğer gelişmekte olan ülkelerde tüketim alışkanlıklarındaki değişiklikler ve hammadde pazarlarındaki değişiklikler, spekülasyon fiyat dalgalanmaları, artan petrol fiyatları ve biyoyakıt teşvikleri de dahil olmak üzere bir dizi gelişme, gıda fiyatlarını 20 yılın en yüksek seviyelerine çıkararak "gıda krizi" olarak adlandırılan bir durumu yaratmıştır. Rusya ve Kazakistan'ın buğdaya yönelik ihracat vergilerini artırması, Çin'in tahıl ve sanayi ürünlerinin ihracatına yönelik desteği kaldırıp bunun yerine bu ürünlerin ihracatına vergi koyması, Hindistan ve Vietnam'ın pirinç ihracatına miktar kısıtlamaları getirmesi; bahsi geçen 2006-2008 döneminde ihracat yasakları ve özel tarifeleri uygulanması sebebiyle dünya ticaretinin gerilemesi ve küresel gıda krizinin en resmi örnekleri arasında gösterilmesine neden olmuştur. (FAO, 2008: 12). Hindistan buğday ununda,

Sırbistan buğdayda, AB ülkeleri ve Türkiye hububatta, Kore ve Moğolistan ise değişik gıda ürünleri ithalatında indirimli gümrük tarifesi uygulamasına gitmişlerdir. Kısa sürede, düşüş eğilimi sürmesine rağmen 2006 yılı ve öncesi dönemdeki fiyatlara dönmemesi ve birçok üründe ticaret hacminin önceki yıllara göre daha düşük oranda yükselmesi beklenmektedir. (OECD, 2009: 10). Daha sonra küresel mali kriz ve 2008 sonbaharında başlayan gıda krizinin bir araya gelmesiyle birlikte mali sektör sorunları bazı ülkelerde işsizliğe, ekonomik istikrarsızlığa ve yoksulluğa yol açmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin büyüme performansı bu dönemlerde önemli ölçüde düşüş gösterse de bu ülkelerin gelişmiş ya da gelişmemiş ülkeler kadar büyüme performansının krizden nispeten etkilenmediği görülmektedir. (Kıymaz ve Şahinöz, 2010:10).

Batı Avrupa gibi gelişmiş ülkeler, ekonomik, teknolojik ve sosyal altyapılarının ileri teknolojileri benimsemeye hazır olması nedeniyle 1970’li yıllarda hızla üretim politikası sonuçlarına ulaşmış ve kendi kendine yeterli hale gelmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler ise Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) uyguladığı makroekonomik “yapısal uyum” programlarıyla karşı karşıyayken aynı sorunları yaşamaya devam etmektedirler. Piyasanın serbestleştirilmesi, iç ve dış fon dengesinin sağlanması ve dolaylı olarak tarım sübvansiyonlarının azaltılması şeklinde kendisini sunan neoliberal politikaların sonucunda “kendi kendine yeterlilik” veya gıda egemenliği kavramı daha teknik bir kavram haline gelen gıda güvencesine bırakmıştır. Küreselleşmenin ilk dönemi olarak kabul edilen 1980’li yıllar, Avrupa Birliği ülkeleri ile ABD arasındaki ‘sübvansiyon savaşı’ olarak karakterize edilmiştir. 1994 DTÖ Tarım Anlaşması, tarım ürünlerini serbestleştirme programına dahil etmiş ve gıda güvenliğini garanti altına alan tarım ürünleri muafiyetinin kaldırılması sürecini başlatmıştır. Bu kapsamda tarım destekleri, piyasa dengesine ve uluslararası rekabete etkisi açısından ülkeler artık kendi tarım politikalarına ve dolayısıyla “gıda güvenliğine” karar vermekte özgür değillerdi. Ancak II. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dalgalar halinde yayılan “siyasi bağımsızlık”, “ekonomik kalkınma” ve “kendi kendine yeterlilik” fikirleri, 1960’lı yıllarda yüksek verimli tarım politikalarının yolunu açarak önemli bir üretim artışı sağladı. Tüm dünyada Yeşil Devrim’in yarattığı bu olumlu ortamın bir sonucu olarak, 1974’de Dünya Gıda Konferansı, “dünya tarımsal üretiminin 10 yıl içinde iki katına çıkacağı, 10 yıl içinde ise açlık ve yetersiz beslenmenin ihmal edilebilir seviyelere ineceği”

öngörüsünde bulundu. (Kıymaz ve Şahinöz, 2010:5). Sürdürülebilir, sağlıklı ve güvenli gıda üretiminin önemi, 21. Yüzyılda nüfusun artması, çevre kirliliğinden dolayı ekilebilir arazilerin azalması ve mevcut su kaynaklarının azalmasıyla daha da netleşmektedir. Artan dünya nüfusu, tarım alanlarından elde edilen temel besin maddelerine olan ihtiyacı arttırmaktadır. Bu talebi karşılamak içinse tarımsal üretimde kullanılan arazinin birim alandan verimi en üst düzeye çıkaracak şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Tarımsal üretimin bölgenin coğrafi koşulları dikkate alınarak tarım arazileri üzerinde uygun analizler sonucunda verimli bir şekilde yapılması gerekmektedir (Yaşar, 2021:18).

Tarımsal üretim ve uygulanan politikalar doğal afetler, küresel ve bölgesel çapta savaşlar, salgın hastalıklar gibi olaylardan etkilenmektedir. Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve hızla tüm dünyaya yayılarak küresel bir salgına dönüşen yeni koronavirüs enfeksiyonu, tarımsal üretimi ve tarım politikasını önemli ölçüde etkiliyor. Pandemi kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları ve sınırların kapatılması, kritik besin maddelerinin yurt içinde stoklanmasına ve ihracatın durdurulmasına neden olmaktadır. (Yaşar, 2021:19). Küresel koronavirüs (COVID-19) salgınının etkisinden dolayı tarım ürünlerine ait gıda zincirindeki kıtlık veya aksamalar nedeniyle gıdaya erişimin sekteye uğrayabileceği, ayrıca gıda arz ve talebindeki değişiklikler nedeniyle hızlı fiyat dalgalanması olasılığına ilişkin endişeler bulunmaktadır. Böyle küresel bir salgın döneminde ülkeler öncelikle kendi vatandaşlarının ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmakta ve ülkeler tarım ürünlerinin ithalat ve ihracatına ilişkin yeni düzenlemeler getirmek zorunda kalmaktadır. Örneğin Rusya buğday ihracatçısı ülkedir ancak pandemi sürecinde salgının belirsizliğini gerekçe göstererek ve kendi nüfusunun gıda ihtiyacını karşılamayı hedefleyerek ihracatı askıya almıştır. Ülkeler virüsle mücadele ederken bir yandan da gıda sıkıntısı yaşamamak için gerekli önlemler almaktadır. Üretim yanlısı politikaların ön plana çıktığı bu dönemde ülkeler, ithalat ve ihracatı kısıtlayan önemli yasaklar uygulamaya koymaktadırlar. (Kayabaşı, 2020:41).

Tarih boyunca stratejik bir konu olan gıda güvencesi kavramı, ülkelerin gıda üretiminde kendine yeterli olması kavramının yerine geçmeye başlamış olup bu durum kendine yeterli gıda üretimi kavramının bireylerin yeterli ve dengeli beslenebildiğini gösteremediğinden kaynaklanmıştır (Koç ve diğerleri, 2008:84). Gıda güvenliği,

gıdaların tüketicilerin sağlığını bozmayacak şekilde veya tehlike içermeyecek şekilde üretilmesi ve üretimden tüketicinin sofrasına gelene kadar her aşamanın kontrol edilip izlenebiliyor olması ya da kabul edilebilir seviyelerde birtakım hataların bulunmasıdır. Gıda güvencesi ise ülkelerin insanların güvencesini koruması gibi insanların da sağlığının güvence altına alınması için gıdaların güvenli bir şekilde üretilmesi, yeterli derecede üretilmesi, üretilen ürüne ulaşım kolaylığının sağlanması ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini savunan bir kavramdır. Sahip olduğu önem derecesi bakımından ekonominin bel kemiği tarım sektörü, sürdürülebilir kalkınmadaki rollere sahip olan çevre ve tarım politikaları giderek önem kazanmaktadır. Küresel ısınma ve iklim değişikliği sonucu olarak dünyamızın doğal dengesi bozulmaya başladı ve elde edilen araştırmalar neticesinde son 150 yılda dünyadaki verimli tarım arazilerinin neredeyse yarısı kaybedilmiştir (Sertyeşilışık ve diğerleri, 2020:207) Çevre politikaları ve tarımda sürdürülebilirlik kavramları gıda güvencesi için önemlidir çünkü bu iki kavram gıda güvencesinin ekonomik büyüme ile olan ilişkisini güçlendirmektedir. Tarımsal politikalar ve sürdürülebilirlik yeterli düzeyde işlenirse ve gıda güvencesinin küresel politikalardan etkilendiği göz önünde bulundurulursa hangi ürünlerin yerelde üretilmesi gerektiğini ya da hangi ürünlerin ihraç veya ithal edilmesi gerektiği dikkat edilmelidir (Sertyeşilışık, 2022:1401). Üretim tekniği seçimi, su verimliliği, ürünlerin yüksek değeri ve suyun ticareti gıda güvencesini etkileyen bir diğer faktörlerdir. Suyun kısıtlı olduğu alanlarda ekonomik olarak değeri yüksek ürünlerin üretilmesinin tercih edilmesi (örneğin; Çanakkale ili Özbek Ovası'nda suyun kısıtlı olmasına rağmen buğday tarımının yanında ikinci ürün olarak silajlık mısır tarımının yapılması gibi) suyun yoğun kullanılmasına ve su verimliliği açığının artması sonucunda da tarım toprakları verimliliği azalmaktadır.

Ülkelerin coğrafi konumu, politik riskler, doğal kaynaklar nedeniyle yaşanabilecek durumlar, üretimde kullanılan girdilerin mevcut durumları, bireylerin gelirleri gibi birçok faktörün etkili olduğu gıdada, çok boyutlu bir etkileşim söz konudur. Gıdanın herkes için yeterli bir şekilde üretilmesi konusunda üretim kapasitesiyle beraber temelde bireylerin gıda konusunda ihtiyaçlarını karşılayabilmesi de akla gelmektedir (Soyhan 2020:75). Geçmişten günümüze kadar yaşamın sürdürülebilirliği açısından önemli bir konumda olan gıda konusunda yaşanacak sorunlar insanlığın temel kaygısını oluşturmaktadır. Üretimin doğal olaylardan etkilenmesi, gıda güvencesi konusunda

engel teşkil etmektedir. Yıllar boyu kıtlık, açlık gibi gıda üzerine sorunlar yaşayan insanoğlu, verimli toprak elde edebilmek için birçok savaşa girmiştir (Kıymaz ve Şahinöz, 2008:2). Ülkeler herhangi bir savaş, kıtlık gibi olağanüstü durumlarda başka bir ülkeye bağımlı olmamak adına gıda konusunda yeterliliğe sahip olmayı ve gıda güvencesini sağlamayı istemektedirler. Birçok faktörün yanında tarım ürünlerinin iklim değişikliklerinden etkilenmesi, arazilerin tarım dışı faaliyetler için kullanılması gibi etkenler gıda konusunda arzın nüfusun gıdaya olan talebi karşılayamayacağı öngörüsüne sebep olmaktadır (Dağdur ve Olhan, 2015:50). Gıda güvencesi bakımından tarımda kendine yeterlilik konusu özellikle ekonomik ve benzeri krizlerde oldukça önem arz etmektedir. Kendine yeterlilik, temel besin maddeleri bakımından ithalat desteğine ihtiyaç duyulmadan kendi üretimi ile ihtiyacın karşılanması anlamına gelmektedir. Kendine yeterlilik, bir taraftan gıda güvencesinin sağlanmasına katkıda bulunurken diğer taraftan toplumun daha sağlıklı ve dengeli beslenmesine, istihdama ve ekonomiye katkısı bulunmaktadır. Gıda tüketim istatistikleri alanında kullanılan veriler ürün denge tablolarından elde edilmektedir. Ürün denge tabloları, bir ülkenin belirlenen referans dönemi boyunca gıda arzını ayrıntılı bir şekilde göstermektedir (Kulakoğlu, 2020:76).

Nüfus artışı ve değişen beslenme alışkanlıkları nedeniyle tarım ürünlerine olan talebin artması, insanlığın Dünya'nın sınırlı kaynaklarıyla ne kadar kendi kendine yeterli kalabileceği konusunda yeni endişeler doğurmaktadır. Bazı tahminlere göre, nüfus artışı ve daha zengin beslenmeye doğru devam eden değişim nedeniyle öngörülen gıda talebini karşılamak için küresel tarımsal üretimin 2050 yılına kadar en az iki katına çıkması gerektiği belirtilmektedir. Önceki araştırmalar, talebi azaltarak veya üretimi artırarak insanların gelecekteki gıda ihtiyaçlarını nasıl karşılayabileceğini ele almaktadır. Arazilerde verim boşluklarını daraltmak, düşük performans gösteren ekili alanlardaki biyofiziksel potansiyel verim ile mevcut verim arasındaki farkı azaltmak, gıda talebindeki artışın neredeyse tamamının gıda talebinden kaynaklanacağı gelişmekte olan ülkelerde gıdada kendi kendine yeterliliği artıracığı öngörülmektedir. 2000 yılında dünyada birçok ülke kendi kendine yeterliydi ve kendine yeterli olmayan ülkeler ihtiyacı olanı ticaretle talebi karşılamak için belirli bölgelerde yeterli gıda üretimi mevcuttu. Sürdürülebilirlik senaryosu altında yüzyılın sonuna kadar dünya ülkelerinin yarısının kendi kendine yetecek, diğer yarısının ise gıda ithalatına bağımlı olacağı

sonucunu çıkarmaktayız. 2100'de Nijerya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya ve Tanzania Birleşik Cumhuriyeti tahminen 885 milyon insanı beslemek için büyük miktarlarda gıda ithal etmek zorunda kalırken, Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya, Rusya, Arjantin, Ukrayna, Kanada ve Avustralya, ihraç edilebilecek ve potansiyel olarak 3,65 milyar insanı besleyebilecek bir gıda fazlası üreteceği tahmin edilmektedir (Beltran-Peña ve diğerleri, 2020:4). Devam eden sürdürülebilir arazi genişlemesi ve gıda talebinde beklenen durgunluk nedeniyle verim farkı daraldıkça, Çin üretim fazlası verecek ve net ihracatçı haline gelecektir. Normal ticari faaliyetlerde, bazı ülkeler kendi kendine yeterli olmaya devam edecek ve yüzyılın ortasına kadar aşırı üretim yapmaya devam edecektir. Ancak nüfus artışı devam ederse ve dünya nüfusu 15,6 milyara ulaşırsa, bu yüzyılın sonunda küresel gıda talebi tehlikeli bir şekilde gıda üretimini aşacaktır ve kendine yeterli durumdan uzaklaşacaklardır. Dünyadaki ülkelerin sadece %14'ü kendi kendine yeterli olacak ve aşırı tarımsal üretimine sahip olacaktır. Bugün Orta Doğu ve Afrika'daki çoğu gelişmemiş ülke kendi kendine yeterli değildir. Bu bölgenin gelecekteki tüm senaryolarda 21. Yüzyıl boyunca ithalata büyük ölçüde bağımlı olmaya devam edeceğini göstermektedir. Bölgedeki nüfusun, gıda güvencesi olmayan insan sayısını artıran yolun ortasında ve her zamanki gibi bu yolda önemli ölçüde artması beklenmektedir. Gıda açıklarının bir kısmı uluslararası gıda ticareti ile tamamlanabilirken, gıda ticareti kendi kendine yeterli olmayan bölgelerin ihtiyaçlarını karşılayamazsa, milyonlarca insan gıda güvensizliği yaşayabilecektir. Küresel kendi kendine yeterliliğin geleceğe yönelik tahminleri, izlenen sosyo-ekonomik yollara ve değişen derecelerde ışımsal zorlamaya bağlı olarak farklılık göstermektedir (Beltran-Peña ve diğerleri, 2020:4).

İklim değişikliği, çevresel bozulma ve artan gıda talepleri ışığında, üretken, dayanıklı ve sürdürülebilir gıda üretimine ulaşmak, insanlığın bugün karşı karşıya olduğu büyük bir zorluktur. Gıda sistemlerinin bölgeselleştirilmesi ve gıdada kendi kendine yeterliliğin artırılması, özellikle süregelen kentleşme ışığında mevcut ve gelecekteki gıda güvenliğinin yanı sıra bu konuyu daha iyi ele almanın olası bir yolu olarak tartışılmaktadır. Ek olarak, üretim ve tüketim arasındaki yakın bağlantı, tüketicilerin gıda seçimlerinin sosyal, ekonomik ve çevresel etkileri konusundaki farkındalığını artırmaya yardımcı olabilir ve üretim süreçlerinde daha yüksek şeffaflığa yol açabilir. Buna karşılık, diğer bölgelerle ticaret, örneğin aşırı hava olaylarından sonraki üretim

kayıpları gibi yerel gıda arz şoklarını telafi edebileceğinden, tamamen bölgesel bir sistem daha az dirençli olabilir. Ek olarak, verimsiz ve verimsiz arazi kullanımlarından kaynaklanan daha yüksek arazi talepleri, bölgesel gıda sistemlerinin sürdürülebilirliğini azaltabilir. Kentsel ve kırsal alanlarda gıdada kendi kendine yeterliliğin başlıca kontrol faktörleri (i) gıda talebi, (ii) tarımsal üretkenlik ve (iii) tarım arazilerinin mevcudiyetidir. Toplam gıda talebi (i), tedarik zinciri boyunca doğru beslenme, gıda kayıpları ve atık gıda ile belirlenebilir. Bu nedenle beslenme, daha az alan yoğun gıdaya doğru kaymanın yanı sıra gıda israfı ve gıda kaybının azaltılması, alan taleplerini azaltmanın olası yollarıdır. Küresel değer zincirleri boyunca her yıl yaklaşık üçte biri veya 1,3 milyar ton tarım ürünü kaybedilmekte ve bu kayıpları yarıya indirmek önemli bir uluslararası ve ulusal hedefdir. Tarımsal verimlilik (ii) esas olarak tarımsal uygulamalara bağlıdır. Örneğin, organik tarımın verimi, mahsul tipine, bölgeye ve bireysel faktörlere bağlı olarak, geleneksel tarıma kıyasla genellikle %5-40 daha düşüktür. Kentsel ve kentsel çevre alanlarında, sanayi, altyapı, konut ve diğer tarım dışı arazi kullanımı için rekabet eden mekansal talepler nedeniyle tarım arazisinin mevcudiyeti (iii) sınırlıdır. (Rüschhoff J. Ve ark. 2021:228).

Yaşama aynı olan gıda, eski çağlardan beri insanlar için önemli bir korku ve kaygı nedeni olmuştur. Gıda üretiminin doğal koşullara bağlı olması, insanların tam bir gıda güvenliğini elde etmesini engellemiştir. Açlık ve kıtlık insanlığı hiçbir zaman terk etmemiştir. Gıda güvenliği, tüm insanların sağlıklı yaşamalarını ve işlevlerini yerine getirebilmelerini sağlayacak yeterli ve dengeli gıdaya her zaman erişme hakkı olarak tanımlanabilmektedir. Tüm insanların daima yeterli, güvenli ve besleyici gıdalara fiziksel ve ekonomik olarak erişimi olduğu zaman gıda güvencesi var olacaktır (Eştürk ve Ören, 2014:193). Bu nedenle insanlık tarihi, gıdanın kendisini veya onu sağlayan verimli toprakları ele geçirmek için yapılan kanlı isyanlar ve savaşlarla doludur. 19. Yüzyıldan itibaren geliştirilen ileri teknoloji ve yeni üretim yöntemleri, tarımsal gıda üretiminde önemli ilerlemelere yol açmıştır. 20. yüzyılda ülkeler, tarım sektörüne yönelik tarım politikası müdahaleleri sayesinde tarım piyasalarında görece istikrarı sağlamayı başarmışlardır. Ancak aynı yüzyılın son çeyreğinde dünyamızı etkileyen neoliberal ekonomi politikaları tarıma devlet müdahalesini sınırlayınca tarımsal gerileme kendisini göstermiş oldu. Yani dünya gıda pazarı bir kez daha doğal koşulların etkisi altına girmekte ve uluslararası gıda spekülasyonlarının saldırısına uğramaktadır.

(Kıymaz ve Şahinöz, 2010:2). Günümüzde gıda yoksulluğunun artmasıyla birlikte gıda güvenliği kavramı gündeme gelmiştir. Gıda güvenliği, tüm insanların aktif ve sağlıklı bir yaşam için beslenme ihtiyaçlarını ve beslenme önceliklerini karşılayacak yeterli, sağlıklı, güvenli ve besleyici gıdaya tutarlı bir şekilde erişebilmesi anlamına gelmekte ve fiziksel ve ekonomik erişim durumunu ifade etmektedir. Gıdanın bulunabilirliği, erişilebilirliği, kullanım kolaylığı ve gıdanın stabilitesi gibi hususlara dikkat çekmektedir. (Niyaz ve İnan, 2016:1). Gıda güvencesi, bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı bir yaşam için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri durumudur (Niyaz ve İnan, 2016:2). Gıda güvenliğinin en kolay anlaşılabilir ve basit tanımı; “Herkesin, sağlıklı ve aktif bir yaşam sürdürebilmesi için, maddi ve fiziksel olarak yeterli miktarda sağlıklı gıdaya her zaman erişimi olmasıdır”. Sürdürülebilir, sağlıklı beslenme alışkanlıklarını teşvik eden, güvenilir, uygun fiyatlı, kaliteli gıdayı satın almak ve tüketen, gıdaya erişim hakkını temel bir insan hakkı olarak tanımlayan 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi ile başlayan program, 1975 yılında Birleşmiş Milletler, 1983 yılında Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından geliştirildi. 1992 yılında FAO ve Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) ev sahipliği yaptığı Uluslararası Beslenme Konferansı ve 1996 yılında FAO’nun ev sahipliği yaptığı Dünya Gıda Zirvesi’nde üzerine önemle durulmuştur (Kıymaz ve Şahinöz, 2010:2). Kendi kendine yeterlilik ya da gıda egemenliği tanımlanan amaca (beslenme) ulaşmak için araca (ulusal üretim) öncelik verirken daha teknik bir kavram olan gıda güvencesi yeterli gıdaya erişme hedefi ile yetinmekte, yani gerektiğinde gıda ithalatını da sisteme dahil edebilmektedir (Kıymaz ve Şahinöz, 2010:4).

Her ülkede gıda başta olmak üzere tarım ürünlerinde kendi kendine yeterliliğin sağlanmasında oynadığı rol dikkate alındığında tarım sektörünün önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Gıda güvenliği herkesin fiziksel ve zihinsel sağlığı için yeterli, dengeli gıdaya erişim hakkıdır. Bu bağlamda her ülkenin tarımsal üretime ilişkin temel hedefi, nüfusunun yeterli ve dengeli beslenmesini sağlamaktır. (Demirbaş ve Atış, 2005:179). Gıda güvencesinin üç boyutu olduğu anlaşılmaktadır. Bulunabilirlik, yeterli gıda arzının ihtiyaçları karşılayacak kadar yakında bulunmasını; kararlılık, zor yıllar veya mevsimlerde gıda tüketiminin kritik minimumun altına düşme olasılığını minimize

etmeyi; ulaşma ise, ihtiyaç duyulan gıdaları üretecek veya satın alacakları kaynaklara sahip olmaması nedeniyle, bolluk içinde açlık çekebileceğini ifade etmektedir. Tarımın gelişmesi sadece daha fazla gıda anlamına gelmemekte, aynı zamanda insanlara onu satın almak için para kazanma fırsatı da vermektedir. Bu nedenle yoksulluğun ortadan kaldırılması gıda güvencesinin en önemli hedefi olarak kabul edilmektedir (Demirbaş ve Atış, 2005:180). Pek çok yerde olduğu gibi insanlığın en önemli ve temel ihtiyaçlarından biri olan gıda güvencesi, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin de doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili olduğu konuların başında gelmektedir. Açlık ve yoksulluktan bahsedilen alanlarda diğer kalkınma hedeflerinin neredeyse tamamı geri planda kalmaktadır. İnsanların gıdaya erişimini kısıtlayan faktörler ve bunun sonucunda ortaya çıkan açlık ve yetersiz beslenme sorunları ekonomik, sosyal ve çevresel birçok soruna neden olmaktadır. Enerji kaynakları gibi gıda kaynaklarının da dünya genelinde eşit dağılmaması, bazı bölgelerdeki insanların gıdaya erişimde diğerlerine göre daha fazla zorluk yaşamasına sebep olmaktadır. Bu durum gıda güvencesinin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. İnsanların beslenme ihtiyaçlarını her zaman karşılayacak yeterli, kaliteli, güvenilir gıdaya ulaşmalarını sağlamak tüm dünya devletlerinin ilk hedefi olması gerekmektedir (Başar, 2020:121). Gıda güvencesi incelenirken küçük ölçekte her ülkenin ihtiyaçlarına uygun yeterli miktarda gıda sağlanmasının yanı sıra ulusal ve uluslararası eylem ve stratejik planların, anlaşmaların ve iş birliklerinin oluşturulması da dikkate alınmaktadır (Başar, 2020:122). Gıda fiyatlarındaki artışın beraberinde gıda erişimi kısıtlaması ve neticede gıda tüketiminin azalarak açlığın yaygınlaşması gıda krizi olarak ifade edilmektedir. Gıda fiyatlarındaki artış ile küresel açlık doğru orantılı ilerlemektedir. Dolayısıyla dünya genelindeki gıdadaki fiyat artışı “Küresel Gıda Krizi” ne neden olmaktadır (Başar, 2020:129). Gıda güvenliği politikası bağlamında ülkelerin stratejik güvenliklerini korumak için gıda üretimine ağırlık vermeleri, tarım bakanlıkları ve girişimcilerin ülkelerini yeni gıda üretim teknolojilerine uyarlamak için birlikte çalışmaları oldukça önem arz etmektedir. (Sertyeşilışık, 2022:1400). Küresel politikaların gıda güvencesini etkilediğini kabul eden Dünya Gıda Örgütü, üretim teknolojisi seçimlerine, yüksek değerli ürünlere ve özellikle su kaynaklarına vurgu yapmaktadır. Sürdürülebilir tarım politikaları ve gıda güvencesinin sağlanması için hangi ürünlerin yerli olarak üretilmesi, hangilerinin ithal veya ihraç edilmesi gerektiği meselesidir.

2. BÖLÜM: BULGULAR

2.1. Türkiye’de Tarım Alanları

Tarım alanları tablosu incelendiği takdirde 2004 yıllarında meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanları yıllara göre gitgide artarak 27 milyon 801 bin dekar, 2010 yılında 30 milyon 105 bin dekar ve 2020’de 35 milyon 587 bin dekar olarak kayıtlara geçmiştir (Tablo-1). Nadas alanları ise sürekli düşme eğilimindedir ve 2004 yılında 49 milyon 563 bin dekar, 2010’da 42 milyon 490 bin dekar, 2020 yılında ise 31 milyon 732 bin dekar alandır. Sebze alanları nadas alanlarına göre ciddi düşüşler yaşamamaktadır fakat yine de gözle görülür bir düşüş söz konusudur. 2004’de 8 milyon 949 bin dekar, 2010’da 8 milyon 15 bin dekar ve 2020 yılında ise 7 milyon 792 bin dekar alana sahiptir. Süs bitkileri alanları 2004 ve 2010 da mevcut olmayıp 2020’de bir anda 54 milyon 69 bin dekar alana sahip olmuştur ve tahıl alanlarından sonra ikinci en büyük alana sahip olmuştur.

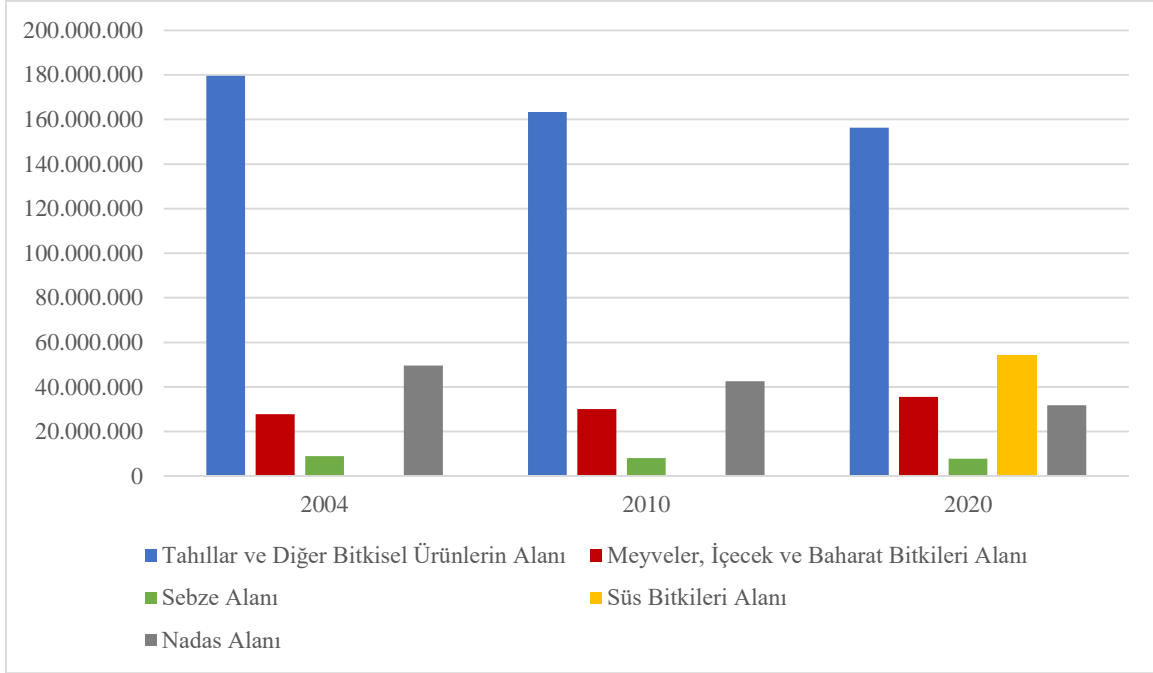
Tarım Alanları	2004	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri Alanı	27.801.860	30.105.797	0,82	35.587.493	1,82
Nadas Alanı	49.563.780	42.490.255	-1,42	31.732.521	-2,53
Sebze Alanı	8.949.640	8.015.980	-1,04	7.792.463	-0,27
Süs Bitkileri Alanı	0	0	-	54.069.700	-
Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı	179.616.500	163.330.020	-0,90	156.284.790	-0,43

Tablo 1: Türkiye Tarım Alanları Dağılışı

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Son olarak ülkemizin en büyük alanlarını oluşturan tahıl ve diğer bitkisel ürünlerin alanları 2004 yılında 179 milyon 616 bin dekar, 2010’da azalarak 163 milyon 330 bin

dekar ve 2020 yılında 156 milyon 284 bin dekar olmuştur. Tahıl alanlarında ki düşüş oransal olarak fazla olmasa da ana miktar çok büyük olduğundan toplam etkilenen alan da o kadar büyük olmamaktadır. Örneğin 2004'den 2010'a kadar tahıl alanlarından yaklaşık 16 milyon dekar alan azalmıştır ki bu alan sebze alanlarının neredeyse 2 katı büyüklüğündedir (Grafik-1).

Grafik 1: Türkiye Tarım Alanları Dağılışı

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

2.2. Tahıl Ürünleri

2.2.1. Türkiye Tahıl Ürünleri Üretimi

Türkiye'nin hububat üretimi, tarım sektöründeki önemi kadar genel ekonominin de temelini oluşturmaktadır. Hububatın insanoğlunun beslenmesinde temel gıda maddesi olarak önemli bir yere sahip olmaktadır. Milyonlarca üreticinin yıllık gelirini sağlayan önemli bir kaynak olması ve çok sayıda sanayi kuruluşunun ham maddesi olması özelliklerinden dolayı ekonomik ve sosyal yaşantımızda diğer tarım ürünlerine göre önemi büyüktür. Türkiye'de hububat üretiminin tarımsal gelire katkısı bitkisel ürün türleri içerisinde en yüksek düzeydedir (Kızılaslan 2004: 28). Türkiye, optimum iklim ve toprak özelliklerine sahip olduğundan toprakları birçok ürünün yetiştirilmesine uygundur. Buğday üretimi Türkiye'nin hemen her bölgesinde yapılmaktadır. Ülkemiz

yüz ölçümünün 23,14 milyon hektar (%29,5) tarım yapılabilir özelliktedir. Tarım alanlarımızın nadas alanları hariç 15,6 milyon hektar tarla ziraatına ayrılmıştır. Bu alanın da yaklaşık 11,13 milyon hektarında hububat ekilmektedir. Buğday tahıl grubu arasında en fazla üretimi yapılan ürün olarak kayıtlara geçmiştir. Hububat ekim alanı içerisinde %62'lik payla ilk sırada buğday, %28'lik payla ikinci sırada arpa ve %6,2'lik payla üçüncü sırada mısır yer almaktadır. Ülkemizde buğday genellikle kuru tarım arazilerinde üretilmektedir. Türkiye 2020 yılı buğday ekim alanları incelendiğinde buğday ekili alanların %78'i kuru, %22'si sulu alanlar olduğu görülmektedir (Tablo-2). Dolayısıyla ülkemiz buğday üretimi yağış miktarı ile doğrudan ilişkilidir. Ülkemizde buğday üretiminde ilk 3 bölge; İç Anadolu, Marmara ve Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. 2000 yılında 21 milyon ton, 2010 yılında ise 19 milyon 674 bin ton üretimi yapılmıştır. 2020 yılında buğday üretimi tekrardan yükselişe geçmiş ve 20 milyon 500 bin ton üretime sahip olmaktadır. Türkiye'de en fazla buğday üretimi yapılan il şüphesiz en fazla ekim alanına da sahip olan Konya'dır. Konya'yı sırasıyla Şanlıurfa, Diyarbakır, Ankara ve Tekirdağ takip etmektedir. Çukurova, Amik Ovası, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yetiştirilen mısır; özellikle pamuk olmak üzere buğday ve yağlı tohumlarla nöbetleşerek ekilen bir üründür. Dane Mısır her geçen yıl artmakta olup 2000 yılında 2 milyon 300 bin, 2010 yılında 4 milyon 310 bin ve 2020 yılı sonunda ise 6,5 milyon ton ile sürekli artış eğilimindedir. 2000-2010 arası yüzde 87 artış ile neredeyse iki katına yaklaşmıştır. 2010-2020 yılları arasında ise yüzde 50 ile yarısı kadar artış göstermiştir. Mısır üretiminde söz sahibi olan birinci il Konya'dır. İkinci Adana, üçüncü Mardin ve sırasıyla Şanlıurfa ile Karaman'dır. Ülkemizde her bölgede üretimi yapılan arpa, tarla ürünleri içerisinde ekiliş alanı ve üretim miktarı bakımından buğdaydan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye'nin tüm bölgelerinde yetiştirilmekle birlikte özellikle İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Ege Bölgesi arpa üretiminde önemli bölgelerdir. Arpa, ülkemizde her yıl 8 milyon ton civarında üretimi yapılarak düzenli bir seyir izlemektedir. Sadece 2010 yılında yüzde 10'luk bir azalış ile 7milyon 250 bin tona inmiş sonraki yıllar ise artmaya devam etmiştir. Ülkemizde arpa üretiminde söz sahibi iller sırasıyla Konya, Ankara, Kırşehir, Sivas ve Diyarbakır'dır. Çavdar üretimi de arpa üretimi gibi miktar olarak fazla olmasa da genel olarak artış-azalış çizgisini bozmamaktadır ve bu bağlamda 2000 yılında 260 bin ton ile başlayan süreç 2020 yılında 295 bin ton ile devam etmektedir. 20 yılda çok büyük değişimler

olmamıştır. En çok çavdar üreten iller sırasıyla; Niğde, Kayseri, Konya, Aksaray ve Nevşehir'dir. Yulaf üretimi de çavdar üretim miktarlarına çok benzemektedir fakat 2010 yılında yüzde 40'lık bir düşüş ile 2000 yılında kaydedilen 314 binlik üretim, 2010 yılında 203 bine düşmüş, tekrar ihtiyaç doğrultusunda 314 bin ton civarına yükselmiştir. Yulaf üretimin en yoğun olduğu iller sırasıyla; Ankara, Sivas ve Konya, Eskişehir ve Karaman'dır. Ülkemizin toplam tahıl grupları üretimine baktığımızda 2000 yılında 31 milyon 874 bin ton, 2010 yılında 31 milyon 912 bin ton, 2020 yılında binde 1,34 artış ile 36 milyon 207 bin tona yükselmiştir.

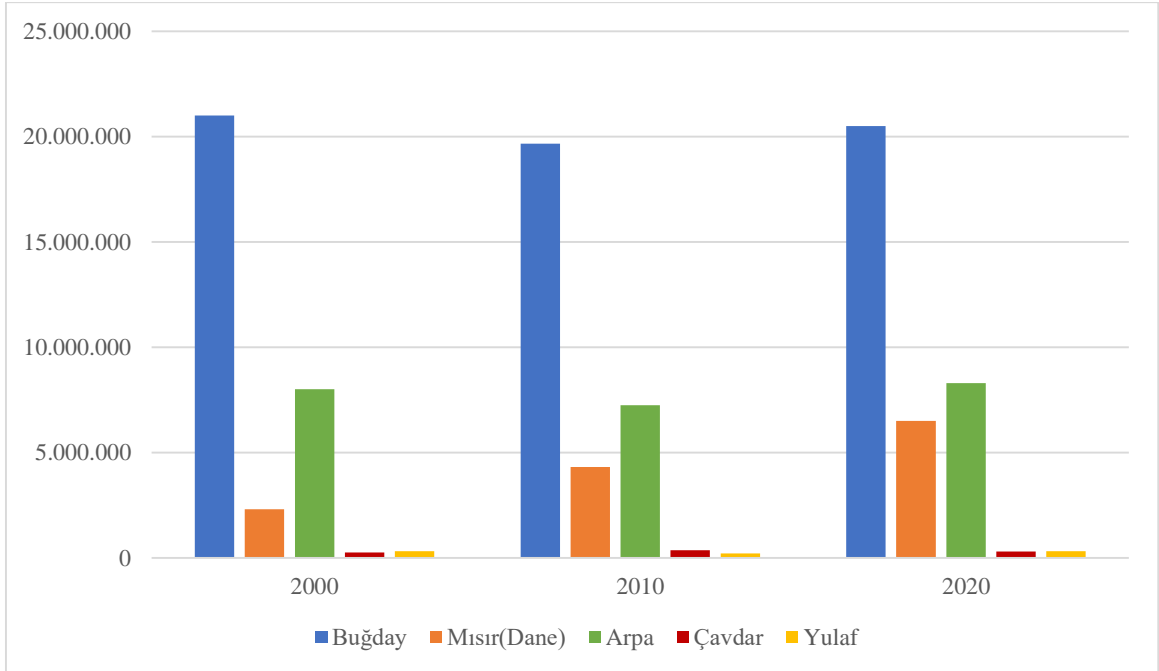
Ürünler (Tahıl)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Buğday (Toplam)	21.000.000	19.674.000	-0,63	20.500.000	0,41
Buğday (Durum)	-	3.450.000	-	400.000	-8,84
Buğday (Diğer)	-	16.224.000	-	16.500.000	0,17
Mısır (Dane)	2.300.000	4.310.000	8,73	6.500.000	5,08
Arpa	8.000.000	7.250.000	-0,93	8.300.000	1,44
Çavdar	260.000	365.560	4,06	295.681	-1,91
Yulaf	314.000	203.870	-3,51	314.528	5,42
Diğer Tahıllar	-	109.120	-	297.299	17,24
Toplam Tahıllar	31.874.000	31.912.550	0,012	36.207.508	1,34

Tablo 2: Türkiye Tahıl Ürünleri Üretimi (Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Grafikte de gösterildiği gibi toplam buğday üretimi 20 milyon ton çizgisinin üstüne çıkmıştır ve genellikle de pek fazla düşüş yaşamamaktadır (Grafik-2). Dane mısır üretimi sürekli olarak artış yaşamış, 5 milyonu geçerek arpa üretimine yaklaşmıştır. Arpa üretimi düzenli bir seyir izlediğinden, dane mısır üretimi arpanın yarısı kadar üretim hacmine sahip iken 2020 yılı sonunda aralarında neredeyse 1-2 milyon ton fark

oluşmuştur. Mısır üretiminin son yıllarda artmasındaki esas faktör İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde sulanabilir arazilerin arttırılmasına bağlı olarak mısıra yönelim fazla olmasından dolayı üretim miktarı da paralel şekilde artmaktadır. Ayrıca üretimde yüksek verimli mısır çeşitlerinin geliştirilmesi, su ve gübrenin etkin kullanımı, mekanizasyon ile pazarlamasının kolay olması gibi üretimi teşvik eden yatırımlarla birlikte ülkemizde mısır üretimini son yıllarda artış göstermektedir. Arpa üretimi de buğday gibi 2000 ve 2020 yıllarında üretim değerleri benzerlik gösterirken, 2010 yılında küçük miktarda düşüş yaşamaktadır. Çavdar ve yulaf grafikte pek kendini gösterememiştir fakat ikisi de 250 bin tonu geçerek farklı tüketim alanları için söz sahibi olmuştur.

Grafik 2: Türkiye Tahıl Ürünleri Üretimi(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

2.2.2. Türkiye Yurtiçi Tahıl Ürünleri Tüketimi

2019-2020 arası yılda COVID-19 pandemisi nedeni ile özellikle dayanıklı gıda ürünlerine olan talebin artması ve tüketicinin makarna ve un gibi buğday ürünlerini stok yapma eğilimi ile birlikte yurt içi buğday kullanımı artmıştır. Bir sonraki sene pandeminin kötü etkileri azaldığından dolayı bir nebze de olsa piyasada tüketim aşırılığı azalarak normal seviyelerine gelmiştir. Yurt içi kullanımda gerçekleşen bu azalış, tohum ve yemlik kullanımından ziyade gıda kullanımındaki azalıştan kaynaklanmaktadır.

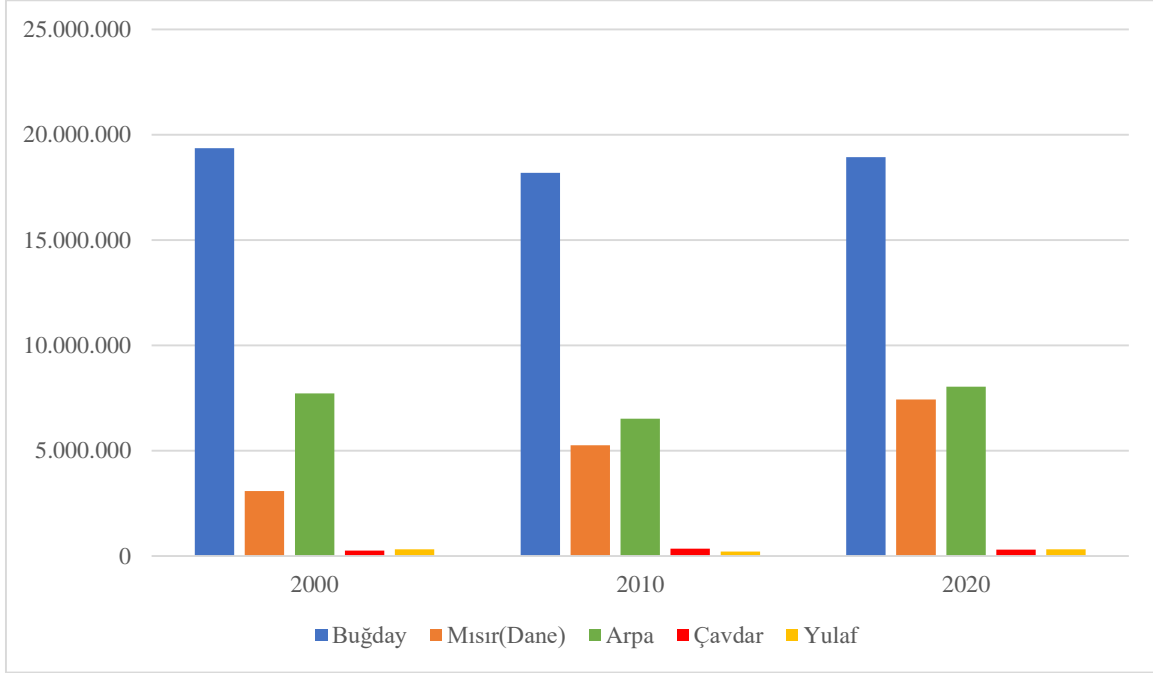
2000 yılından 2020'ye kadar olan süreçte buğdayın yurt içindeki tüketimi ortalama 18-19 milyon ton civarlarındadır (Tablo-3). Ülkemizin buğday tüketimi 2000 yılında 19 milyon 362 bin, 2010'da 18 milyon 187 bin, 2020 yılında ise 18 milyon 934 bin ton olarak kayıtlara geçmiştir. Çeşitlerine ayırmak gerekirse 2010'da durum buğday tüketimi 2 milyon 852 bin ton, 2020'de 1 milyon 459 bin tondur. Diğer buğday çeşidi tüketimi ise 2010 yılında 15 milyon 334 bin ton, 2020'de ise 17 milyon 474 bin tondur. Türkiye'nin buğdaya dayalı gıda sanayisindeki potansiyelinin yüksekliği ve avantajlı yanlarından dolayı toplam buğday kullanımı, buğday üretim düzeyinden fazla olmaktadır. Dane mısır 2000 yılında 3 milyon 83 bin ton, 2010'da yüzde 70 artış ile 5 milyon 253 bin ton, 2020'de ise 7 milyon 430 bin ton tüketilmiştir. Tahıl grupları arasında buğdaydan sonra en çok tüketilen ürün arpadır. 2000 yılında 7 milyon 714 bin ton, 2010'da 6 milyon 510 bin tona düşmesine rağmen 2020 yılında artışa geçerek 8 milyon 35 bin ton tüketilmektedir.

Ürünler (Tahıl)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Buğday (Toplam)	19.362.092	18.187.098	-0,60	18.934.082	0,41
Buğday (Durum)	-	2.852.554	-	1.459.572	-4,88
Buğday (Diğer)	-	15.334.544	-	17.474.510	1,39
Mısır (Dane)	3.083.748	5.253.425	7,03	7.430.085	4,14
Arpa	7.714.559	6.510.144	-1,56	8.035.420	2,34
Çavdar	256.653	345.726	3,47	291.750	-1,56
Yulaf	318.359	214.518	-3,26	319.731	4,90
Diğer Tahıllar	-	109.912	-	293.570	16,70
Toplam Tahıllar	30.735.411	30.620.823	-0,037	35.304.638	1,52

Tablo 3: Türkiye Yurtiçi Tahıl Ürünleri Tüketimi(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

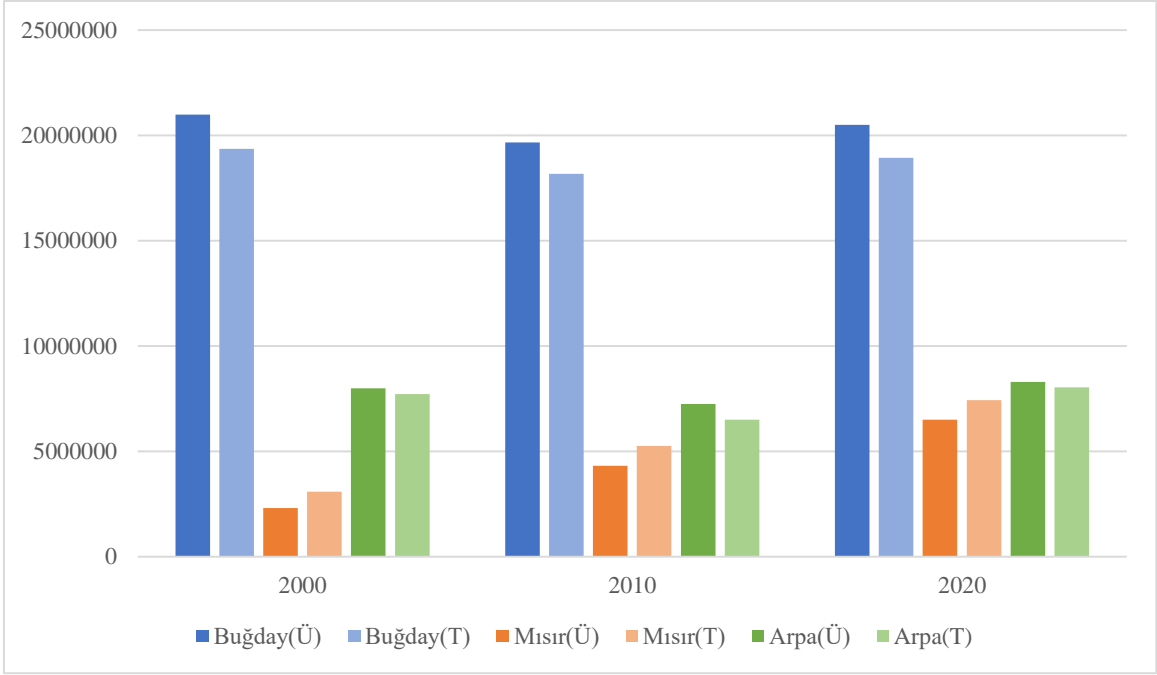
Çavdar 2000’de 256 bin, 2010’da 345 bin, 2020’de ise 291 bin ton tüketilmiştir. Miktar olarak az çok çavdar tüketimine benzer seyir izleyen yulaf tüketimi, 2000’de 318 bin ton, 2010’da 214 bin ton ve 2020’de 293 bin ton olarak kayıt edilmektedir. Diğer tahıllara bakacak olursak 109 bin ton ve 2020’de 293 bin ton tüketilmiştir. Toplam tahıl rakamları ise 2000 yılında 30 milyon 735 bin ton, 2010’da 30 milyon 620 bin ton ve 2020 yılında 35 milyonu geçerek 35 milyon 304 bin ton tüketilmiştir.

Grafik 3: Türkiye Yurtiçi Tahıl Ürünleri Tüketimi(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Grafik 3’te gösterildiği gibi buğday tüketimi 2000’de artmaktayken 2010’da keskin düşüş yaşamış ve sonraki on yıllarda bir miktar artış göstermektedir (Grafik-3). Dane mısır üretiminde de olduğu gibi tüketimde de sürekli bir artış söz konusudur. Arpa ise 2000’de mısır tüketiminden neredeyse 2 kat fazla iken 2020 yılında eşit seviyelere gelmiştir. Buradaki dikkat edilmesi gereken nokta, arpanın tüketimdeki düşüşü ya da aynı seyrinde ilerlemesi değil, mısırın gıda sanayisine olan katkısı ve birçok yan ürün elde edilmesinden dolayı, sanayi faaliyetlerinde mısırın önemli bir ürün haline gelmesidir.

Grafik 4: Türkiye Tahıl Ürünleri Üretimi-Tüketimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Üretim-Tüketim grafiğinde gösterildiği gibi buğday ve arpa üretimimiz tüketimden her zaman daha fazla olmuştur. Bazı yıllar tüketim artsa da bu farkı ithalat ile doldurulmaktadır. Üretim tüketim grafiğinde mısır hakkında göze çarpan diğer bilgi ise her yıl üretim ve tüketimin artmasıdır (Grafik-4). Mısır tüketimi ise her yıl ürettiğimizden daha fazladır. Nedeni ise mısırın sadece gıda sanayide değil yem, hayvansal gıda ve yan ürünler imalatında olarak da kullanımından dolayıdır. Arpa üretimi ve tüketimi benzer miktarlardadır çünkü ihtiyaç dahilinde o kadar üretilmektedir. Beslenme ve hayvansal gıda gereksinimlerimizi gayet yeterli miktarda karşılamaktadır.

2.2.3. Türkiye Tahıl Ürünleri İhracatı

Dünya buğday ihracatında önemli üretici ülkeler olan AB, Rusya, ABD ve Ukrayna ilk sıralarda yer alırken Arjantin ve Türkiye de önemli buğday ihracatı yapan ülkeler arasındadır. Ülkemiz, geniş bir ürün yelpazesine imkân veren iklim ve ekolojik özellikleri nedeniyle tarımsal üretim açısından avantajlı bir ülkedir. 2000 yılında 3 milyon 632 bin ton, 2010'da 3 milyon 228 bin ton ve 2020'de 2 kat artarak 7 milyon 583 bin ton buğdayımız ihraç edilmiştir (Tablo-4). 2010'da durum buğdayı 621 bin,

diğer buğday çeşitleri ise 2 milyon 606 bin ton; 2020’de ise durum buğdayı 2 milyon 856 bin, diğer buğdaylar 4 milyon 727 bin ton ihraç malzemesi olmuştur. Türkiye 2020 yılı sonu itibariyle 7.5 milyon ton buğday ihracatı gerçekleştirmektedir. Türkiye’nin buğday ihracatında önde gelen ülkeler Irak, Yemen, Venezuela, Suriye, Angola ve Benin’dir. Buğday ihracatında söz sahibi aslında buğdaydan elde edilen mamul madde denilen un, makarna bulgur, irmik vb. çıktı ürünleridir. Hububat ürünlerinden temin edilen ürünlerle gerçekleştirilen mamul madde dış ticareti, ülke ekonomisine önemli bir gelir sağlamaktadır. 2020 yılında yaklaşık 3 milyon ton un, 1 milyon 472 bin ton makarna, 282 bin ton bulgur, 80 bin ton irmik ve 534 bin ton bisküvi ihracatından bulunarak toplam buğday karşılığı 7 milyon 512 bin tondur. İhraç edilen mamul ürünlerin piyasa değeri ise yaklaşık 3.3 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Ülkemiz dünya un ihracatında birinci, makarna ihracatında ikinci sırada yer almaktadır.

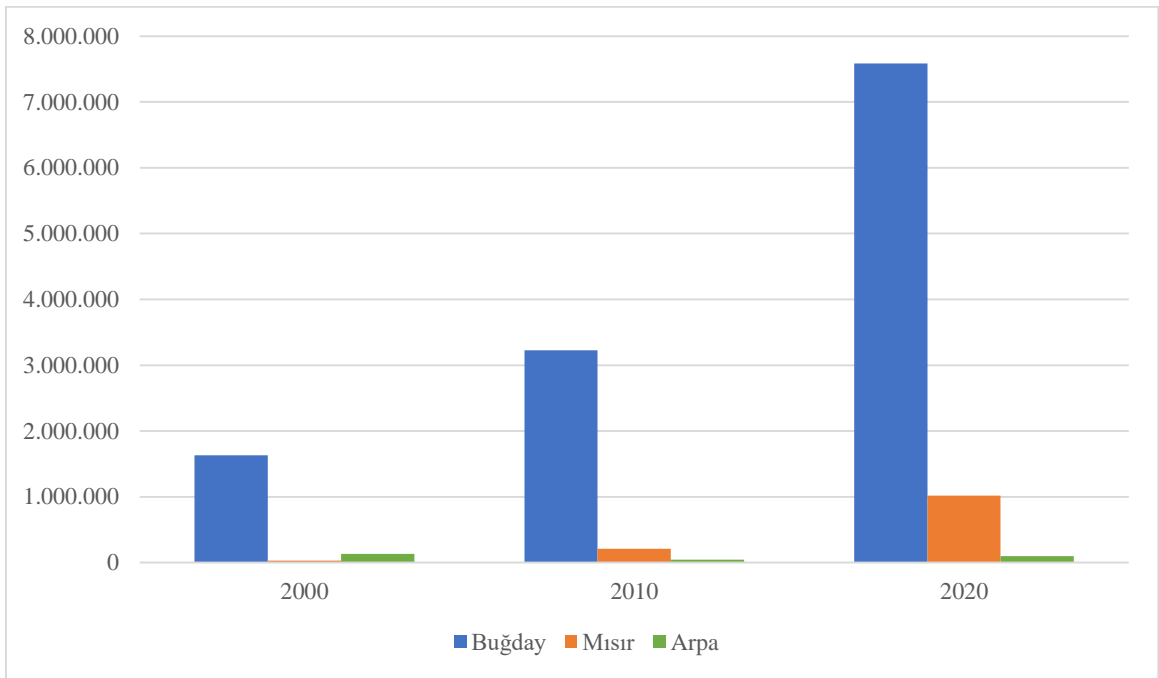
Ürünler (Tahıl)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Buğday (Toplam)	1.632.594	3.228.101	9,72	7.583.765	13,49
Buğday (Durum)	-	621.689	-	2.856.121	35,94
Buğday (Diğer)	-	2.606.412	-	4.727.644	8,13
Mısır (Dane)	30.956	212.323	58,58	1.016.758	37,88
Arpa	133.743	46.210	-6,54	98.707	11,36
Çavdar	513	82	-8,44	87	0,6
Yulaf	62	9	-8,54	923	1015,55
Diğer Tahıllar	-	191	-	20.754	1076,59
Toplam Tahıllar	1.797.868	3.486.916	9,39	8.720.994	15,01

Tablo 4: Türkiye Tahıl Ürünleri İhracatı(Ton)

Kaynak: TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Dane mısır ihracatı 2000’de 31 bin tona yaklaşmıştır ve 2010’da 212 bin tonu geçmiştir. 2020’de ise geçmiş 10 yıla göre yaklaşık 5 kat artarak 1 milyon 16 bin ton ihraç edilmiştir. 2020’de yüksek oranlarda artışın sebebi ise üretim başlığından da

bahsedildiği gibi son yıllarda teşvik ve tarımsal iyileşmeler sonucu mısır üretiminin artması ve artı ürün haline gelmesi olarak açıklanabilir. 2019-2020 yılında 170 milyon tona yaklaşan dünya mısır ihracatında %26,6 ile en büyük ihracatçı ülke olan ABD'yi, Güney Amerika ülkeleri ve Karadeniz Havzası ülkeleri izlemektedir. 2020 yılı sonunda mısırı ihraç ettiğimiz en önemli ülkeler %73 gibi büyük bir oranda Vietnam, %21,8 ABD ve %4,4 ile Ürdün'dür. Arpa ihracatı 2000 yılında 133 bin ton iken 2010'da yüzde 65 düşüş yaşayarak 46 bin tona gerilemiştir fakat 2020'de 2 kat yükselerek 98 bin tonu geçmiştir. Arpa ihracatında önemli söz sahibi ülkeler KKTC, Azerbaycan, Suriye, Gürcistan ve İran'dır.

Grafik 5: Türkiye Tahıl Ürünleri İhracatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Çavdar 2000'de 513, 2010'da 82 ve 2020'de 87 ton ihraç edilmiştir. Benzer şekilde yulaf ihracatı 2000'de 62, 2010'da 9, 2020'de 923 ton ihraç edilmiştir. Yulaf ihracatında Azerbaycan, KKTC, Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan önemli alıcı ülkelerdir. Toplam tahıl ihracatı ise 2000 yılında 1 milyon 797 bin tona, 2010'da 2 kat artarak 3 milyon 486 bin ton ve 2020 yılında yaklaşık yüzde 150 artarak 8 milyon 720 bin ton olmuştur (Grafik-5).

2.2.4. Türkiye Tahıl Ürünleri İthalatı

2020 yılı üretim sezonunda üretimde artış yaşanmasına rağmen Covid-19 pandemisi sebebiyle buğdaya olan talebin çok fazla artması neticesinde Türkiye’de buğday ithalatı son yıllarda artmaktadır ve buğdayın yanında özellikle son yıllarda dane mısır ve arpa ithalatı da önemli derece artmıştır (Tablo-5). İthalatın artmasının en önemli faktörü buğdaya dayalı mamul madde ihracatının son yıllarda artmasıdır. 2000 yılında 421 bin ton olan buğday ithalatı 2010’da nerdeyse 10 kat artarak 4 milyon 174 bin tondur. Sonrasında ise ithalat artışları devam etmiş 2020 senesinde 8 milyon 237 bin ton ile 2010’da ithal edilen buğdayın 2 katı kadardır. Buğday türünden durum buğdayı 2010’da 91 bin, 2020’de 563 bin ton ithal edilmiştir. 2010’da diğer buğday türleri toplam 4 milyon 82 bin ton ve 2020’de 7 milyon 674 bin ton ithalat gerçekleşmektedir. Rusya, Ukrayna, Kanada, Meksika, Litvanya ve Bulgaristan, buğday ithal ettiğimiz başlıca ülkelerdir. Yakın zamanda meydana gelen Ukrayna-Rusya savaşı yüzünden buğday ithalatında küresel bir kriz olsa da Türkiye, Rusya, Ukrayna ve Karadeniz ülkelerinin yetkilileri arasındaki olumlu görüşmeler ve anlaşmalar sayesinde ‘Tahıl Koridoru’ oluşmuş ve Rusya’dan başlayıp Türkiye üzerinden dünyaya buğday ithalatı devam etmiştir. Bunun yanında düzensiz yağışların meydana gelmesi, yağışların beklenenden fazla ya da düşük seviyelerde gerçekleşmesine bağlı olarak bazı yıllarda verim kayıpları yaşandığından dolayı üreticilerin yüksek fiyat beklentisi sebebiyle farklı tarım ürünlerine yönelmeleri sonrası ekim alanlarında daralmalar olmaktadır ve bunun sonucunda piyasalarda üretim hacminin azalması, ithalat artışı olarak yansımaktadır.

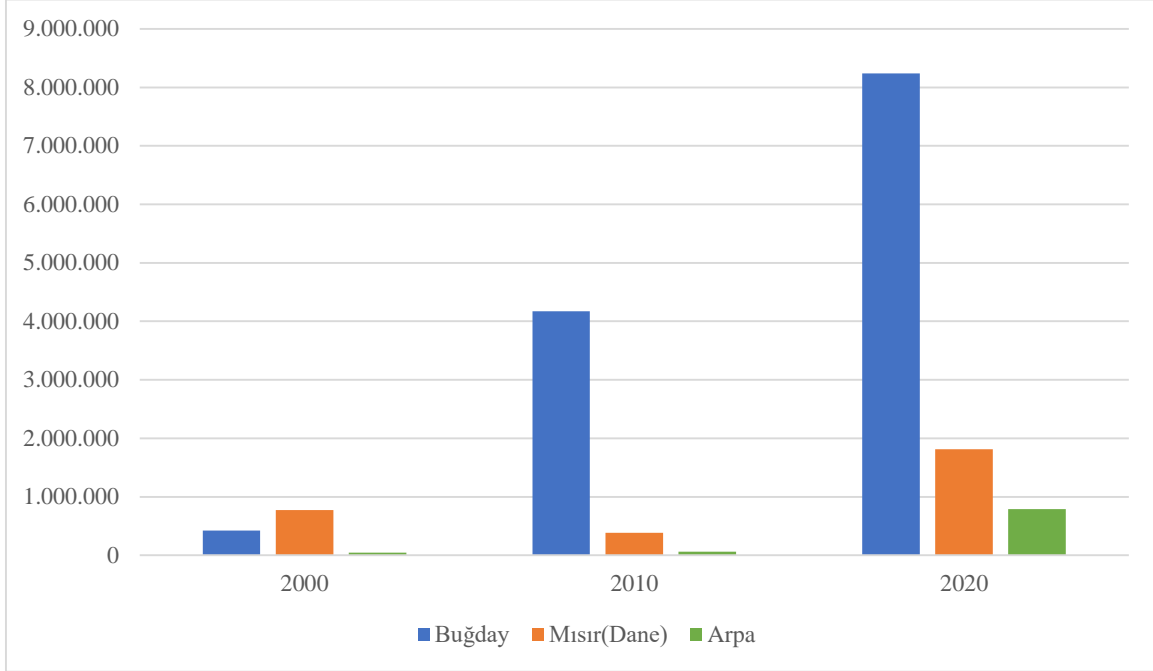
Ürünler (Tahıl)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Buğday (Toplam)	421.299	4.174.105	89,07	8.237.981	9,73
Buğday (Durum)	-	91.654	-	563.369	51,46
Buğday (Diğer)	-	4.082.451	-	7.674.612	8,79
Mısır (Dane)	771.400	385.467	-5	1.814.493	37,07
Arpa	43.879	60.409	3,76	790.393	120,84
Çavdar	2.521	0	-	0	-
Yulaf	1.247	8.549	58,55	8.642	0,10
Diğer Tahıllar	-	2.729	-	21.782	69,81
Toplam Tahıllar	1.240.346	4.631.259	27,33	10.873.291	13,47

Tablo 5: Türkiye Tahıl Ürünleri İthalatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Mısır 2000 yılında 771 bin ton ithal edilen bir üründür ve 2010'da yarısına kadar düşerek 385 bin ton ithalatı olmuştur. 2020 yılında ise 2010 yılındaki ithalat miktarının yaklaşık 5 katı kadar artarak 1 milyon 814 bin ton ile kayıtlara geçmiştir. En önemli mısır ithalatçılarımız ülkeler ise sırasıyla Rusya, Ukrayna, Romanya ve Moldova'dır. Dünya Mısır ithalatında Karadeniz Havzası'nın önemli tedarik bölgesi olduğu gözükmemektedir. Bölgesel pazarlardan tedarik etme maliyet açısından avantajlı durum getirirse de son yıllarda ABD ile ticaret savaşları yaşayan Çin'in diğer bölgelerin yanı sıra Karadeniz Havzası'ndan ürün almaya başlaması önümüzdeki yıllarda önemli risklerin oluşabileceğini göstermektedir. Arpa ithalatı 2000'lerde 43, 2010'da 60 bin ton ile makul bir seviyede ithalatı varken, 2020 yılında yüzde 4 artarak 790 bin ton gibi bir artış oranı yakalamıştır. Arpa ithalatındaki önemli ülkeler; Ukrayna, Rusya, Suriye, Romanya ve Letonya'dır. Çavdar 2000'de 2500 ton ithal edilmiş olup diğer senelerde ithal edilmemiştir. Yulaf 2000'de 1247 ton, 2010 ve 2020'de 8'er bin ton ithal edilmiştir.

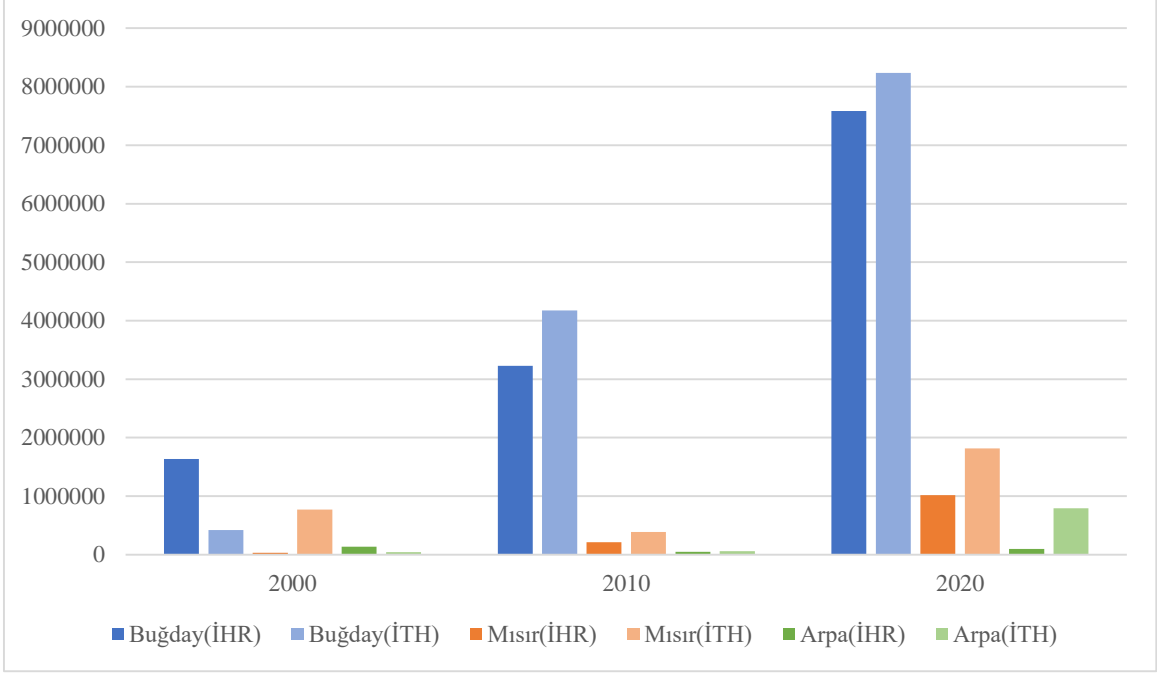
Diğer tahıllar ise 2010’da yaklaşık 3 bin ton ve 2020’de 21 bin ton ithal edilerek toplam tahıl ithalatımız 2000’de 1 milyon 240 bin ton, 2010’da 4 milyon 631 bin ton ve 2020 yılında 10 milyon 873 bin ton olarak kayıtlara geçmiştir.

Grafik 6:Türkiye Tahıl Ürünleri İthalatı(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Grafikte görüldüğü üzere 2000 yılında ithalat son derece düşük iken 2010’da buğday ithalatı 4 milyona çıkmış, 2020’de ise 2 kat artarak 8 milyon tonu aşmaktadır (Grafik-6). 1 milyonu geçmeyen mısır ithalatı ise 2020 yılında 2 milyona dayanmaktadır. 2000’de 100 bini bile geçemeyen arpa ithalatı da son yıllarda 1 milyona yaklaşmıştır. Tüm bu artışları sebebi ise mamul maddelerdeki ihracat artışı ve yurt için tüketiminin de artmasıdır. Nüfus artışı, devamında en temel gıda ürünü olan ekmeğin artışı, ekmeğin talebinin artışı ise buğdaya olan talebi arttırmakta sonuç olarak da kaynaklar yetersiz ise ithalata başvurulmaktadır.

Grafik 7:Türkiye Tahıl Ürünleri İhracat- İthalatı(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Türkiye tahıl ihracatı ve ithalatı son 20 yılda nasıl yükseldiği grafikte gösterilmektedir (Grafik-7). 2000 yılında buğday ihracatı 1 milyon tonu geçmişken henüz mısır ve arpa ihracatı pek istenilen düzeyde değildir. Mısır ihracatı sadece 2020 yılında 1 milyon tonu geçmiştir ve ithalatı da 2 milyon tona dayanmaktadır. Grafikte göze çarpan bir husus da buğday ihraç ve ithalatının yıllar geçtikçe ne kadar arttığıdır. Gerek mamul madde üretimi için gerek de beslenme talebini karşılayabilmek için ithalat sürekli artış göstermektedir. İhracatın da ithalat oranıyla aynı anda artması ise üretim fazlası buğdayın ihraç edilerek ek gelir kazandırılmasıdır. İthal edilen buğday mamul madde üretiminde kullanıldığı için, beslenme ihtiyacında yetiştirilen yerli buğday kullanıldığından dolayı, Farklı tüketim alanlarında kullanılan buğday, eşit oranda ihracat ve ithalat kalemleri oluşturduğu tablo ve grafiklerde gösterilmektedir.

2.2.5. Türkiye Tahılda Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Türkiye genelinde yağışların geçtiğimiz yıllara göre oldukça düşük seviyelerde olması üretimi büyük oranda etkilemektedir. Dünyanın en büyük tahıl ihracatçılarından olan Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan savaş, tarım piyasalarının etkilenmesine neden olmuştur ve bu dönemde iki ülke arasındaki savaş, tahıl üretimi sekteye uğratmış ve

ihracat miktarları azalmıştır. Bu durum ithalata bağımlı olan ülkelerde olumsuz etkiler doğurmuştur. Türkiye, dünya tahıl üretiminde önemli bir yere sahip olmasına rağmen ithalatı da yüksektir çünkü ihraç edilen ana maddeleri mamul maddeye çevirip tekrar ihraç etmektedir. Türkiye gıda sanayisinde önemli ilerlemeler sayesinde üretim potansiyeli artmış, avantajlı duruma geçmiş ve sonucunda da tahıl tüketimi üretimi geçmiştir çünkü buğday ithalatının esas sebebi mamul maddeleri ihraç ediyor oluşumuzdur. Tabloda verildiği gibi 2000 yılında 106 puan olan buğdayımız 2010 senesinde 95'e düşmüş ve 2020 yılında 97 puana yaklaşmıştır (Tablo-6). Olası bir savaş ya da afet durumunda Türkiye mamul madde ihracatını durdurup, ithalatı da azaltırsa kendi halkına yetecek kadar buğdaya sahip denilebilmektedir.

Mısır dünyada üretim, tüketim ve ticarete söz sahibi olan önemli ürünlerden biridir. Gerek yem sanayide hayvansal gıda olarak gerekse insan beslenmesi için gıda kullanımında önemli yere sahiptir. Gelişmekte olan gıda sanayi ile sürekli artışta olan mamul madde üretiminden dolayı mısır üretimi tüketimi karşılayamamakta ve bu açık ithalat yoluyla giderilmektedir. Mısırdaki kendi kendine yeterlilik durumu 2000 yılında 75 puan ile yeterince yeterli olmadığını göstermektedir. 2010 yılında ithalat azalmış olup üretim bir nebze artmıştır ve yeterlilik oranı 96 puana çıkmıştır. 2020 yılında ise mamul madde ihracatı ya da üretimi için mısır ithalatı artmış bunun sonucunda üretim yeterli gelmemiş ve 89 puana düşerek yetersiz durumla karşılaşmıştır.

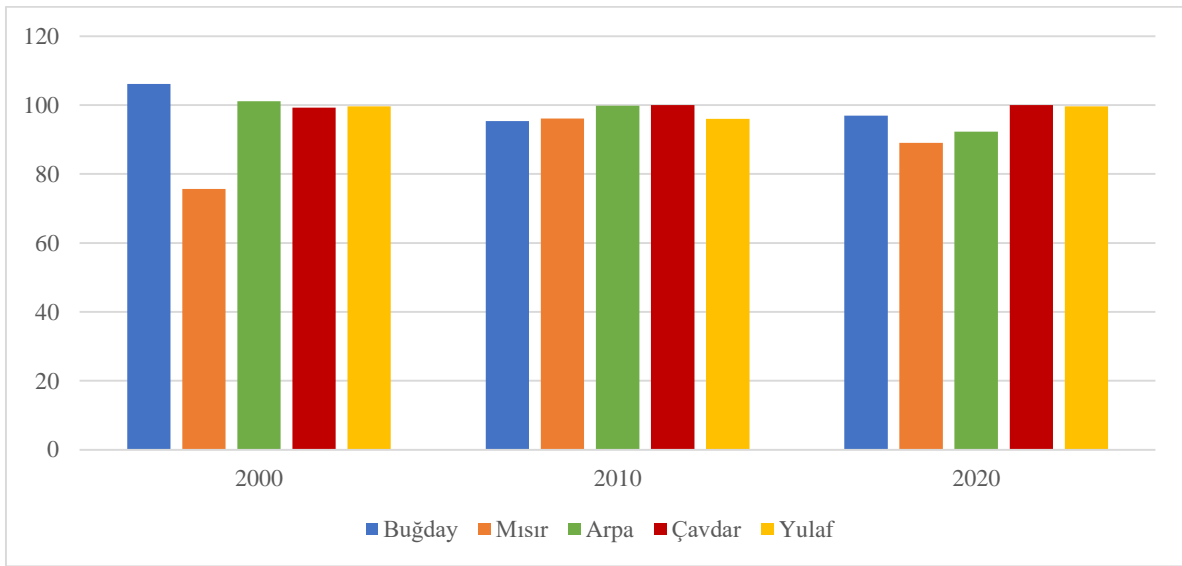
Ürünler	2000	2010	2020
Buğday	106,1211433	95,41220264	96,90739662
Mısır (Dane)	75,64684632	96,13788895	89,0687316
Arpa	101,1360614	99,80453454	92,30749383
Çavdar	99,23361119	100,0224364	100,0294323
Yulaf	99,62403033	95,97947366	97,60463247
Toplam Tahıllar	101,7802832	97,72698777	99,65541168

Tablo 6: Türkiye Tahıl Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi (2020)

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Arpa üretimimiz 2000'li yıllarında başlarında yeterli olmasına rağmen yem sanayinin gelişmesi, mamul maddeye olan talep doğrultusunda stoklar bu ihtiyacı karşılayamayacak duruma geldiğinde ise firma ya da kişiler ithalata başvurmuşlardır. Gösterilen grafik ve tablolarda 2010'lu yıllardan sonra ithalat artışı meydana gelmiş ve

netice olarak kendi kendine yeterlilik derecesi ne yazık ki 92 puana kadar gerilemiştir (Grafik-8). Çavdar ve Yulaf üretimi- tüketimi dengede olduğundan dolayı pek fazla ihraç-ithal ürünleri arasında bulunmamaktadır. Zaten ülkemizde yeterince ekim alanı mevcuttur ve ihtiyaç doğrultusunda verimi yükselterek gerekli üretim seviyelerine gelmesi pek mümkündür. 2000’li yıllarında başında yeterlilik derecesi 99 olmasına rağmen çavdar ileriki yıllarda yeterlilik derecesini 100 puana çıkmıştır fakat yulaf tüketimi arttığından dolayı ithalata başvurulmuş ve 95 seviyelerine kadar düşmüştür. 2010 ve 2020 yıllarında yulaf ithalatı bin ton civarlarından 2010’lu yıllarda 8 bin tona çıkmış, bu yüzden de yeterlilik derecesi de ona mukabil azalmaktadır.

Grafik 8: Türkiye Tahıl Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Grafik 8’de göze ilk çarpan mısırdaki yeterlilik derecelerinde dalgalanmalar ve buğdayın derecesinin sürekli düşüşte olmasıdır (Grafik-8). 2000 yıllarında gerek nüfusun az olması gerekse imalat ya da gıda sanayinin pek gelişmemiş olması sebebiyle ürünlerimiz genelde kendimize yetecek durumda olmuştur fakat 2020 yılı itibariyle nüfusun doğal artışı, son yıllarda gelen sığınmacılar ya da mülteciler sonucu temel besin maddesi olan tahıllarda tüketimin artmasına sebep olmuştur. Ayrıca gelişen gıda sanayiler sonucunda ise yurtiçi üretim talebi karşılayamamış ve sanayi kuruluşları ithalata başvurularak son yıllarda yeterlilik derecesi tüm ürünlerde düşük olmasını sağlamışlardır. Olası bir savaş ya da iklim değişiminden meydana gelecek kıtlık durumunda üretim ve ithalat azalır, 85 milyona yakın bir nüfusu beslemek Türkiye

adına zor bir süreç olacaktır. İnsanoğlunu temel besin maddesi olan tahıl ürünlerinde üretim adına iyileştirme ya da çiftçiye destek verilmesi gelecek yıllarda sıkıntıya düşmemek için son derece gerekli bir husustur.

2.3. Baklagil Ürünleri

Araştırma konusunu oluşturan baklagiller insan beslenmesinde protein kaynaklarından biri olarak önem arz etmektedir. 12 bin türü kapsayan ancak bu türlerden sadece 200'ünün tarımı yapılabilen baklagiller familyası, polar(kutup) bölgeleri hariç dünyanın diğer bütün iklim koşullarında tek yıllık veya çok yıllık olmak üzere yetiştirilmektedir (Gülümser,2016:292). Bu türlerin içerisinde en önemlileri yemeklik tane baklagil olarak kullanılan fasulye, nohut ve mercimektir. Tarımı yapılan baklagillerin ekim nöbetlerine kolay bir şekilde girmeleri, nadas alanlarının azalmasına neden olmaları, gerektiğinde ihracat potansiyelinin yüksek olması ve istihdama olan katkıları gibi önemli faktörleri içinde barındıran baklagiller üretimde ve tüketimde vazgeçilmez bir ürün grubu haline gelmiştir. Binlerce yıldır insan beslenmesindeki bitkisel proteinin ana kaynağı olan, yağ oranı düşük, karbonhidrat oranı yüksek ve besleyici olan yemeklik baklagiller ülkemizde ve tüm dünyada önemli bir yer tutmuştur (Gülümser,2016:293). Dünyada 2 milyardan fazla insana protein kaynağı sunan baklagiller dünyada ve Türkiye'de tarla bitkilerinin üretiminde tahıl ürünlerinden sonra ikinci sırayı almaktadır. Baklagillerin gen merkezi olarak nitelendirilen ve bereketli hilalin en önemli parçası olan Türkiye, tüketim miktarları bakımından da dünyada önemli bir yer tuttuğu gibi tarihsel olarak da sürekli ihracatçı konumundadır. Türk mutfağının ve özellikle dar gelirli ailelerin protein kaynağını oluşturan yemeklik baklagiller ülkemizin çoğu bölgesinden kolayca yetişmektedir. Üretilen baklagillerin büyük çoğunluğu yurt içinde tüketilmektedir (Gülümser,2016:293). Baklagillerin besin değerleri zengin oldukları gibi yetiştirildikleri toprağa da olumlu etkileri bulunmaktadır. Havanın serbest azotunu toprağa bağlama özelliklerinden dolayı çevre ve sürdürülebilirlik bakımından bu bitkilerin önemleri artmaktadır.

Baklagiller üzerine yapılan araştırmaların çoğunda baklagil üretimindeki sorunların ortadan kaldırılması için organizasyon ve desteğin öneminden bahsedilmektedir. Bu çalışmalar dikkate alındığında Türkiye'de baklagil üretimindeki düşüşün nedenlerinin çok çeşitli olduğu ve Türk tarımının kendine özgü yapısal sorunlarının yanı sıra

uygulanan tedbirlerin de bu düşüğe karşı etkili olduğu sonucuna varılabilir. Köylerden şehirlere göç nedeniyle tarım arazilerinin boş kalmasından dolayı bakliyat üreticileri daha çok geçimlik işlere başvurmaktadır. Küçük ve parçalı tarım arazileri, çiftçilerin tarımda makineleştirmesine veya tedarik etmesine gerek duymaması, diğer taraftan yeterli sertifikalı tohumun bulunamaması, yerel çeşitlerin hastalıklara ve zararlılara karşı hassas oluşu baklagil tarımını olumsuz etkilemektedir. Antraknoz hastalığı özellikle nohut ve kuru fasulyede ağır kayıplara neden olmaktadır. Kısa ve uzun yerel çeşitlerin kullanılması nedeniyle mekanik hasada uygun olmamalarına bu sebeple de ürün kayıpları meydana gelmekte ve maliyetlerin artmaktadır (Bolat ve diğerleri, 217:9). Baklagil tarımıyla uğraşan çiftçilerin organizasyonun yetersiz olması ve destek eksikliklerinin artması sonucunda baklagiller fiyatının rakip ürünlere göre daha düşük olmasından dolayı satış fiyatının maliyeti karşılamaması da bir diğer olumsuz faktörlerdendir.

2.3.1. Türkiye Baklagil Ürünleri Üretimi

Türkiye, baklagillerin gen merkezi olarak kabul edilen “verimli hilal”in en önemli parçasıdır. Türkiye’de en fazla yetiştirilen yemeklik baklagiller ise nohut, kuru fasulye ve mercimektir. Ülkemizde bitkisel ürün üretiminde baklagiller büyük önem taşımaktadır. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren yemeklik tane baklagiller üretimine hız verilmeye başlanmış ve ülke genelinde uygulanan üretimi arttırıcı projeler sayesinde bakliyat üretimi önemli ölçüde artış göstermiştir. Türkiye’de tarım arazileri büyük alan kaplamaktadır. Bu alanların başında şüphesiz ki tahıl ambarı denilen Anadolu gelmektedir. Ülkemizde 2020 yılı itibari ile birinci sırada yer alarak 36 milyon 207 bin ton tahıl ürünü üretilmiştir. İkinci sırada ise 34 milyon 739 bin ton sebze, üçüncü 18 milyon 638 bin ton meyve, dördüncü sırada 2 milyon 83 bin ton ile sert kabuklu ürünler gelmektedir. Kuru yemeklik baklagil üretimi ise 1 milyon 280 bin 333 ton ile son sırada yer almıştır. Ülkemizde alan olarak geniş olmasına rağmen verim bakımından baklagiller alt sıralarda yer almaktadır. Yüzdeler olarak tahıllar %39, sebzeler %37, meyveler %20; sert kabuklu meyveler ile yemeklik kuru baklagiller %2’lik bir üretime sahiptir. Yemeklik baklagiller insan yaşamı için önem arz ettiğinden dış ticarete de söz sahibi olabilmektedir. Üretim arttırıcı gerekli plan ve projeler yapıldıkça şüphesiz baklagil üretimi en azından sert kabuklu meyveler üretimini geçebilecektir. Baklagil

üretimi ülke geneline yayılmış olmakla beraber özellikle Güneydoğu Anadolu, Orta Anadolu ve geçit bölgeleri ile Marmara Bölgesi'nin güney kesiminde yoğun olarak yapılmaktadır. Genel olarak; kırmızı mercimek Güneydoğu'da, yeşil mercimek, nohut ve kuru fasulye Orta Anadolu ve geçit bölgelerinde, bakla ve bezelye ise Ege ve Güney Marmara'da yetiştirilmektedir. Kuru fasulye üretiminde ülkemizde ilk sırada Konya (62.408) ton, Niğde (58.835), Bitlis (32.143), Nevşehir (28.303) ve Karaman (27.518) yer almaktadır. En çok üretimi yapılan ilçe 52.900 ton ile Niğde merkezdir. Nohut üretiminde ilk sırada Ankara (93.764) ton, Yozgat (86.417), Kırşehir (77.687), Konya (50.112), Adıyaman'dır (37.791). İlçe olarak en çok üretim 42 bin 408 ton ile Kırşehir Merkez'dir. Kırmızı mercimek üretimindeki ilk beş il sırasıyla şöyledir; Şanlıurfa (104.010) ton, Diyarbakır (97.461), Mardin (31.230), Batman (28.001) ve Gaziantep'tir (7.567). Kırmızı mercimek 39 bin 500 ton ile en çok Şanlıurfa Siverek'te üretilmiştir. Son olarak Yeşil mercimek üretiminde ise birinci sırada Yozgat (16.953) ton, Konya (9.764), Kırşehir (5.298), Çorum (3.304) ve Ankara'dır (1.930). En çok üretim ise 8 bin 818 ton ile Yozgat Sorgun'a aittir.

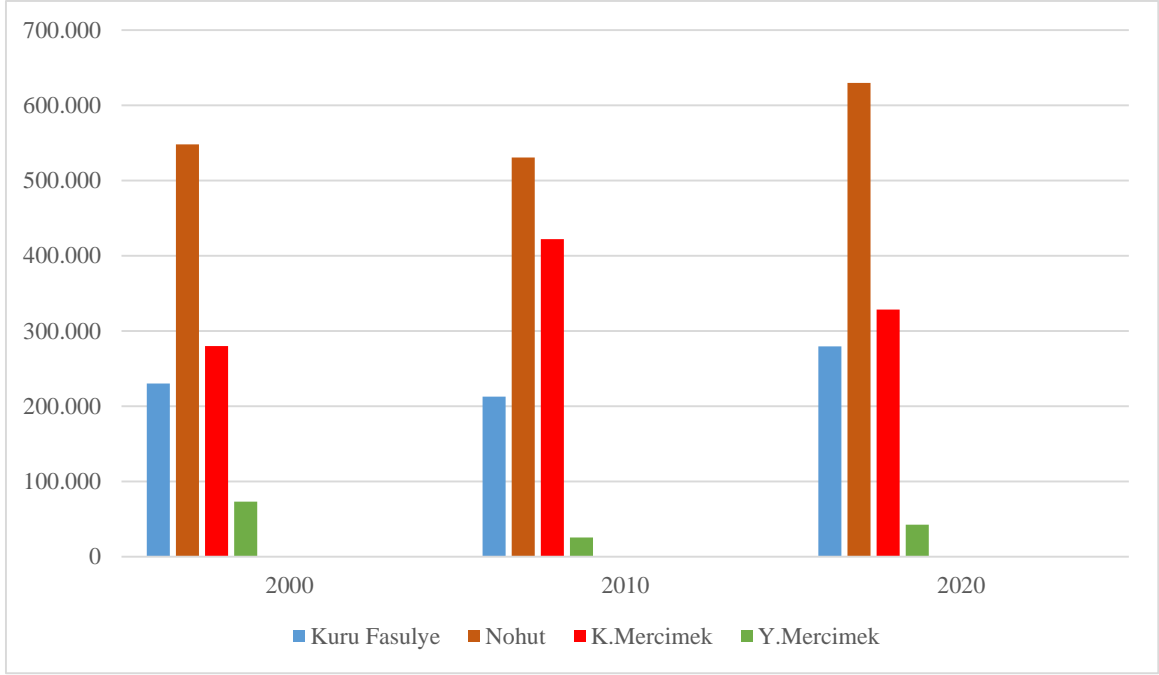
Kuru fasulye kuru baklagil sınıfının öncüsü durumundadır. Üretim açısından değerlendirildiğinde, 2000 yılında 230 bin ton olan üretimin 2010'da 212 bin tona düştüğü görülmektedir. 2020 yılında ise bir önceki döneme göre yüzde 30 artarak, yaklaşık 280 bin tona ulaşmıştır. Ülkemiz 2020 yılında nohut üretiminde dünyada ikinci sırada yer almaktadır. Birinci Hindistan, üçüncü Pakistan'dır. Türkiye'de nohut üretimi yaklaşık olarak 500 bin ton dolaylarındadır. 2000 yılında 550 bin tona (548.000) yaklaşan nohut üretimimiz 2010 yılında hafif bir düşüş yaşamış olup, 530 bin tona gerilemiştir. 2020 yılının sonunda ise güncel nohut üretimimiz 630 bin tona ulaşmıştır. Dünyada Toplam 2020 yılında 7 milyon 48 bin ton mercimek üretilmiştir. Dünyada önemli mercimek üreticisi ülkeler sırasıyla Kanada, Hindistan, Avustralya, Türkiye, ABD ve Nepal'dir. Türkiye'de kırmızı mercimek üretiminde düzensiz artış ve azalışlar söz konusudur. 2000 yılında 280 bin ton olan üretim neredeyse yüzde 50 artışla 2010 yılında 422 bin ton olmuştur. Fakat 2010-2020 yılları arasında yüzde 22'lik bir düşüş yaşayarak 328 bin tona gerilemiştir. Yeşil mercimek üretimi yıllık yüz bin tona ulaşamamıştır. 2000'de 73 bin ton, 2010'da büyük bir azalış (%65) ile 25 bin ton ve 2020 senesinde benzer oranda (%67) bir artış ile 42 bin 397 tona yükselmiştir (Tablo-7).

Ürünler (Kuru Baklagil)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Kuru Fasulye	230.000	212.758	-0,74	279.518	3,13
Nohut	548.000	530.634	-0,31	630.000	1,87
Kırmızı Mercimek	280.000	422.000	5,07	328.418	-2,21
Yeşil Mercimek	73.000	25.400	-6,52	42.397	6,69
Toplam Kuru Baklagil	1.131.000	1.190.792	0,52	1.280.333	0,75

Tablo 7: Türkiye Baklagil Ürünleri Üretimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Baklagil üretimi,2008 yılındaki düşüş dışında günümüze kadar düzensiz bir şekilde devam etmektedir. Kuru fasulye üretimi 200-300 bin ton bandında bir seyir izlemektedir. Nohut üretimi ise son yıllarda üretimi artan bir ürün olarak karşımıza çıkmaktadır ki sonucunda 2020 yılı itibari ile 600 bin ton eşiğini geçmiştir. Kırmızı mercimek üretimi sürekli artmasına rağmen 2010 yıllarında pik noktasını görmüş olup 2020 de ise 2000 yılına göre tekrar artış devam etmektedir. Yeşil mercimek üretimi ise 100 bin sınırını pek geçememiş, düşük seyirdeki çizgisini hiç bozmamıştır.

Grafik 9: Türkiye Baklagil Ürünleri Üretimi(Ton)

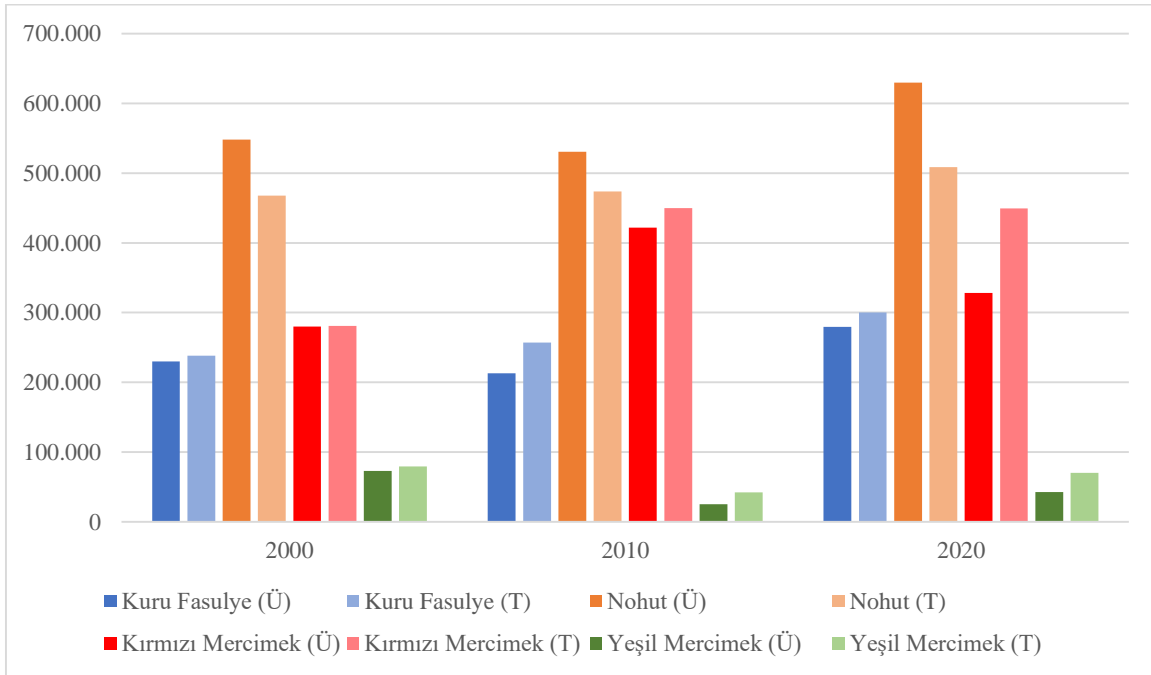
Kaynak:TUIK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Kırmızı ve yeşil mercimek üretiminin 2010 yılı ve sonrasında azalmasına Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) etkili olduğunu savunabiliriz. Bahsi geçen bölgede sulamaya açılan tarım alanlarının artması sonucu üretimdeki bazı ürünlerin değişmesine neden olmuştur. Bu bölgede sulama projeleri başlamadan önce ağırlıklı olarak nohut, arpa ve mercimek üretimi yeterli miktarlarda yapılırken, sulama projelerinin kademeli olarak bu bölgeye gelmesiyle birlikte ekim alanlarındaki artış; buğdayda %12.6, mısırdada %1483, pamukta %59.3, sebzelerde %5.1 oranında, ayçiçeğinde 8493 kat olmuştur.17 Toplam kuru baklagil üretimi ise 2000 yılı itibari ile 1 milyon 131 bin ton olarak kayıtlara geçmektedir. 2010 yılında da 1 milyon 190 bin ton üretilmiş olup 2020 yılı sonunda üretim 1 milyon 280 bin ton olarak az da olsa sürekli artış eğiliminde olmuştur (Grafik-9).

2.3.2. Türkiye Yurtiçi Baklagil Ürünleri Tüketimi

Ülkemizde baklagil üretiminde nasıl bir artış var ise tüketimde de o denli artış gözükmemektedir. Yurt içi tüketimimizde kuru fasulye yıllara göre sürekli bir artış eğilimindedir (Tablo-8). 2000'de 238 bin ton tüketim; 2010 yılında 257 bin tonu aşmış ve 2020'yılı sonunda ise 300 bin ton çok az aşarak kayıtlara geçmiştir. Nohut yıllardır

üretimi de tüketimi artan bir ürün durumundadır. 2000 yılı itibari ile 467 bin tona ulaşmış olup 2010 senesinde 473 bin tonu aşan nohut tüketimi, 2020’de ise yarım milyon barajını geçerek 508 bin tonu geçmiş bulunmaktadır. Kırmızı mercimek tüketimi ise üretiminde olduğu gibi 2010’lu yıllarda 2000’de tükettiğinin yarısından çoğunu tüketmiştir. 2000’de 280 bin ton olan tüketim, 2010’da yüzde 60’lık bir artış ile 450 bin tona yaklaşmıştır. 2020 yılında ise çok az azalarak 449 bin 514 ton tüketilmiştir. 2000 ile 2010 yılları arasındaki üretim ve tüketimdeki bu muazzam artışta o yıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yürütülen GAP projesinin de ayrıyeten etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir. Yeşil mercimek üretiminde de olduğu gibi tüketimde de 100 bin barajını pek geçemeyen bir ürünümüzdür. 2000’de 79 bin ton olan tüketim, 2010’da yarı ayrıya düşerek 42 bin ton, 2020’de ise tekrar yarısından çok artarak 70 bin ton çizgisine ulaşmıştır. Grafikte belirtilmiştir ki; kuru fasulye ve yeşil mercimek üretiminde de tüketiminde de az farklar olmasına rağmen tüketim her zaman üretimi geçmiştir. Fakat nohut üretimi sürekli tüketiminden 50-100 bin ton fazla, kırmızı mercimek ise 2000’lerde dengede iken 2010 ve sonrasında tüketim üretimini geçerek üretim açık vermeye başlamıştır (Grafik-10).

Grafik 10: Türkiye Baklagil Ürünleri Üretim-Tüketimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

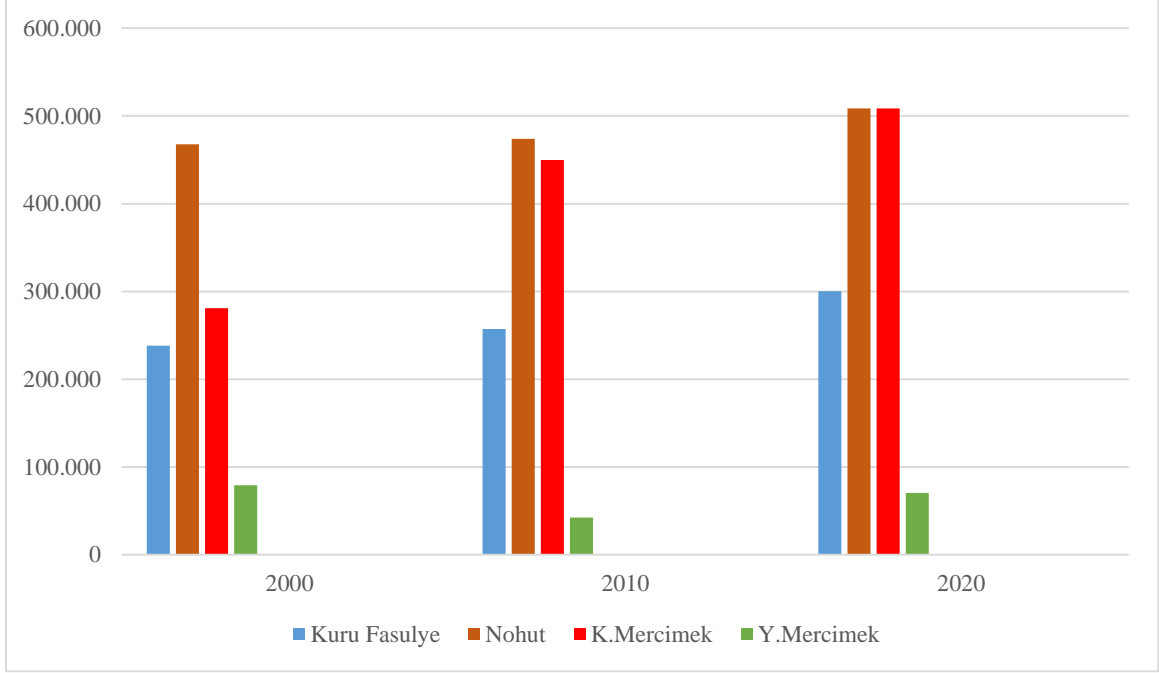
Toplam baklagil ürünü tüketimi 2000’li yıllarda 1 milyon 65 bin ton, 2010 yılında 1 milyon 233 bin ton ve 2020 yılı sonunda ise 1 milyon 328 bin ton tüketilerek üretimden daha fazla tüketilen ürünler durumuna gelmiştir. 2010 ve devamında süregelen baklagil tüketimi ne yazık ki üretimimizi geçmiş bulunmakta ve kendi kendine yeterli durumundan çıkmaktadır.

Ürünler (Baklagil)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Kuru Fasulye	238.172	257.016	0,79	300.365	1,68
Nohut	467.692	473.786	0,13	508.537	0,73
Kırmızı Mercimek	280.742	449.983	6,02	449.514	-0,01
Yeşil Mercimek	79.149	42.281	-4,65	70.342	6,63
Toplam Kuru Baklagil	1.065.755	1.223.066	1,47	1.328.758	0,86

Tablo 8: Türkiye Yurtiçi Baklagil Ürünler Tüketimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Yurt içi kullanımda nohut ve kırmızı mercimek önde gelmektedir. Kırmızı mercimek son on yılda kendisini üst sıralarda bulmasına rağmen hala nohutu geçememiştir. Tüketimde 500 bin tonu geçen tek ürün nohuttur. Nohutun yemeklik türünün yanında kuruyemiş olarak da tüketilmesinin bu miktarlara etkisi şüphesiz bulunmaktadır. Kuru fasulye tüketiminde ise sürekli bir artış söz konusudur. 200 bin ton ile başlayan tüketim süreci 2020 yılı itibari ile 300 bin tonu geçmiştir. Kırmızı mercimek, üretimde de olduğu gibi 2010 yılında üst sıralara tırmanmıştır. 2000’de 300 bin ton eşliğinde bulunurken, 2010 ve sonrasında istikrarlı bir seyir izleyerek yarım milyona yaklaşmıştır. Yeşil mercimek kullanımı ise 100 bin tonu aşamamıştır ve dengesiz bir çizgi takip etmektedir (Grafik-11).

Grafik 11: Türkiye Yurtiçi Baklagil Ürünleri Tüketimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

2.2.3. Türkiye Baklagil Ürünleri İhracatı

İhracat istatistiklerine bakıldığında ise hiç şüphesiz 2010'lu yıllardan sonra büyük bir artış olduğu görülmektedir (Tablo-9). Bu ilerleme ülkemiz adına çok güzel bir adım olabilir fakat birazdan da göreceğiz ki bu yıldan sonra ithalatta da benzer oranlarda artış görülmektedir. Öncelikle kuru fasulye ihracatı 2000'de yaklaşık 22 bin ton iken, 2010 yılında yüzde 90'luk azalış ile 2 bin ton ile dibe vurmuş, ancak 2020 yılında yüzde 3bin 674 oranında artarak 73 bin 934 ton ihracat ile rekor kırmıştır. Kuru fasulyeyi ihraç ettiğimiz ülkelerin başında Suriye, Irak ve Almanya gelmektedir. Nohut da benzer biçimde 2010'da azalmış ama 2020 yılında yaklaşık 5 kat artmıştır. Nohut ihracatı 2000 yılında 77 bin tonu geçmiş, 2010 yılında 56 bin ton ile dördte bir oranında azalış göstermiştir. 2020 yılında ise yüksek bir artış ile nohut ihracatımız 268 bin 468 tona ulaşmıştır. Pakistan, İsrail, İtalya, Suriye ve Lübnan önemli nohut ihracatçılarımızdır. Kırmızı mercimek ihracatı sürekli artış eğiliminde olmuştur. 2000 yılında 109 bin ton olan ihracat, 2010 yılında 190 bin ton ve 2020 yılı sonunda ise 276 bin ton ile yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Kırmızı mercimeğin çoğunlukla orta doğu ülkelerine ihracatı bulunmaktadır. Özellikle İran, Suriye, Mısır ve Sudan'a kırmızı mercimek ihraç edilmektedir. Yeşil mercimek ihracatı 2020'li yıllara kadar çok önemli bir kalem

değildir. 2000’de bin 473 ton, 2010’da bin 179 ton olarak kayıtlara geçmiştir. 2020 yılında binde 247 oranında artış meydana gelmiş ve 30 bin 331 ton ile yüksek bir ihracat rakamına ulaşmıştır. Yeşil mercimeğin önemli ihracatçıları ise; Almanya, Hollanda, Belçika, Birleşik Krallık ve İtalya’dır. Toplam baklagil ihracatına gelirsek yukarıdaki metinde bahsettiğimiz gibi 2020’li yıllara kadar stabil oranda süregelmiş fakat 2020’de yaklaşık 2,5 kat artarak rekor sayılabilecek düzeye gelmiştir. 2000 yılında 210 bin tona olan kuru baklagil ihracatı, 2010’da yaklaşık 250 bin tona varmıştır. 2020 yılı sonunda ise yüzde 160’lık gibi büyük bir artışla 649 bin 223 ton olarak kayıtlara geçmiştir.

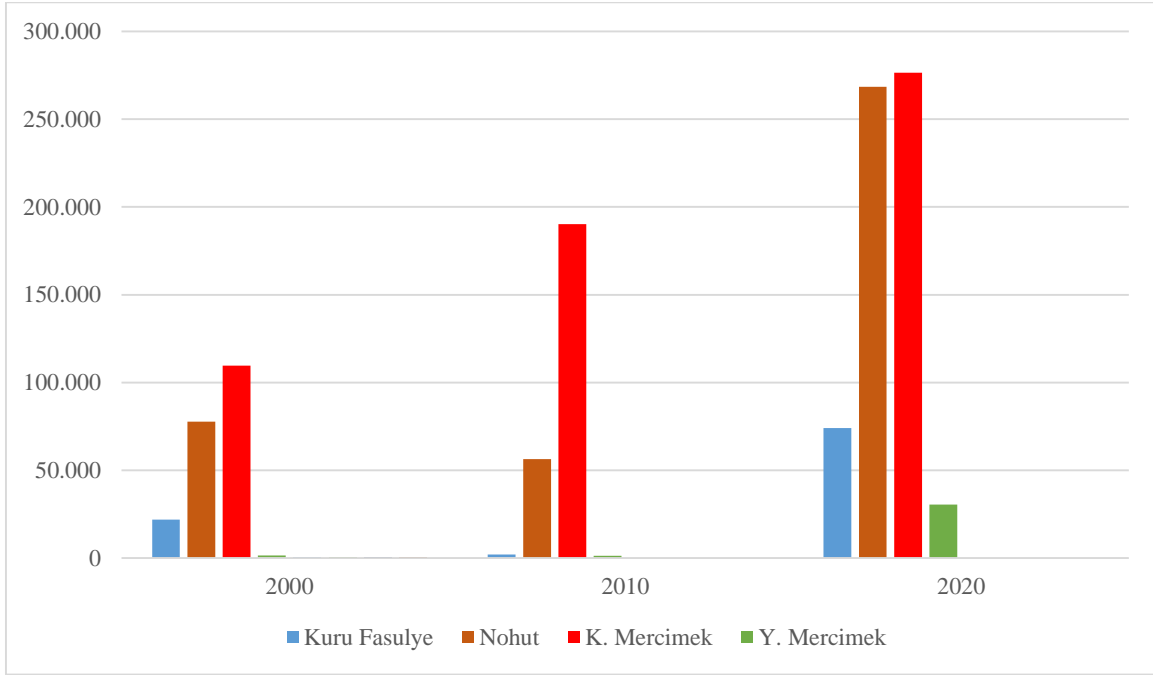
Ürünler (Kuru Baklagil)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Kuru Fasulye	21.902	1.959	-91,0	73.934	367,4
Nohut	77.622	56.386	-2,73	268.468	37,61
Kırmızı Mercimek	109.525	190.243	7,36	276.490	4,53
Yeşil Mercimek	1.473	1.179	-1,99	30.331	247,26
Toplam Kuru Baklagil	210.522	249.767	1,86	649.223	15,99

Tablo 9: Türkiye Baklagil Ürünleri İhracatı(Ton)

Kaynak: TUIK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

2000 yıllı itibariyle baklagil ihracatında ilk sırayı kırmızı mercimek, ikinci sırayı nohut ve üçüncü sırayı da kuru fasulye oluşturmaktadır (Grafik-12). Yeşil mercimek grafikte gözükmeyecek kadar az miktarlarda ihraç edilmiştir. Sadece kırmızı mercimek ihracatımız 100 bin ton barajını geçmiştir. 2010’a gelindiğinde tablo pek fazla değişmemiştir. Kırmızı mercimek ihracatı hız kesmeden artarak 200 bin ton kapısına ulaşmıştır fakat nohut için aynı şey söylenilmez çünkü nohut ihracatı 75 bin ton civarından 50 bin tona kadar gerilemiştir. Kuru fasulye ve yeşil mercimek ise ne yazık ki iki bin tonu bile geçememişlerdir. 2020 yılında ise bütün ürünler ihracatı arttırmıştır. Düşük seyir izleyen yeşil mercimek ilk defa 30 bin tonu geçmiş, kuru fasulye ise 75 bin ton civarı ihraç edilmiştir. 2010 yılına göre bahsedilen ürünlerde büyük bir artış

gözükmektedir. Kırmızı mercimek istikrarlı formunu devam ettirerek 250 bin tondan daha fazla ihraç kalemi oluşturmuştur. İhracatta en başarılı ürün kuşkusuz nohut olmuştur. Çünkü 2010 yılındaki ani düşüğe rağmen 2020 yılında 5 kat artarak kırmızı mercimek ile birlikte 250 bin tondan fazla ihraç edilen önemli ürün haline gelmiştir. 2020’de oluşan bu tablo ülkemiz için sevindirici haber olsa da gerek tüketim gerekse ithalat rakamları sonrasında üzücü bir şekilde kendine yeterliliği söz konusu değildir.

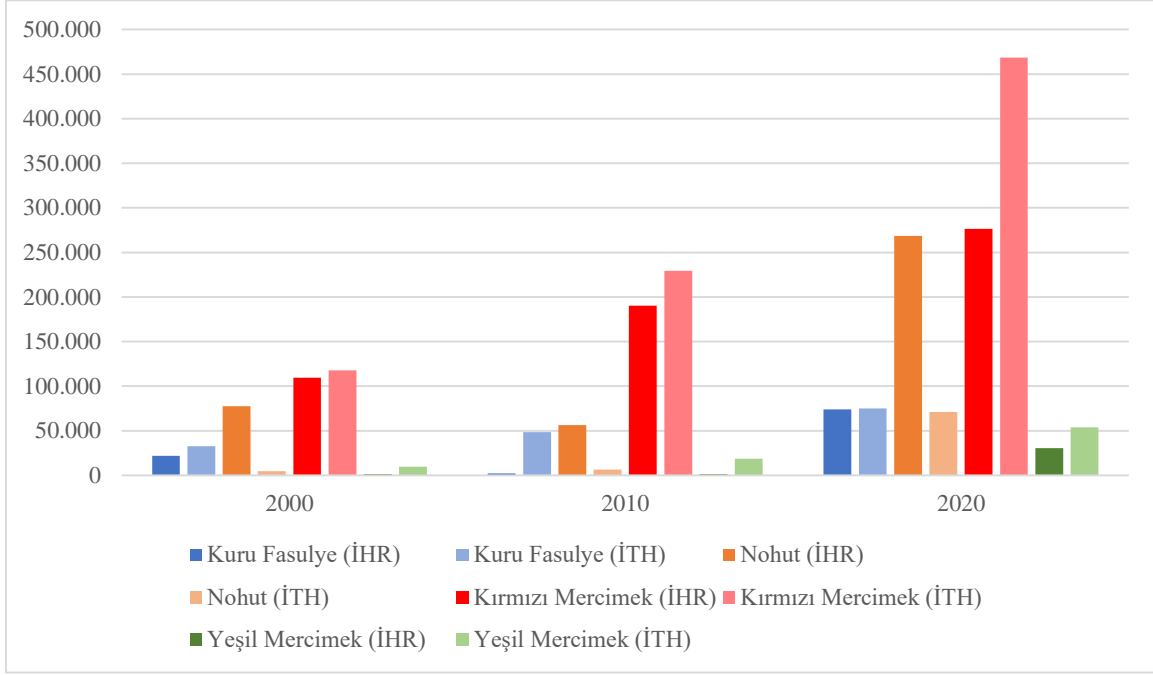
Grafik 12: Türkiye Baklagil Ürünleri İhracatı(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

2.3.4. Türkiye Baklagil Ürünleri İthalatı

Türkiye kuru baklagiller ithalatının genel olarak 2010 ‘dan sonra ihracattan daha fazla miktarlara ulaştığı görülmektedir. 2000 yılı itibari ile kuru fasulye ithalatı 32 bin 604 ton iken sürekli artışlar ile birlikte 2010 yılında 48 bin, 2020’de ise 75 bin ton eşğini geçmiş bulunmaktadır (Tablo-10). Kuru fasulye ithalatında en başta olan ülkeler; Kırgızistan, Arjantin, ABD ve Kanada’dır. Nohut ithalatı 2020’lere kadar on bini geçemez iken (2000’de 4 bin 438, 2010’da 6 bin 436 ton) son 2020 verisine göre yüzde binlik artış ile 71 bin tonu geçmiştir. Kırmızı mercimek de sürekli artış trendinde olan önemli bir üründür. 2000 yılında 117,5 bin ton iken 2010 yılında yaklaşık 2 kat artarak 229 bin tona ulaşmaktadır. 2020 yılı sonu veri itibariyle bu sayı tekrar 2 kat artarak 468 bin ton gibi bir miktar ile baklagil ürünleri arasında en fazla ithalat yapılan ürün

halindedir. Meksika, Rusya, Hindistan, Özbekistan ve Etiyopya en çok nohut ithal ettiğimiz ülkelerdir. Genel olarak grafikte gösterildiği gibi ihracat ve ithalat rakamları 2000 yılında 150bin ton, 2010 yılında 250 bin tonu pek geçemez iken 2020 yılında 1 ürün ihracatta, 1 ürün hem ihracatta hem de ithalatta 250 bin tonu geçmiş bulunmaktadır (Grafik-13). Kuru fasulye ve yeşil mercimek dış pazarda etkili olmayan ürünler olarak kayıtlara geçmektedir.

Grafik 13: Türkiye Baklagil Ürünleri İhracat-İthalatı(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

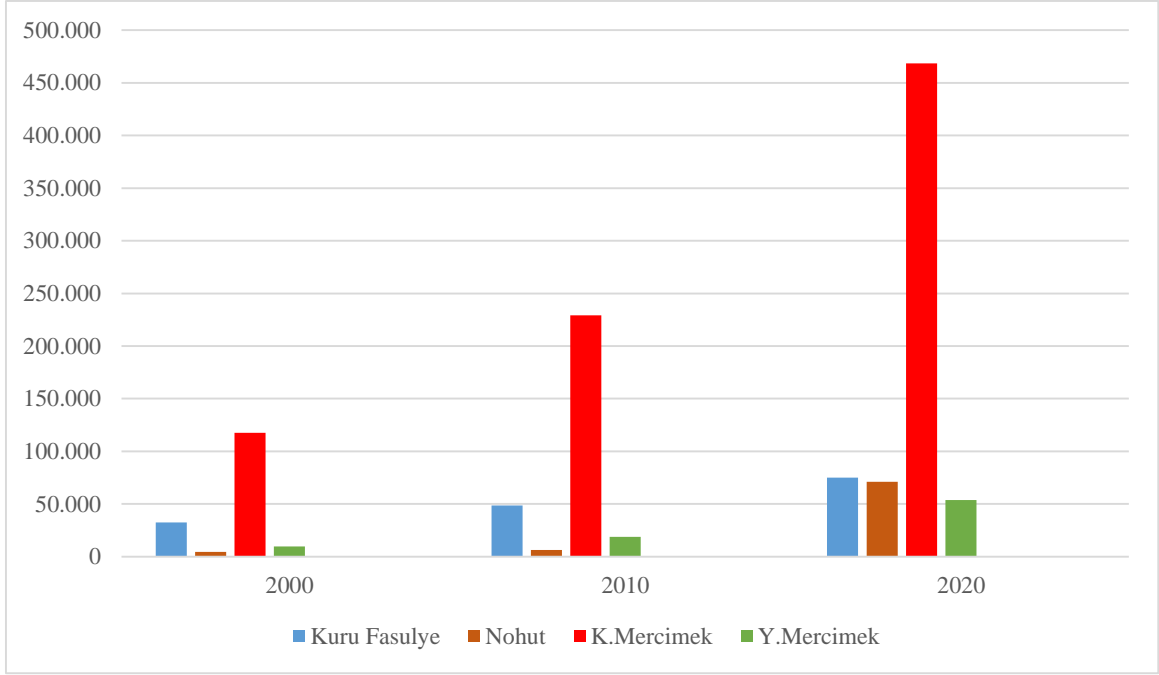
Yeşil mercimek ithalatı 2000’de 10 bin tonu geçemezken (9.520 ton) 2010 yılında 2 kat artarak 18 bin 720 tonu bulmuştur. 2020 yılında 53 bin tonu geçerek diğer tablolarda da olduğu gibi en düşük miktarlara sahip baklagil ürünü olarak kaydedilmektedir. Yeşil mercimeği ithal ettiğimiz ülkeler Kazakistan, Kanada, Rusya, ABD ve Suriye’dir. Toplam baklagil ithalatında her on senede bir miktar 2 kat artarak devam etmiştir. Yani 2000 yılında 164 bin tonu bulan ithalat; 2010’da 303 bin tona yaklaşmış, 2020 yılı sonundaki verilere göre ise 668 bin 496 ton ile ihracattan daha fazla miktarlara sahip olmaktadır.

Ürünler (Kuru Baklagil)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Kuru Fasulye	32.604	48.557	4,89	75.088	5,46
Nohut	4.438	6.436	4,50	71.155	100,55
Kırmızı Mercimek	117.547	229.198	9,49	468.430	10,43
Yeşil Mercimek	9.520	18.720	9,66	53.823	18,75
Toplam Kuru Baklagil	164.109	302.911	8,45	668.496	12,06

Tablo 10: Türkiye Baklagil Ürünleri İthalatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Türkiye baklagil ürünleri ithalat grafiğine baktığımızda (Grafik-14) ise gözümüze ilk çarpan durum kırmızı mercimeğin ithalattaki yeridir. 2000’de sadece kırmızı mercimek 100 bin tonu geçerken diğer ürünler 50 bin eşliğini bile görememiştir. 2010’da tekrardan kırmızı mercimek hariç ürünler 50 bin tonu geçemezken kırmızı mercimek bu sefer 2 kat artarak 230 bin ton civarı ithal edilmiştir. 2020 yılının sonunda ise tüm ürünler 50 bin barajını aşmış, kırmızı mercimek yarım milyona yaklaşmış bulunmaktadır. En çok ithal ettiğimiz baklagil ürünü kırmızı mercimektir. Kanada, Kazakistan, Avustralya ve Suriye kırmızı mercimek ithalatında önde gelen ülkelerdendir.

Grafik 14: Türkiye Baklagil Ürünleri İthalatı(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

2.2.5. Türkiye Baklagil Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Ortaya çıkarılan tabloda görüldüğü üzere baklagil ürünleri arasında sadece nohut yeterli miktarlarda üretilmektedir. Kuru fasulye sınırda olsa da herhangi bir doğal afet ya da savaş durumunda yeterliliğinin azalacağını öngörmek imkansız değildir. Kırmızı ve yeşil mercimek ise son derece yetersiz olup alarm durumunda olan ürünler kategorisine girebilir. Zira 100 üzerinden 64 puan oldukça tehlikeli bir gruptur. Tabloya ve grafiğe bakıldığında 2000 yılında genelde 90 puan ve üzeri bir yeterlilik durumu var iken 2010 ve 2020 yıllarında nohut harici diğer ürünlerin maalesef fazlasıyla yetersiz bir duruma düştüğü görülmektedir (Tablo-11, Grafik-15).

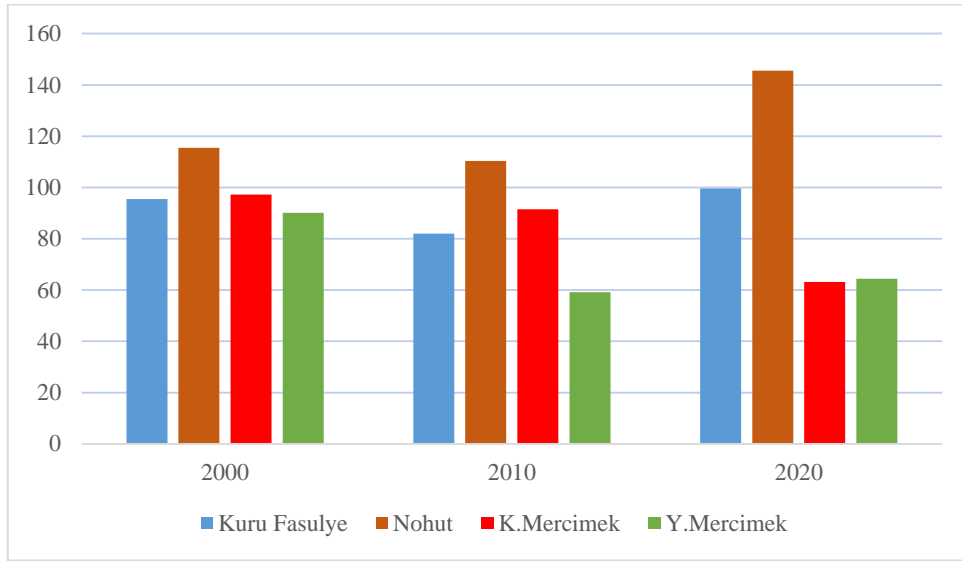
Ürünler	2000	2010	2020
Kuru Fasulye	95,55383836	82,0331899	99,58884392
Nohut	115,4131285	110,3914422	145,601786
Kırmızı Mercimek	97,21479609	91,54906661	63,11385623
Yeşil Mercimek	90,07119326	59,15092802	64,34609722

Tablo 11: Türkiye Baklagil Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

2000 yılında kuru fasulye 95 puan ile yetersiz durumdadır ve 2010'da 13 puan daha düşerek yüksek bir yetersizlik derecesine kadar inmiştir. Fakat üretimin artması ve ithalat söz konusu olduğunda 2020 senesinde tekrar 99 puana kadar çıkmış hatta 100 baz puana fazlasıyla yaklaşmıştır. Burada dikkat etmemiz gereken olay ya da sormak istediğimiz soru neden 2010 yıllarında 80 puana kadar düşmüş olacaktır. Nohut ülkemizde fazlasıyla üretilen yeri geldiğinde ihraç edilen bir ürün haline gelmiştir ve çıkan sonuçlar doğrultusunda nohut gayet yeterlidir. Fakat kuru fasulyede olduğu gibi nohutta da 2010 yıllarında bir düşüş söz konusudur. Hatta kırmızı ve yeşil mercimeğin yeterliliğine baktığımızda da 2010 yılında bir düşüş görülmektedir. Aynı soruyu tüm ürünler için sormakta fayda vardır ve tekrar bu duruma düşmemek için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. 2010 ile 2020 yıllarında en fazla artışı nohut ürününde yaşanmıştır. Gerek teşvikler gerekse talepler doğrultusunda nohut ülkemiz için önemlidir ve gelecekte de önemini koruyacak bir üründür. Kırmızı mercimek yurdumuzda üretimi gayet yüksek miktarlarda olmasına rağmen tüketimi de bir hayli yüksek bir ürün olduğundan yıllar geçtikçe yeterliliği sürekli düşüşte olan bir üründür. 2000'de 97 gibi bir puan hesaplanarak yeterli olmasa da ithal makasını çok açmayacak ufak iyileştirmeler ile yeterli duruma gelebilir ancak pek fazla önlem alınmaması ya da dikkatlerden kaçması sebebiyle artık günümüzde neredeyse 3te1 azalarak 63 puan ile yetersizlik durumdadır. Gerekli önlemler hemen alınmalıdır ki aksi takdirde iklim değişikliği ya da beklenmedik bir doğal (deprem, sel, heyelan vb.) ya da beşerî afetler (savaş, pandemi vb.) yüzünden daha kötü bir duruma düşebilecek potansiyele sahiptir. Örneğin önümüzdeki 50 yıl içinde iklim değişikliği ve küresel ısınmadan dolayı dünyada tarım ticaretinde söz sahibi ülke olan Hollanda, deniz suyunun yükselmesi sebebiyle tarım alanları sular altında kalacak ve tarım yapılamayacak düzeye gelecektir. Aynı durum bereketli hilal denilen bölgede Fırat ve Dicle akarsularının arasında yer alan tarım bölgesi küresel ısınmadan kötü etkilenecektir. Bahsi geçen bölgede aşırı ısınma ve kuraklıktan dolayı yeterli miktarda sulama yapılamayacağından ve mahsuller sıcaktan yanacağından dolayı tarım faaliyetleri duraksayacaktır. Ülkemizde yeşil mercimek ise üretimi çok fazla olmamakla birlikte aynı kırmızı mercimekte olduğu gibi yetersiz durumdadır. Fazla tüketilen ve ithal edilen bir ürün olması nedeniyle 64 puana kadar gerilemiştir. 2010 yılında çoğu baklagil ürününde yeterlilikte düşüş olduğu belirtilmiştir

ve bu sınıfta en düşük yeterlilik puanına sahip ürün 59 puan ile yeşil mercimek olmuştur.

Grafik 15: Türkiye Baklagil Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Sonuçlara göre ülkemiz gelecek on yıllar boyunca eğer herhangi bir önlem alınmaz ve yatırım ya da teşvikler planlanmaz ise gıda krizinin çıkacağı öngörülmektedir. Azalan temiz su kaynakları, toprak erozyonu sebebiyle artan verimsiz ekin alanları ya da aşırı sulanmadan dolayı yeraltı su seviyesinin azalması ve sonucunda tarım alanlarında obruklar oluşması ya da kullanılamaz hale gelmesi, gübrelemedeki maddi sıkıntılar sebebiyle toprağa atılan gübrenin yetersiz olmasından mütevellit toprağın vitamin ve minerallerinin azalması, kırsalda çalışan işgücünün daha iyi şartlarda yaşamak istediğinden dolayı kente göç etmesi vb. olaylardan dolayı tarım faaliyetlerinde bir duraksama ya da gerileme dönemine girmek kuşkusuz kaçınılmazdır. Bu olumsuz şartlara sel, deprem, toprak yaması gibi doğal afetler ya da insan kaynaklı bölgesel savaş, ambargo ya da küresel kriz de eklenince ülkelerin tarımda kendi kendine yetebilmelerinin ne kadar ciddi bir unsur olduğu görülmektedir. Baklagiller insan hayatında beslenme için önemli ürünlerdir ve gıda sanayide de kendisine yer edinmiştir. Konserve gibi kolay tüketilebilen ürünlerde kullanılabilmesi talebini arttırmıştır. Bu nedenledir ki ülkelerin tahıl grubundan sonra önem vermeleri gerek ikinci ürün sınıfı baklagil olmalıdır. Baklagil üretimini arttırmak, Türkiye başta olmak üzere diğer ülkelerin de önemli hedeflerinden biri olması gerekmektedir.

Tarımsal alanların azalışı gün geçtikçe daha hayati bir durumu gelmektedir. Sanayi kuruluşu, turizm amaçlı ya da ek konut gibi faktörler tarımsal alanların azalışında büyük pay sahibidir. Yapılacak olan durum tespitinde uygun alanlara (Tarım için verimli olan araziler dışında) yapılması gerekmektedir. Ovalık ve platoluk alanlara sanayi ve yerleşim yapıları inşa edilmemeli tarımsal alanlara dönüştürülmelidir. Dağlık ve çorak, verimliliği az olan besin değeri bakımından fakir bölgelere sanayi kuruluşları yapılmalıdır. Aksi takdirde toprağa doygun, verimli ve besin değeri zengin alanlar yok edilerek gelecekte gıda kıtlığı yaşamamızın sebeplerinden olacaktır.

Son olarak baklagil üretimi yapan çiftçilere teşvikler verilmeli ve üretimin sürekliliği sağlanmalıdır. İthalata daha fazla başvurulmadan kendi topraklarımızda da gayet yeterli üretilebilirliği bilinmektedir. Baklagiller genelde kurak ya da yarı kurak iklim bölgelerinde yapıldığından dolayı uygun gübreleme, verimli su kullanımı, tohumun uygunluğu, ekimin zamanında yapılıp zamanında hasat edilmesi, tarım arazilerinin uygun iklime ve zengin toprağa göre açılması, beşerî yapıların verimli tarım arazilerini işgal etmemeleri gibi iyi ve doğru tarım uygulamaları ile birlikte şüphesiz tarımsal üretim artacak ve ülkemiz yarınlar için kendine yeterli duruma gelecektir.

2.4. Meyve Ürünleri

Türkiye, dünya üzerindeki coğrafi konumu doğrultusunda tropik bitkiler dışında tüm meyve türleri için oldukça elverişli iklim koşullarına sahiptir. Bu bağlamda dünyada yetişen çoğu meyve türünün anavatanı olarak görünen Türkiye, bahçe bitkileri kültürünün doğuş yeridir. Ülkemizde yetiştirilmekte olan meyve türlerinin büyük bir kısmını ılıman iklimlerde yetişen meyveler oluşturmaktadır. Bu meyveler içerisinde üzüm, elma, armut, şeftali, kayısı, erik, kiraz ve ayva Türkiye’de yüksek miktarlarda yetiştirilen meyvelerdir. Dünyada 1950’li yıllardan günümüze kadar meyve üretiminde ve tüketiminde de hızlı gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin meydana gelmesinde etkili faktörler; seyahat fırsatlarının iyileşmesiyle insanların egzotik meyveleri tanımaları, gelişen soğuk hava depoları ve ulaşım ağı sayesinde meyvelerin bozulmasının geciktirilmesi, ulaşımdaki gelişmelerden dolayı transferlerdeki zamanların kısalması, işleme metotlarının gelişmesiyle birlikte meyvelerin bozulmayacak formlara dönüştürülmesi ve bilgi edinimlerinin hızlanması ve üretim metotlarının, mekanizasyonun, teknolojik yenilikler üzerine yapılan araştırmaların artması olarak

açıklanabilmektedir(Gül ve Akpınar,2006:15). Yaş meyve üretiminin ülke nüfusunun ihtiyaçlarını karşılaması tüm ülkeler gibi bizim ülkemizin de öncelikli amaçlarından biri olmalıdır. Türkiye’de yetiştirilen tarım ürünlerinin başında tahıllardan sonra meyve ve sebzeler gelmektedir. İnsanoğlunun gıda ihtiyacının karşılanmasında önemli parametre olan meyvelerin tüketiminin yeterli olup olmadığı tartışma konusudur. Üretimi yapılan meyvelerin büyük bir kısmı iç piyasada tüketilirken, diğer kısmı da ithalat için dış pazara sunulur.

2.4.1. Türkiye Meyve Ürünleri Üretimi

Ülkemiz sahip olduğu gerek üretim alanı gerekse ekolojik yapısı itibariyle meyve üretiminde kendine yeterliliği ve ihracat potansiyeli olan ülkelere birisidir (Gül ve Akpınar,2006:24). Meyve, üretim ve ticaret bakımından ülkemizde önemli bir paya sahiptir ve bu pay her geçen yıl daha da artmaktadır. İlk olarak 2000 yılında 2.4 milyon ton ile elma üretimi üzümün sonra gelen en önemli üründür (Tablo-12). Elma, dünya üzerinde çok geniş yayılma alanı gösteren ve değişik ekolojilerde üretimi yapılabilen bir türdür. Elmanın anavatanı Anadolu’yu da içine alan Güney Kafkaslardır. Ekolojik şartların uygunluğu ve gen merkezi olması nedeniyle elma, yurdumuzun hemen her yerinde çok eski yıllardan beri yetiştirilmektedir (Oğuz ve Karaçayır, 2009:41). 2010 yılında 2.6 milyon ton olan elma üretiminden sonra 2020 yılında yüzde 65 oranında artarak 4.3 milyon tona ulaşmıştır. Türkiye’de en fazla elma üretimi yapılan yerler ise sırasıyla Isparta, Antalya, Karaman, Niğde, Denizli ve Konya’dır. Ayrıca Türkiye’nin bazı bölgelerinde elma bahçeleri, doğal güzellikleri ve görsel estetiğiyle turistlerin ilgisini çeker. Özellikle Isparta, Karaman, Niğde gibi illerdeki elma bahçeleri, doğa turizmi için cazip birer noktadır. 2020 yılında üzüm üretimini geçerek en fazla üretilen meyve olmuştur (üzüm 4 milyon 208 bin ton). Armut 2000 ve 2010 yıllarında 280 bin ton, 2020’de yüzde 40 artış ile 545 bin ton üretilmiştir. Armut tarımında hem geniş ekim alanları hem de yüksek verimle birlikte en fazla üretim miktarına sahip olan il Bursa’dır (%40). Bursa’yı Antalya, Çanakkale, Elâzığ, Mersin takip etmektedir. Ayva üretimi sınırlı olup fazla üretilmeyen bir üründür ve 200 bin ton üretimi geçmeyen ayva 2000’de 105 bin, 2010’da 121 bin ve 2020’de artarak 189 bin ton üretim olarak kayıtlara geçmektedir. Ayva tarımının yapıldığı en yoğun il ve ilçe Sakarya/ Geyve’dir. Türkiye ayva üretiminin yarıdan fazlası (%56) bu coğrafyada yapılmaktadır. Bölgenin

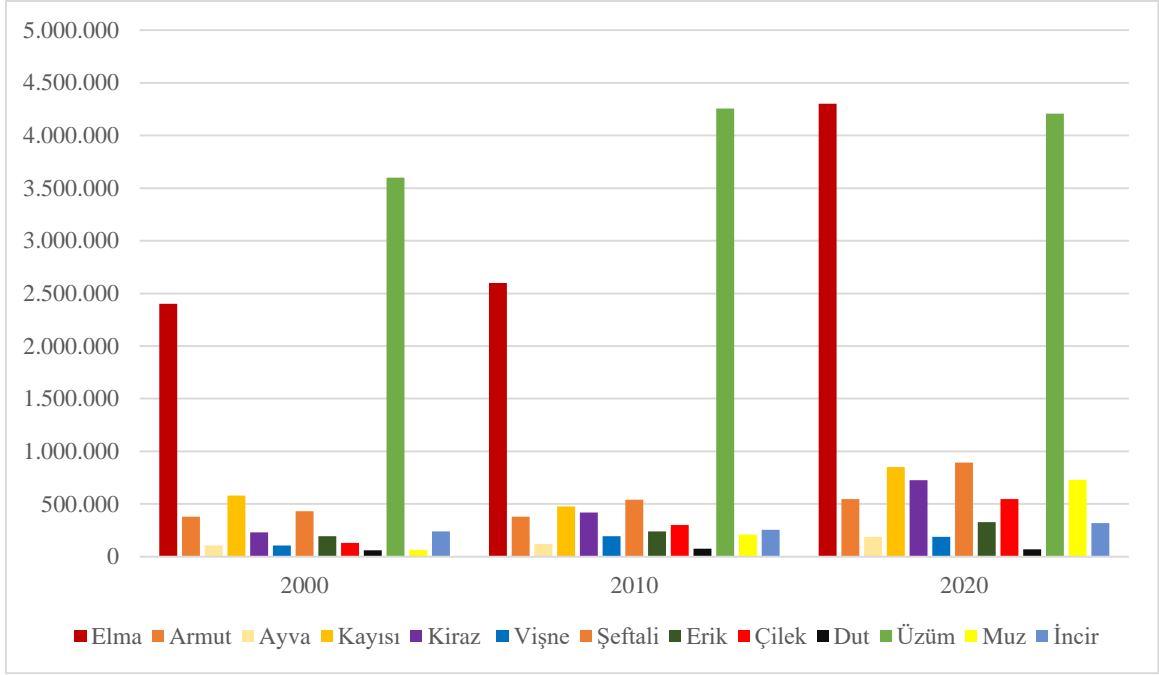
ekolojik şartlarından dolayı ayva kalitesi yüksek, sulu ve sert meyve yapısının yanında tadındaki şeker ve asit oranındaki denge dolayısıyla bu yörede ayva tarımı daha önemlidir. Sakarya'yı Bursa, Denizli, Bilecik ve Çanakkale illeri takip etmektedir. Ülkemizin ihracatında söz sahibi olan kayısının üretimi de aynı derecede önemlidir ki özellikle 2010 yılından sonra artarak devam eden kayısının üretimi 2000 yılında 579 bin ton, 2010'da 476 bin ton ve 2020'de 850 bin tonu aşmıştır. Kayısı denilince akla herkesin bildiği gibi Malatya ili gelmektedir çünkü kayısının iklim şartlarına göre en uygun alan bu ilimizdir. Türkiye'nin neredeyse yarısı kadar üretim miktarı (%46) Malatya'da yapılmaktadır. Kayısı üretimi Malatya'nın yanında komşu illeri de etkilemiştir ve Üretim miktarlarında Malatya'dan sonra Sivas, Elâzığ, Kahramanmaraş gelmektedir.

Ürünler (Meyve)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (‰)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (‰)
Elma	2.400.000	2.600.000	0,83	4.300.486	6,54
Armut	380.000	380.003	0,0078	545.569	4,35
Ayva	105.000	121.085	1,53	189.251	5,62
Kayısı	579.000	476.132	-1,77	850.403	7,86
Kiraz	230.000	417.905	8,16	724.944	7,34
Vişne	106.000	194.989	8,39	189.184	-0,29
Şeftali	430.000	539.403	2,54	892.048	6,53
Erik	195.000	240.806	2,34	329.056	3,66
Çilek	130.000	299.940	13,07	546.525	8,22
Dut	60.000	75.096	2,51	70.620	-0,59
Üzüm	3.600.000	4.255.000	1,81	4.208.908	-0,11
Muz	64.000	210.178	22,84	728.133	24,64
İncir	240.000	254.838	0,61	320.000	2,55
Toplam Meyve	8.519.000	10.290.241	2,07	14.292.345	3,88

Tablo 12: Türkiye Meyve Ürünleri Üretimi(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Kiraz üretimine baktığımızda ise gözle görülür bir artış söz konusudur çünkü 2000 yılında 230 bin ton olan üretim; yüzde 80'den fazla artış ile 476 bin ton, 2020'de ise yüzde 78 artarak 724 bin tona ulaşmıştır. Kirazın bu denli artışa sebep olan unsur gıda sanayinin yanı sıra sulama olanaklarının iyileşmesi üzerine Konya ovasında da ekilip üretimi yapılmasıdır. Türkiye'de hem kiraz ağacı sayısı olarak hem de ortalama alınan verim olarak en yüksek değere sahip ilimiz Konya'dır. Konya'yı takip eden iller ise İzmir, Manisa, Bursa, Amasya ve Göller Yöresi 'dir. Vişne üretimi ise genel olarak 100bin ile 200 bin ton arasında dolaşmaktadır. 2000'de 106 bin ton, 2010'da 194 bin ton ve 2020 yılında ise 189 bin ton üretilmiştir. Vişne iklim şartlarından dolayı genellikle İç-Batı Anadolu bölgesinde yetiştirilmeye uygundur ve bu bağlamda en çok üretimi yapılan ilimiz Afyon'dur ve Afyon'u Konya ve Kütahya illeri yakından takip ederken Isparta, Ankara ve Bursa illeri de vişne üretimi yapılan diğer alanlardır. Şeftali üretiminde ise dikkate değer bir artışı görmek mümkündür ki 2000 yılında 430 bin ton olan şeftali üretimi 2010'da 539 bin ton ve 2020'de 892 bin tona ulaşmaktadır. Nasıl ki Kayısı denilince akıllara Malatya ilimiz geliyorsa şeftali üretiminin de Bursa ilimiz gelmektedir. Tat ya da pazarlamayla ilgili olumlu yönlerden dolayı Bursa ön plana çıkmaktadır ancak şeftali üretiminde en büyük pay 2020 Tük verilerine göre 138 bin ton ile Çanakkale iline aittir. Çanakkale, Mersin ve Bursa illeri neredeyse tüm şeftali üretiminin 4te3'üne sahiptir. Diğer iller ise İzmir, Denizli ve Bilecik'tir. Erik üretimi 2000 yılında 195 bin ton, 2010 yılında 240 bin ton ve 2020 sonunda ise 329 bin tonu bulmaktadır. Mersin erik üretiminin yoğun yapıldığı illerden birisidir ve Mersin'i Bursa, Antalya, Adana, Manisa ve Hatay illeri takip etmektedir.

Grafik 16: Türkiye Meyve Ürünleri Üretimi(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Çilek üretimi 2020 yılının öncesinde kadar 2000 yılında 130 bin ton yapılırken 2010'da 299 bin ton ve 2020 yılında ülkemizde yüzde 82 artış ile 546 bin ton çilek üretimi gerçekleştirerek son zamanların en fazla miktarlarına ulaşmaktadır. Mersin en fazla çilek üretimi yapılan ilimiz olmakla beraber Mersin'i Aydın, Konya, Antalya, Bursa, Çanakkale ve Manisa takip etmektedir. Dut üretimi çok fazla olmamakla beraber 2000'de 60 bin, 2010'da 75 bin ve 2020'de 70 bin ton ile kayıtlara geçmektedir. Dut yoğun olarak Doğu Anadolu Bölgesinde Malatya, Elâzığ, Erzincan ve Erzurum illerimizde yapılmaktadır. Geçmiş yıllarda en fazla üretilen meyve olan üzüm 2000 yılında 3.6 milyon ton, 2010 yılında 4 milyon 255 bin ton ve 2020 yılında liderliği elmaya kaptırarak 4 milyon 208 bin ton üretim ile ikinci olmuştur. Ülkemizin toplam üzüm üretiminin neredeyse 1/3 Manisa ilinde gerçekleştirilmektedir. Manisa'yı Mersin, Denizli ve İzmir takip etmektedir. Her ne kadar batıdaki üretim değerleri kadar yükselme de Mardin, Diyarbakır, Elazığ gibi Doğu illerimizde de üzüm üretimi yapılmaktadır. Üzüm familyası çeşitli olduğundan dolayı farklı iklim ve toprak koşulları da isteyebilmektedir. Bu yüzden bazı çeşitleri sıcak ve ılıman iklim isterken bazı çeşitleri de soğuk ve kuru iklimde yetişmek isterler. Batı bölgelerinde genellikle killi ve verimli topraklar bulunurken, doğu bölgelerinde volkanik kökenli verimli topraklar yer

almaktadır. Bu topraklar, üzüm yetiştiriciliği için uygun besin ve su tutma kapasitesine sahiptir. Batı bölgelerindeki yüksek rakımlı dağlar, serin iklim koşulları ve dikey teras tarımıyla üzüm yetiştiriciliği için uygundur. Doğu bölgelerinde ise daha düşük rakımlı vadilerde üzüm yetiştiriciliği yaygındır. Muz son zamanlarda sera model tarımcılığın gelişmesi ve teşvikler doğrultusunda büyük bir artış yakalamıştır. 2000 yılında 64 bin ton olan üretim yaklaşık 4 kat artarak yaklaşık 210 bin ton olmuştur ve 2020 yılında yüzde 246 gibi büyük bir artış oranıyla 728 bin tonu geçmektedir. Muz üretiminin neredeyse yüzde 99'u Akdeniz Bölgesi'nde yapılmaktadır. Bu bölgenin ise yüzde 97 oranındaki üretimdeki söz sahibi Antalya ve Mersin illeridir. Diğer yüzde 3'lük kısım ise Adana, Hatay ve Muğla illerimiz paylaşmaktadır. İncir meyvesi 2000 yılında 240 bin ton, 2010'da 254 bin ton ve 2020 yılında 320 bin ton üretilmiştir. Türkiye'de üretilen incirin yarısından fazlası Aydın ilimizde yetiştirilmektedir. Aydın'ı İzmir, Bursa, Mersin ve Muğla takip etmektedir. İncir ihracatta önemi yüksek olan bir meyve olduğundan Aydın halkının geçiminde ve istihdamında büyük paya sahiptir. Grafikte toplam meyve üretimine bakıldığında 2000 yılında 8 milyon 519 bin ton üretilmiş olup 2010 yılında 10 milyon barajını geçerek 10 milyon 290 bin ton olmuştur. 2020 yılında ise yaklaşık 15 milyon tona dayanarak 14 milyon 292 bin ton üretim meydana gelmektedir (Grafik-16).

2.4.2. Türkiye Yurtiçi Meyve Ürünleri Tüketimi

Meyveler, sağlıklı bir beslenmenin temel taşlarından biridir. Türkiye'de meyve tüketimi, genel olarak sağlıklı bir yaşam tarzının bir parçası olarak değerlendirilir. Meyveler, vitamin, mineral ve lif açısından zengindir ve vücudun ihtiyaç duyduğu besinleri sağlamaktadır. Düzenli meyve tüketimi, bağışıklık sistemini güçlendirir, kalp sağlığını destekler, kanser riskini azaltır ve sindirim sistemini düzenlemektedir. Bu nedenle, Türkiye'de meyve tüketimi teşvik edilmekte ve önemi vurgulanmaktadır. Türkiye'de meyve tüketimi, genellikle mevsimsel olarak değişiklik gösterir. Yaz aylarında taze meyveler daha yaygınken, kış aylarında ise daha çok kurutulmuş meyveler tercih edilmektedir. Ayrıca, meyveler genellikle öğünler arasında atıştırılabilir veya tatlı alternatifleri olarak kullanılmaktadır. Türk mutfağında meyveler, tatlı ve tuzlu yemeklerde, salatalarda, tatlılarda ve içeceklerde sıklıkla kullanılır. Türkiye'de meyve tüketimi, zengin tarım potansiyeli sayesinde geniş bir çeşitlilik sunmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin meyve tüketimi kültürü hem yerli halk hem de ziyaretçiler için

keyifli ve besleyici bir deneyim sunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, günlük olarak en az beş porsiyon meyve ve sebze tüketilmesini önermektedir. Ancak Türkiye'de yapılan bir araştırmaya göre, halkımızın sadece yüzde 20'si bu öneriyi takip etmektedir. Bu nedenle, meyve tüketimini artırmak için farkındalık çalışmaları ve eğitimler düzenlenmelidir. Ayrıca Türkiye'de meyve tüketimi, tarım sektörüne de önemli bir katkı sağlar. Meyve yetiştiriciliği, birçok çiftçi ve üretici için önemli bir gelir kaynağıdır. Türkiye'nin iklimi ve toprak yapısı, meyve yetiştiriciliği için ideal koşullar sunar. Aynı zamanda, Türkiye, meyve ihracatı yaparak uluslararası pazarda da önemli bir oyuncudur.

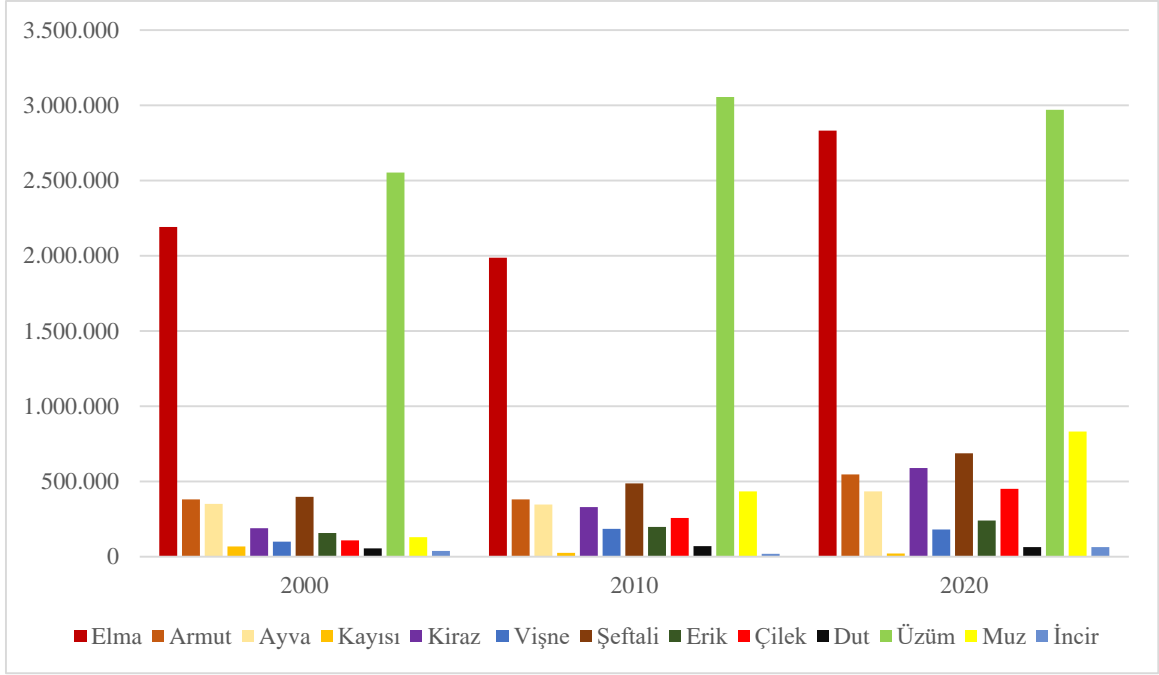
Ürünler (Meyve)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Elma	2.192.911	1.987.432	-0,93	2.832.517	4,25
Armut	351.041	346.083	-0,14	434.707	2,56
Ayva	95.577	102.072	0,67	155.206	5,20
Kayısı	66.608	24.341	-6,34	20.911	-1,40
Kiraz	188.979	329.522	7,43	589.824	7,89
Vişne	99.927	184.520	8,46	180.068	-0,24
Şeftali	397.495	486.570	2,24	686.814	4,11
Erik	156.569	196.526	2,55	241.019	2,26
Çilek	108.865	256.709	13,58	450.694	7,55
Dut	54.702	69.567	2,71	63.872	-0,81
Üzüm	2.552.880	3.055.532	1,96	2.971.894	-0,27
Muz	128.482	433.698	23,75	830.839	9,15
İncir	38.130	19.478	-4,89	62.387	22,02
Diğer Meyveler	-	208.849	-	356.552	7,07
Toplam Meyve	6.432.166	7.700.899	1,97	9.877.304	2,82

Tablo 13: Türkiye Yurtiçi Meyve Ürünleri Tüketimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Meyve tüketiminde, üretimde de yüksek miktarlara sahip olan ürünler söz sahibidir (Tablo-13). Bunlar şüphesiz elma ve üzümdür. En çok tüketilen üzüm 2000 yılında 2

milyon 552 bin ton, 2010'da 3 milyon 55 bin ton ve 2020'de 2 milyon 971 bin ton ile sürekli zirvededir. Üzüm tüketimi alanları pek çok farklılık gösterilmektedir; taze olarak kolayca koparılıp yıkanarak tüketilebilir ya da kurutarak tatlı, kek, kurabiye ve pilavlarda kullanılabilir. Ama kuru üzüm gıdalarda kullanılmasından ziyade ülke ihracatında önemlidir ve dış ticarete daha fazla söz sahibidir. Üzüm reçel, pekmez, sirke, marmelatlar, şuruplarda ve soslarda da çoğunlukla kullanılmaktadır. Üzüm, kozmetik ürünlerde de kullanılan doğal bir bileşendir. Üzüm çekirdeği yağı, cilt bakım ürünlerinde nemlendirici ve antioksidan özellikleriyle bilinmektedir. Ayrıca üzüm özü, saç bakım ürünlerinde de kullanılır. Ayrıca ülkemizde üretimi çok fazla olmasa da üzüm, şarap üretiminde de ham madde kaynağı olarak kullanılmaktadır. Arkasından gelen elma tüketimi ise 2000 yılında 2 milyon 192 bin ton, 2010'da 1 milyon 987 bin ton ve 2020'de 2 milyon 832 bin ton olarak kayıtlara geçmektedir. Elma da aynı şekilde üzüm gibi hem taze hem de kuru olarak tüketilmenin yanında gıda sanayisinde de önemli bileşendir. Elma suyu, sirkesi, reçeli ve marmelatı sıklıkla kullanılan yan ürünleridir. Armut 2000'de 351 bin ton, 2010'da 346 bin ton ve 2020'de 434 bin ton tüketilmiştir. Armut meyvesinin tüketim alanları elmaya benzerlik göstermekle beraber ek olarak salatalarda ve konservele de kullanılabilir. Ayva tüketimi 2010'dan sonra sürekli şekilde artmıştır. 2000'de 95 bin ton olan tüketim, 2010'da 102 bin ton ve 2020 yılında ise 155 bin tona yükselmektedir. Ayvanın tüketim alanları diğer meyvelere kıyasla daha geniştir. Taze tüketimin yanında birçok tatlıda, reçel-marmelatta, içeceklerde ve salatalarda kullanılmasından başka enerji verici ya da atıştırma olarak yenilen aya pestili de yapılmaktadır. Kayısı tüketimi sürekli azalma eğilimindedir fakat bu azalış üretimden kaynaklı değildir üretilen kayısı ihracat yoluyla yurtdışı pazarına gönderilmektedir. Türkiye'nin kayısı tüketimi az olmasına karşın tüketim alanları geniştir. 2000'de 66 bin ton, 2010'da 24 bin ton gibi keskin düşüş yaşamış ve 2020'de 20 bin tona da gerilemiştir. Kayısı meyvesi de elma, armut ya da ayva gibi taze veya kuru olarak tüketilmenin yanında gıda sanayisi için de önemli bir hammadde kaynağıdır.

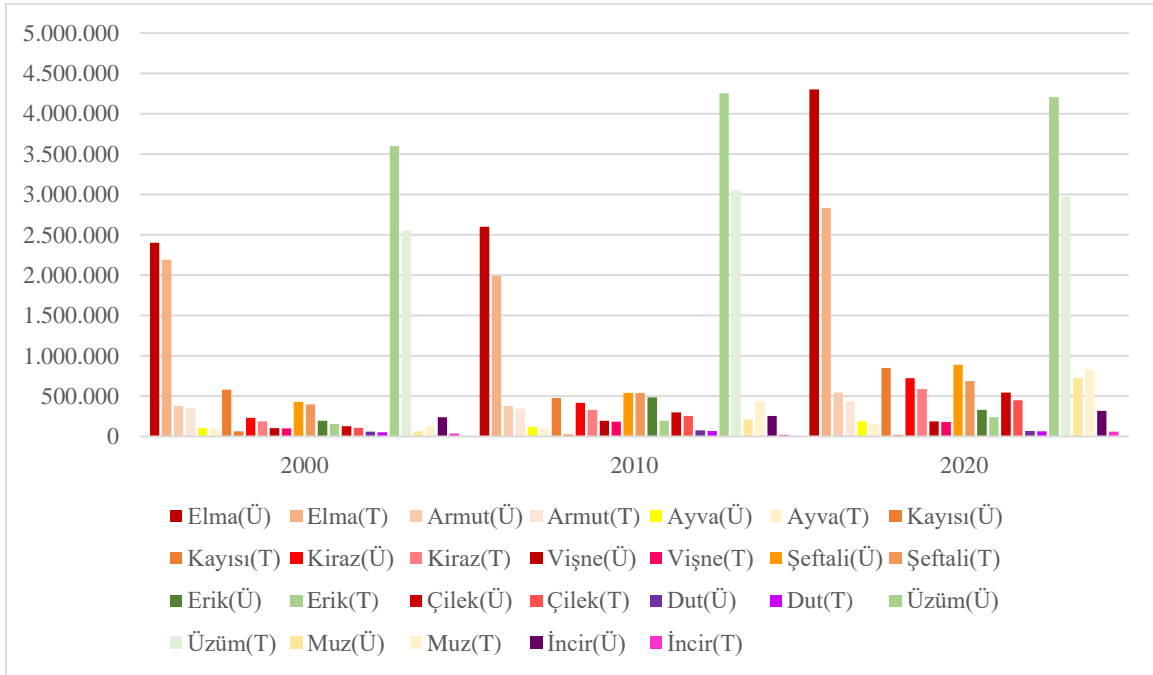

Grafik 17: Türkiye Yurtiçi Meyve Ürünleri Tüketimi(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Kiraz 2000’de 189 bin tona yakın tüketilmiş; 2010’da 329 bin ton ve 2020’de yarım milyonu geçerek 589 bin ton tüketilmiştir. Vişne 2000’de yaklaşık 1000 bin ton, 2010’da 184 bin ton ve 2020’de 180 bin ton tüketilmiştir. Kiraz ve vişnenin tüketim alanları benzerlik gösterebilmektedir. Meyve suyu, dondurma, reçel, kuruyemiş, tatlı ve tatlı süsü, kompostu, şurup, konsantre gibi gıda sanayisinde ve krem ve şampuanlarda aroma verici olarak kozmetik sanayisinde kullanılmaktadır. Şeftali, 2000 yılında 397 bin ton, 2010’da 486 bin ton ve 2020’de 686 bin ton ile gitgide artan bir tüketime sahiptir. Bu tüketim artışının ana sebeplerinden biri gıda sanayisinin gelişmesiyle birlikte çeşitli meyvelerin diğer ürünler ile birleşmesi ve tüketiciye lezzetli mamul ürünler öne çıkartılmaktadır. Şeftali öncelikle reçel, marmelat, konserve ve tatlı olarak tüketilirken günümüzde tüketim alışkanlığının değişmesi üzerine aroma verici ya da parçacıklı olarak yoğurtlara eklenmekte ya da meyveli içeceklerinde tatlandırıcı olarak ve lezzetlendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Erik 2000 yılında 156 bin ton, 2010’da 196 bin ton ve 2020’de 241 bin ton tüketilmektedir. Eriğin diğer meyvelerle ortak kullanımının dışında erik likörü ya da erik şarabı olarak alkollü içecek yapımında da kullanılmaktadır. Çilek tüketimi sürekli artan bir ürün olmaktadır ve 2000’de 108 bin ton, 2010’da 256 bin ton 2000 yılında ise 450 bin ton olarak kayda geçmiştir. Çileğin

tüketilmesi şeftali meyvesiyle çoğunlukla benzerlik gösterilmektedir. Reçel, tatlı ve milkshake içeceklerde, konserveler ve şekerlemelerde fazlasıyla kullanılan yiyecekler renk ve tatlılık katan bir meyvedir. Dut, üretimi de tüketimi 100 bin tonu aşmayan, pekmez ve reçel endüstrisinden başka farklı alanlarda kullanılmayan daha çok taze olarak tüketilen tatlı bir meyvedir. Dut, 2000’de 54 bin, 2010’da 69 bin, 2020’de 63 bin ton tüketilmiştir. Muz da tüketimi dikkate değer şekilde artan bir meyve haline gelmiştir. 2000’de 128 bin ton, 2010’da 433 bin ton ve 2020’de 830 bin ton tüketilmiştir. Muz taze olarak soyularak kolayca yenilebilen ya da kurutarak daha uzun süre muhafaza edilerek müsli-granola tarzı atıştırmalık olarak da tüketilmektedir. Muzun kullanım alanı oldukça geniştir ve dondurmalarda, tatlı-pastalarda, içeceklerde, kahvaltılarda, atıştırmalık-bisküvilerde, kurutulmuş olarak popüler yiyeceklerde kullanılmaktadır. İncir meyvesi üretimi fazla olup ihraç edildiğinden dolayı tüketimi pek fazla değildir. Genellikle muz ile ortak kullanım alanlarına sahiptir fakat incirin kurutulmuş hali Avrupa pazarlarındaki önemi kurutulmuş muzdan daha önemli bir ihracat hammaddesi olan incir 2000 yılında 38 bin ton, 2010’da 19 bin ton ve 2020’de 62 bin ton tüketim değerine sahiptir. Diğer meyveler ise 2010’da 208 bin ton ve 2020’de 356 bin ton tüketilerek toplamda 2000 yılı için 6 milyon 432 bin ton, 2010 için 7,7 milyon ton ve 2020’de 9 milyon 877 bin tona ulaşmıştır (Grafik-17).

Grafik 18: Türkiye Meyve Ürünleri Üretimi-Tüketimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Üretim-tüketim denge tablosu incelendiğinde sadece elma ve üzüm üretim-tüketim değerleri diğer meyvelere göre çok büyük farkla yüksek çıkmaktadır (Grafik-18). Elma üretimi sürekli artış formunda devam ederken tüketim 2010'lu yıllarda biraz düşüş yaşamıştır. Elma tüketimi 2000'li yıllarda üretim ile başa baş giderken 2010'lu yıllarda tüketimi azalmış olup onun yerine üzüm tüketimi artmaktadır. Bunun sebebi ise bahsi geçen dönemde gerçekleşen elma ihracatındaki artışa ya da üzümde beklenen ihraç talebi oluşmadığından yurt içi pazarında dağıtılmış olması gibi tahminlerde bulunabilmekteyiz. Kayısı üretimi sürekli artışta olmasına rağmen tüketim her dönemde en düşük seviyelerde olmasının nedeni üretilen kayısının dış pazara ihraç edilmesidir. Şeftali meyvesinden ise 2000-2010 yıllarında üretim tüketim oranları benzer iken 2020 yılında çok fark oluşmasa da şeftali üretimi yurt içi tüketiminden daha fazladır ve bu ürün fazlalığı ihracat yoluyla diğer ülkelere dağıtılmaktadır. Göze çarpan bir diğer meyve olan muzun 2000 yılların başında neredeyse grafikte gözükmeyecek kadar düşük durumda iken seraların artması ve Antalya-Mersin'deki muz ekim alanlarının artması sonucunda 2020 yılında üretimin de 10 kat artmasına sebep olmuştur. Fakat ülkemizde muz tüketimi yoğun olduğundan üretim karşılanamamış ve dolayısıyla da ithalata başvurulmaktadır. Grafiğin geneline bakıldığında ise Elma ve üzüm meyveleri hariç diğer meyveler 2000'li yılların başlarında pek fazla yoğunluk göstermez iken, nüfus artışının da etkisi ile beraber 2020 yılında çoğu ürünün hem üretimi hem de tüketimi artış göstermektedir.

2.4.3. Türkiye Meyve Ürünleri İhracatı

Türkiye'nin tarım ihracatının büyük bir kısmını meyve ve sebze ihracatı oluşturmaktadır. Meyve ihracatı, ülke ekonomisine katkı sağlayarak tarım sektörünün büyümesine ve istihdam yaratılmasına yardımcı olmaktadır. Ülkemiz zengin tarım potansiyeli sayesinde önemli bir meyve ihracatçısı durumundadır ve ihraç edilen meyveler arasında en önde gelen ürünler arasında kiraz, kayısı, üzüm, elma, nar, incir, çilek ve armut bulunmaktadır. Türk meyveleri, kaliteli ve lezzetli olmaları nedeniyle uluslararası pazarda talep görmektedir. Özellikle Avrupa Birliği ülkeleri, Orta Doğu ülkeleri ve Rusya gibi ülkeler Türkiye'nin meyve ihracatının önemli alıcıları arasındadır. Ayrıca Türkiye, meyve ihracatında uluslararası standartlara uygunluk ve kalite kontrol

önlemlerine büyük önem vermektedir. İhracat ürünleri, kalite standartlarını karşılamak ve uluslararası sertifikasyon gerekliliklerini yerine getirmek için sıkı denetimlere tabi tutulmaktadır. Kaliteli ürünler ve sıkı kalite kontrol önlemleri, Türk meyvelerinin uluslararası pazarda talep görmesini sağlamaktadır.

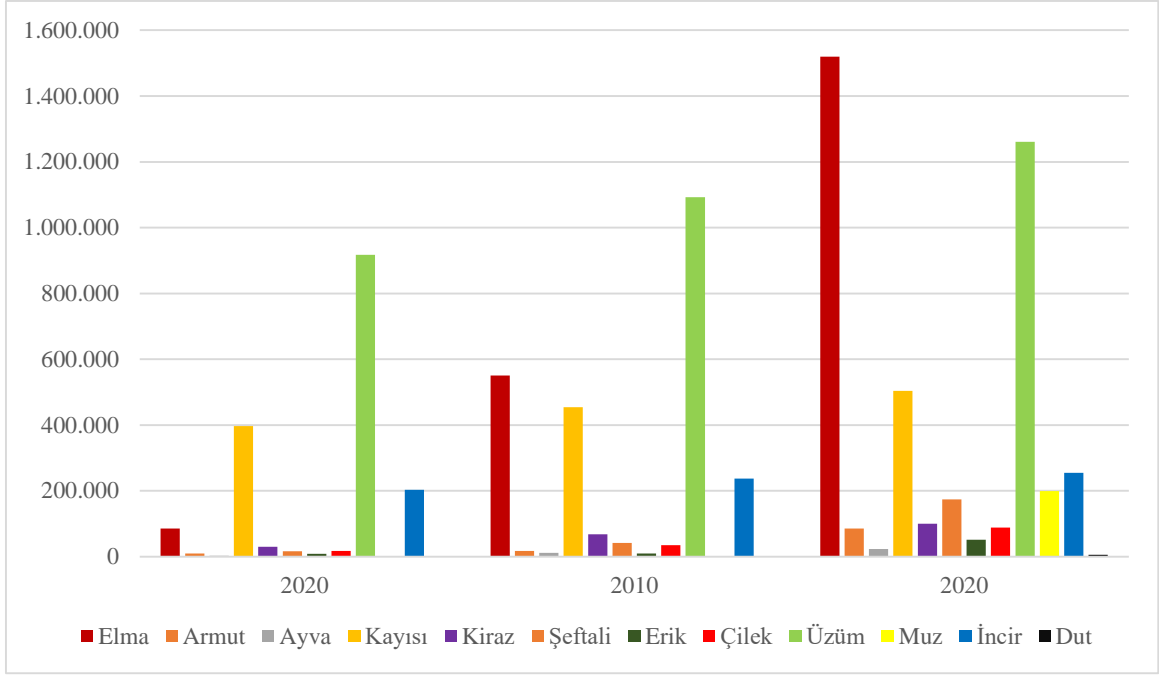
Ürünler (Meyve)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Elma	85.297	550.380	54,52	1.519.949	17,61
Armut	9.757	17.331	7,76	85.439	39,29
Ayva	3.152	11.825	27,51	22.729	9,22
Kayısı	396.538	453.968	1,44	503.431	1,08
Kiraz	29.775	67.937	12,81	99.995	4,71
Vişne	1.108	1.305	1,77	224	-8,28
Şeftali	16.595	41.160	14,8	173.602	32,17
Erik	8.902	9.424	0,58	51.496	44,64
Çilek	17.629	34.925	9,81	88.590	15,36
Dut	498	753	5,12	5.264	59,91
Üzüm	917.247	1.092.592	1,91	1.260.545	1,53
Muz	39	4	-8,79	199.075	487,68
İncir	203.308	237.225	1,66	254.688	0,73
Diğer Meyveler	-	14.105	-	34.982	14,8
Toplam Meyve	1.689.845	2.532.934	4,89	4.300.009	6,97

Tablo 14: Türkiye Meyve Ürünleri İhracatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Meyve ihracatına bakacak olursak elma ve üzüm ihracatımızın yaklaşık yarısını oluşturmaktadır (Grafik-19). Elma ihracatta 2000’li yıllarda 85 bin ton, 2010’da 5 kat artarak 550 bin ton ve 2020 yılında yüzde 176 artış ile 1 milyon 519 bin ton ihracat rakamı ile meyve grupları arasında birincidir. En çok göze çarpan elma, diğer ürünler (üzüm, kayısı, incir) düzenli bir ihracat çizgisine sahipken elma 20 sene öncesinde ihraç edilen bir ürün değilken gıda sanayisindeki önemi ve sağlıklı olmasından dolayı

günümüzde diğer ürünleri geçerek en fazla ihraç edilen meyve haline gelmektedir. Türkiye'den en çok elma ihraç eden ülkeler sırasıyla Rusya, Hindistan, Irak, Suriye ve Libya'dır. Ülkelerden anladığımız kadarı ile daha çok Orta Doğu ve Afrika ülkelerine elma ihracatımız mevcuttur. İkinci sırada olan üzümün ise 2000'de 917 bin ton, 2010'da 1 milyon 92 bin ton, ki meyvelerde 2010'lu yıllarda 1 milyon barajına ulaşan ilk üründür, 2020 yılında ise 1 milyon 260 bin ton ihracat miktarına sahiptir. Ülkemizde üretilen üzümün yarısından çoğu Rusya'ya ihraç edilmektedir. Geriye kalan çeyrek oranda ise Ukrayna, Belarus, Polonya ve Almanya elma ithal eden diğer ülkelerdir. Üzüm, Akdeniz ve çevre coğrafyasındaki ılıman iklime uygun yetiştirilen bir meyve olduğundan dolayı Kuzey ülkelerindeki düşük sıcaklıklarda yetişememektedir ve bahsi geçen ülkelerde donlu gün sayısı fazla görüldüğünden üzümlere don vurmaktadır. Bu nedenledir ki 38-40 derece enlemlerinden kuzeye doğru gidildikçe bağcılık faaliyeti pek fazla gelişmemektedir. Armut 2000'de 9 bin, 2010'da 17bin ve 2020'de 85 bin ton ihraç edilmiştir. Armut ihraç ettiğimiz ülkelerin başında Rusya ve Romanya gelmektedir ve bu ülkeleri İsrail, Bulgaristan, Irak ve Almanya takip etmektedir. Ayva 2000'de 3 bin, 2010'da 11 bin 2020'de 22 bin ton ihraca sahiptir. Rusya ülkemizden toplam ayva ihracatımızın neredeyse 3te1'i kadarını ithal etmektedir. Almanya, Romanya, Hollanda, Gürcistan ve Irak ise diğer önemli ayva ithal eden ülkelerdendir. İhracatta ülkemiz adına önemli sayılabilecek diğer meyve ise kayısıdır. 2000 yılında 396 bin ton, 2010'da 453 bin ve 2020'de 503 bin ton ile sürekli artışa sahiptir. Türkiye kayısı ihracatı ikiye ayrılmıştır; birincisi kuru kayısı, ikincisi ise taze kayısıdır. Kuru kayısı ihraç ettiğimiz ülkelerin başında A.B.D. gelirken, diğer önemli ülkeler; Fransa, Almanya, Rusya ve Birleşik Krallık'tır. Taze kayısının 4te3'ünü Irak(%40) ve Rusya(%35) ithal etmektedir. Diğer ülkeler ise Almanya, Romanya ve Almanya'dır. Türkiye'nin kuru ihracatında küçültme ve kurutma kaynaklı yaşanan kalite sorunlarına çözüm üretmek ve yüksek kalitede kuru kayısı üretimini sağlayarak kontrollü ve hijyenik üretim yapılabilecek, enerji ve çevre dostu sistemler geliştirmek amacı ile Yüksek Kaliteli Kuru Kayısı Üretimi için Küçültme, Kurutma ve Depolama Sistemlerinin Geliştirilmesi-TARAL 1007 projesi, 2020 yılında tamamlanmıştır. Proje sonuçlarına göre, geleneksel olarak yapılan küçültme işlemlerinde süre 1,5 günden 4 saate düşürülmüş, geleneksel kurutmada süre 10 günden 44- 48 saate düşürülmüştür (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020).

Grafik 19: Türkiye Meyve Ürünleri İhracatı(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Kiraz 2000 senesinde 29 bin ton, 2010'da yaklaşık 70 bin ton ve 2020'ye gelindiğinde 100 bine yakın ihracata sahiptir. Türkiye'nin önemli kiraz ihraç ettiği ülkeler Almanya, Rusya, Irak, Hollanda ve Avusturya'dır. En az ihraç edilen ürün olan vişne; 2000'de bin 108 ton, 2010'da bin 305 ton ve 2020'de yalnızca 224 ton ihraç edilmiştir. Son yıllarda ihracatı yükselen şeftali 2000 yılında 16 bin, 2010'da 41 bin ve 2020 senesinde 4 kat artarak 171 bin tona ulaşmaktadır. Rusya, Almanya, Romanya ve Ukrayna önemli şeftali ithal eden ülkeler durumundadır. Şeftali tarımında don vurma olayları üretimde düşük verim alındığından kuzey ülkelerinde yetişemez ve bahsi geçen ülkeler bu tarz meyveleri ithalat yoluyla tedarik etmektedir. Erik şeftali gibi son yıllarda ihracat rakamları yükselen bir ürün haline gelmiştir. 2000'de 8 bin ton, 2010'da 9 bin ton, 2020'de ise 51 bin ton ile kendisinin rekorunu kırmıştır. Önemli erik ihraç ettiğimiz ülkeler Almanya, Rusya, Romanya, Irak ve İngiltere'dir. Çilek 2000'de 17 bin ton, 2010'da yaklaşık 35 bin ton ve 2020 yılında 88 bin ton ile sürekli 2 kat artarak ihraç edilmektedir. Çilek, taze ve dondurulmuş biçimde olmak üzere iki tür şekilde ihraç edilmektedir. Taze çilek ihraç ettiğimiz ülkelerin başında Rusya gelirken; Rusya'yı Romanya, Irak, Gürcistan, Suriye ve Sırbistan takip etmektedir. Dondurulmuş çilek ihracatında ise A.B.D., Almanya, Kanada, Birleşik Krallık, İtalya ve Danimarka önemli

ülkelerdendir. Dut meyvesi 2000’de 498 ton, 2010’da 753 ton ve 2020 senesinde 5 bin ton ihraç edilmiştir. Çok fazla miktarlarda ihracatını bulunmayan dut meyvesinin alıcıları Almanya, Hollanda, Fransa ve İngiltere’dir. Muzda 2020 yılında yüzde 4876 oranında muazzam miktarda artış yaşanmıştır ve bunun da en büyük sebebi kuşkusuz seracılıktır. 2000’de 39, 2010’da 4 ton ihraç edilen muz, 2020’de 199 bin ton ile meyve kategorileri arasında en yüksek artış oranına sahip olan tek ürün haline gelmektedir. Türkiye’de yetiştirilen muzların büyük bölümü yavru vatan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ne ihraç edilirken, diğer ithalatçı ülkeler ise Suriye, Azerbaycan, Gürcistan ve Singapur olmuştur. İncir meyvesi de ihraç kaleminde önemli role sahiptir ve her sene düzenli bir grafik çizmektedir. İncir ihracatı kuru ve taze olmak üzere ikiye ayrılmaktadır; kuru incir daha çok çerezlik gibi satılırken taze incir gıda sanayi ve taze tüketilmesine uygundur. Taze(yaş) incir ihracatında Almanya, Rusya, Hollanda, Avusturya, Birleşik Krallık ve Fransa önde gelirken; kuru incir ihracatında ise Fransa, Almanya, İngiltere, Hollanda ve İtalya üst sıralardadır. 2000 yılında 203 bin ton ihraç edilen incir, 2010 yılında 237 bin ton, 2020’de ise 254 bin ton ihraç edilmiştir. Diğer meyveler ise 2010’da 14 bin, 2020’de 35 bin ton ihraç edilen ürünlerdir. Toplam meyve ihracatına bakıldığında 2000 yılında 1 milyon 689 bin ton, 2010 yılında 2 milyon 532 bin ton ve son olarak 2020’de 4 milyon 300 bin ton ile ülkemiz adına sürekli gelişen ve artan ihraç malzemeleridir (Tablo-14).

2.4.4. Türkiye Meyve Ürünleri İthalatı

Türkiye'nin meyve ithalatı, tarım sektörünün önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir. İthalat, yerli üretimin yetersiz kaldığı durumlarda tüketici talebini karşılamak ve iç piyasada çeşitlilik sağlamak amacıyla gerçekleştirilir. Ayrıca, meyve ithalatı, Türk tarımının uluslararası pazarda rekabetçi olmasını sağlayarak ihracat potansiyelini de artırabilir. Türkiye, çeşitli meyveleri ithal ederek iç piyasadaki talepleri karşılamaktadır. Meyve ithalatı, yerli üretimin yetersiz olduğu dönemlerde veya bazı meyvelerin yıl boyunca tüketimini sağlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin meyve ithalatının temel nedenleri arasında şunlar bulunmaktadır;

İklim Koşulları: Türkiye, çeşitli iklim bölgelerine sahip olsa da bazı meyveler için uygun koşullar sağlanamayabilir. İthalat, bu eksikliği gidererek tüketici talebini karşılar.

Mevsimsel Etkiler: Bazı meyveler, sadece belirli mevsimlerde yetişir. Bu durumda,

mevsim dışında talebi karşılamak için ithalat yapılır. Çeşitlilik ve Tüketici Tercihleri: Türkiye, tüketicilere çeşitli meyve seçenekleri sunmak için ithalat yapar. Böylece, tüketiciler farklı meyve çeşitlerinden faydalanabilirler.

Meyve ithalatı, tüketicilerin taleplerini karşılamak için önemli bir yöntemdir. Bu şekilde, çeşitli meyvelerin tüketimi sağlanır ve tüketicilerin çeşitlilikten faydalanılmaktadır. Lojistik ve dağıtım süreçlerinde istihdam yaratmaktadır. İthalatın artmasıyla birlikte, bu sektörlerdeki istihdam da artabilir fakat meyve ithalatı, Türkiye'nin dış ticaret dengesini etkileyebilmektedir. İthalatın artmasıyla birlikte döviz çıkışıyla birlikte dış ticaret açığı da artabilir. Türkiye'nin meyve ithalatında önemli derecedeki ülkelerden bazıları Avrupa ülkeleri; İspanya, İtalya, Hollanda ve Almanya gibi ülkeler önemli kaynaklar arasındadır. Amerika kıtasındaki ülkelerden de meyve ithal etmektedir. Özellikle Ekvador, Kolombiya, Şili ve ABD gibi ülkeler önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Afrika ülkelerinden de meyve ithal edilmektedir. Özellikle Güney Afrika ve Mısır gibi ülkeler bu alanda önemli kaynaklardır. Türkiye'nin meyve ithalatı, uluslararası ticaretin bir parçası olarak sürekli değişen bir süreçtir. İklim koşulları, ticaret politikaları ve talep faktörleri, meyve ithalatının miktarını ve kaynak ülkelerini etkileyebilmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin meyve ithalatı her yıl farklı bir tablo çizebilmektedir (Tablo-15). Ayrıca meyve ithalatının bazı zorlukları da vardır. Döviz kurlarındaki dalgalanmalar, uluslararası ticaret politikaları ve lojistik süreçler gibi faktörler, ithalat maliyetlerini etkileyebilir ve fiyat dalgalanmalarına neden olabilir. Ayrıca, ithal meyvelerin uzun mesafelerden taşınması, tazelik ve kalite konularında bazı zorlukları beraberinde getirebilir. Bu nedenle, ithal edilen meyvelerin doğru depolama ve taşıma yöntemleriyle muhafaza edilmesi önemlidir.

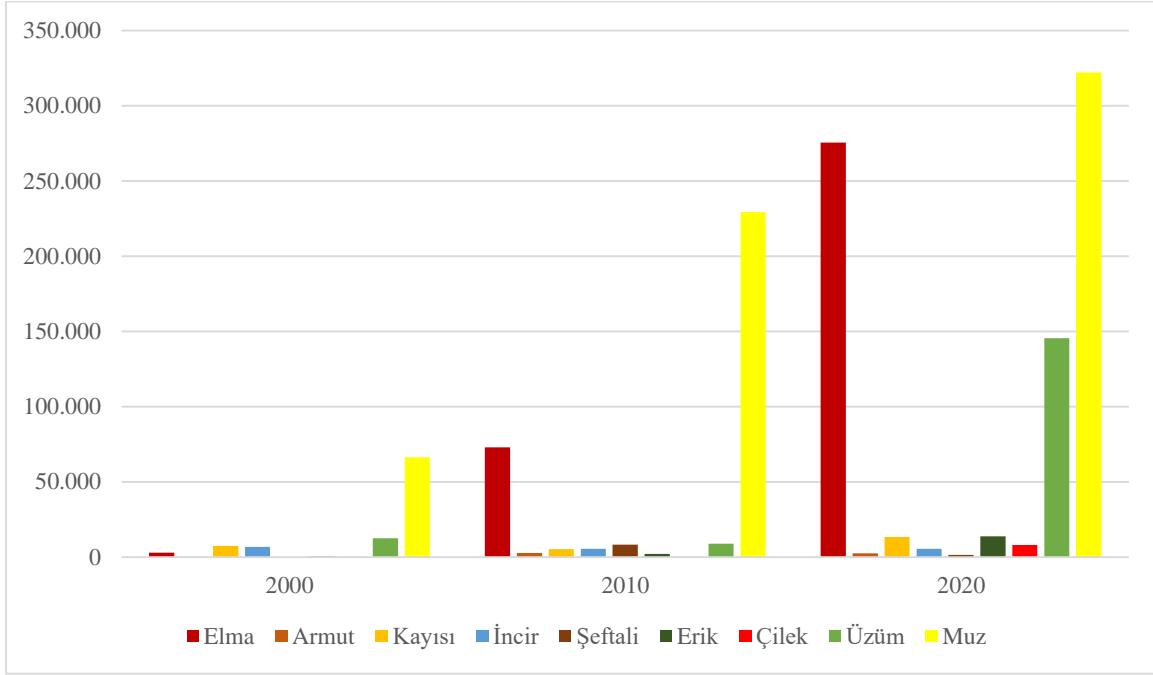
Ürünler (Meyve)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Elma	3.008	73.012	232,72	275.605	27,74
Armut	178	2.791	146,79	2.401	-1,39
Ayva	29	77	16,55	39	-4,93
Kayısı	7.473	5.163	-3,09	13.373	15,90
Kiraz	24	31	2,91	397	118,06
Vişne	17	0	-	0	-
Şeftali	0	8.285	-	1.374	-8,34
Erik	306	1.987	54,93	13.805	59,47
Çilek	134	92	-3,13	8.062	866,3
Dut	0	1.232	-	4.166	23,81
Üzüm	12.603	8.920	-2,92	145.577	153,2
Muz	66.313	229.409	24,59	322.169	4,04
İncir	6.718	5.472	-1,85	5.395	-0,14
Diğer Meyveler	-	8.136	-	11.300	3,88
Toplam Meyve	96.803	344.607	25,59	803.663	13,32

Tablo 15: Türkiye Meyve Ürünleri İthalatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Tabloya dikkat edildiğinde 20 bin ton ithalat miktarını aşan üç ürün bulunmaktadır; bu ürünler aynı zamanda ülkemizde en çok yetiştirilen meyveler arasında olan elma, üzüm ve muzdur. Türkiye, muz tüketimi için önemli bir ithalatçı konumundadır. Yerli üretim, iklim koşulları nedeniyle yetersiz kaldığından, Türkiye muz ihtiyacının büyük bir kısmını ithalat yoluyla karşılamaktadır. Özellikle Ekvador, Kolombiya ve Honduras gibi tropik ülkelerden muz ithal edilmektedir. Muz 2000 yılında 66 bin, 2010'da 229 bin ve 2020 senesinde 322 bin ton ithalat ile meyve kategorisinde ilk sırada yer almaktadır. Muzun yakın takipçisi 2000'de 3 bin ton, 2010'da ani yükselişle 73 bin ton, 2020'de ise bu yükselişe devam ederek 275 bin ton ile elmadır. Elma da dönemsel olarak Türkiye'nin ithal ettiği meyveler arasındadır. Yerli üretimin aksadığı olduğu dönemlerde

elma ithalatı artış gösterebilmektedir. KKTC, Şili, İtalya, Polonya, Hindistan ve Kırgızistan gibi ülkelerden elma ithal edilmektedir.

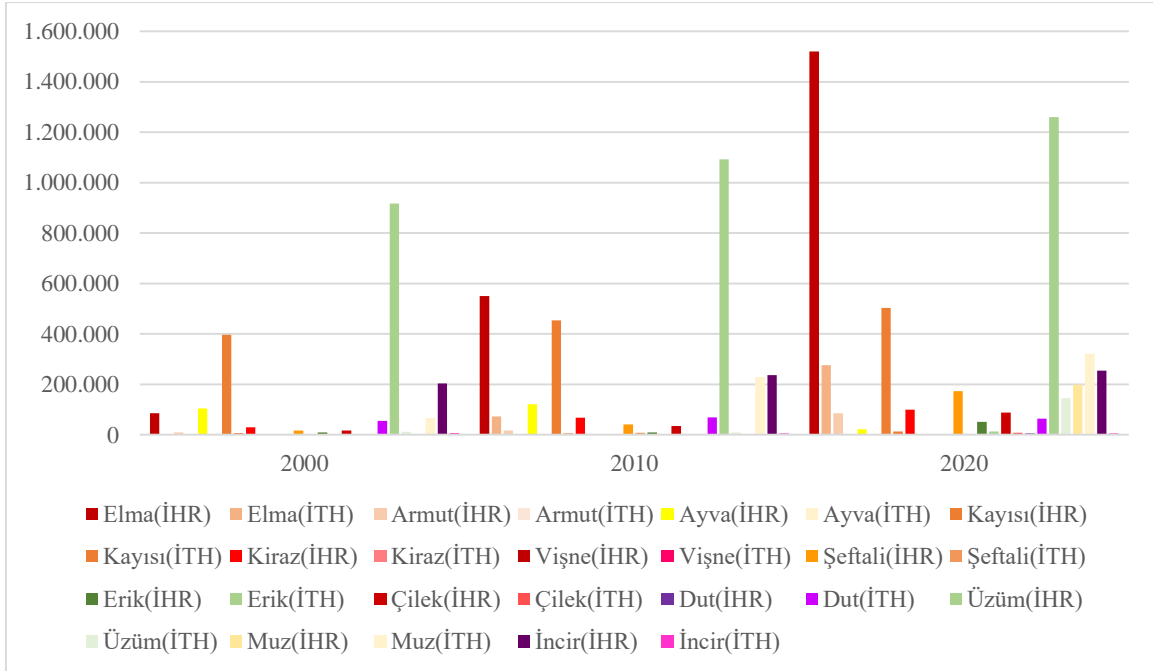

Grafik 20: Türkiye Meyve Ürünleri İthalatı(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Türkiye, üzüm tüketiminin büyük bir kısmını yerli üretimle karşılamaktadır. Ancak, bazı özel üzüm çeşitlerinde ve bazı dönemlerde ithalata ihtiyaç duyulmaktadır. İthal üzüm genellikle Güney Afrika, Şili ve İtalya gibi ülkelerden gelmektedir. Üzüm 2000’de 12 bin, 2010’da yaklaşık 9 bin ton ve 2020’de 145 bin ton ithal edilmiştir. Ayva 2000 yılında 29 ton, 2010’da 77 ton ve 2020’de 39 ton; Kiraz 2000 yılında 24 ton, 2010’da 31 ton ve 2020’de 397 ton ithal edilirken vişne sadece 2000 yılında 17 ton ithal edilmiştir. Ayva sadece Hırvatistan ve Romanya’dan ithal edilirken, kiraz ithalatında ise Belarus, KKTC ve Arjantin önemli ülkelerdir. Kayısı 2000’de 7 bin ton, 2010’da 5 ve 2020’de 13 bin ton ithal edilmiştir. Kayısı pek fazla ithal edilmeyen bir ürün olmasına rağmen ekonomik olarak değerlendirmek ya da çeşit farklılığından dolayı İran’dan ithalat yoluyla tedarik edilmektedir. Şeftali ve dut 2000 yıllarında ithal edilmeyen ürünlerdir. Şeftali 2010’da 8 bin, 2020’de bin 374 ton; Dut ise 2010’da bin 232 ton ve 2020 senesinde 4 bin ton ithal edilmiştir. İspanya, kaliteli ve lezzetli şeftali üretimiyle bilinir ve Türkiye’ye önemli miktarda şeftali ihraç etmektedir. Türkiye, kaliteli dut yetiştiren Hollanda’dan yeterince dut meyvesi ithal etmektedir. Diğer ithal edilen

ürünler sırasıyla; 2000’de 306 ton, 2010’da yaklaşık 2 bin ton, 2020’de 13 bin ton ile erik; 2000’de 134 ton, 2010’da 92 ton ve 2020’de 8 bin ton ile çilek; Son olarak 2000 yılında 6 bin, 2010 ve 2020’lerde 5’er bin ton ile incirdir. Erik ithalatında bulunduğumuz ülkeler; Şili, Arjantin ve Kanada’ya ek olarak Amerika Birleşik Devleti’nden özellikle Kaliforniya eyaletidir. Çilek ithal ettiğimiz ülkeler İspanya, Hollanda, Meksika, Güney Kore ve Polonya’dır. İnciri genellikle kurutulmuş biçimde ithal etmekteyiz ve ithalatçı ülkeler pay büyüklüğe göre Fransa, Almanya, A.B.D, Belarus ve İtalya’dır. Diğer meyveler 2010 yılında 8 bin ve 200 yılında 11 bin ton ithal edilerek toplam meyve ithalatı 2000’de 96 bin ton, 2010’da 344 bin ve 2020 yılı sonunda 803 bin tondur (Grafik-20).

Grafik 21: Türkiye Meyve Ürünleri İhracat-İthalatı(Ton)

Kaynak: TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Ülkemiz meyve ürünlerindeki üretim ve ihracat hacmi birkaç ürün dışında gayet yeterli bir düzeyde seyir etmektedir (Grafik-21). Yıllara göre ayrılmış grafiğe bakıldığında Elma ve üzüm ihracatının ne kadar yüksekte olabildiği görülmektedir. Göze çarpan bir diğer olgu ise 2000 yılında elma, ayva, kayısı, üzüm ve incir ihracatı kısıtlı miktarlarda yapılırken; 2020 yılında gelindiğinde elma, armut, kayısı, kiraz, şeftali, erik, çilek, üzüm ve incir meyveleri ihracatta önemli ürün haline gelmektedir. İhracatta önde olan ürünler 20 sene öncesinde beş iken, bu sayısı 2020 yılında dokuzaya yükselmektedir. Ayva

ihracatı geçmiş yıllara nazaran 2020 yılında azalma göstermiştir. Elma, üzüm ve kayısı ihracatı tüm senelerde ülke ihracatına önemli katkıları olduğu şüphesiz kabul edilmektedir. Türkiye ithalatında çok fazla miktara sahip olmasa da dut ve önemli ithal ürünü olan muz söz sahibidir. Muz ithalatı sürekli devam eden ülkemizde tüketiciye sunulan bir üründür. İklim koşulları doğrultusunda ülkemizde üretimi sınırlı alanda yapılan muz meyvesi, tüketimi karşılayabilmek için tropik ülkelerinden devamlı olarak muz ithal etmektedir.

2.4.5. Türkiye Meyve Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

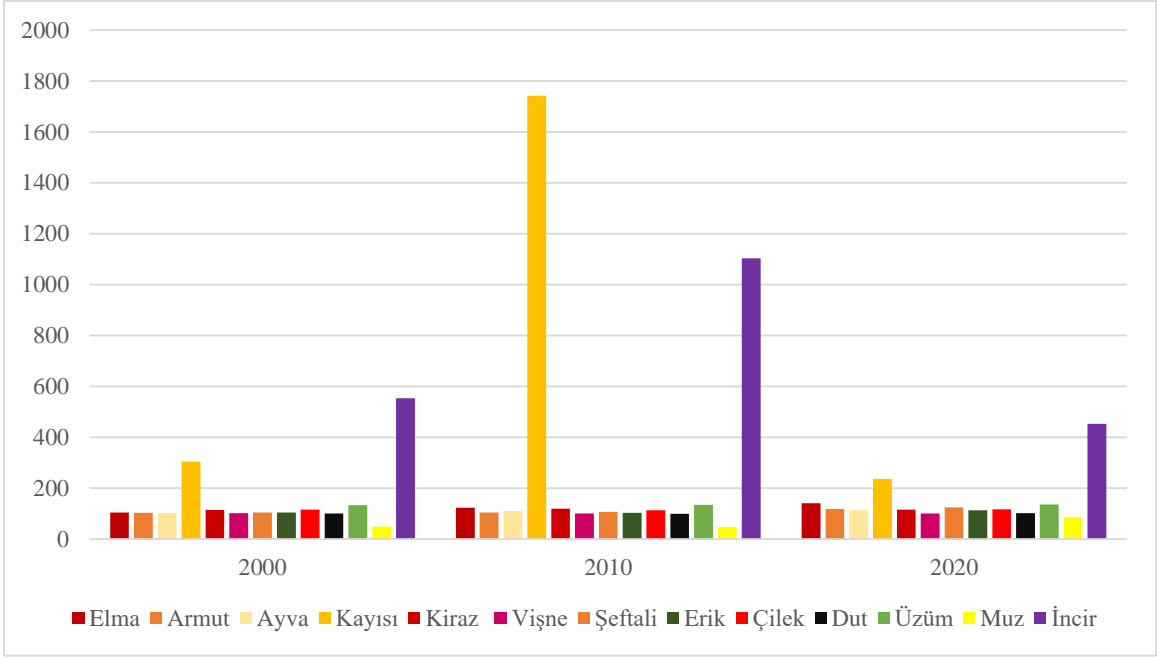
Türkiye, meyve üretimi konusunda kendi kendine yeterli bir ülke olarak kabul edilebilmektedir. Geniş tarım alanları ve iklim çeşitliliği sayesinde birçok meyve türünü üretebilmektedir. Türkiye, iç piyasayı karşılamak için yeterli miktarda meyve üretebilmekte ve bazı meyvelerde ihracat potansiyeline sahiptir. Türkiye, zengin tarım alanlarına ve farklı coğrafi bölgelere sahip olmasıyla meyve üretiminde potansiyel bir güce sahiptir. Ülkemizde çeşitli meyveler yetiştirilmekte ve iç piyasa talebini karşılamaktadır. Ancak, bazı meyve türlerinde ve mevsim dışı dönemlerde talep karşılanamayabilir ve ithalat gerekebilir. Örneğin, Türkiye'nin kendi kendine yetebildiği meyveler arasında şeftali, kayısı, kiraz, erik, üzüm, elma ve armut gibi birçok tür bulunmaktadır. Bu meyveler, Türkiye'nin iklim koşullarında başarılı bir şekilde yetiştirilebilmekte ve genellikle bol miktarda üretilebilmektedir. Ancak, bazı meyveler için Türkiye'nin üretim miktarı talebi karşılayabilecek düzeyde olmayabilir. Örneğin, tropikal meyveler gibi mango, ananas veya muz gibi meyveler iklim koşullarında sınırlı miktarda üretilebilir ve bu nedenle ithalat gerekebilir. Türkiye birçok meyve türünü üretebilmektedir ve kendi kendine yeterli olma potansiyeline sahiptir. Ancak, bazı meyveler için ithalat yapılması gerekebilir. Bu durum, meyve türüne, talebe ve mevsimsel faktörlere bağlı olarak değişebilir.

Ürünler/Yıllar	2000	2010	2020
Elma	103,55044	122,4894376	140,7161709
Armut	102,5859765	103,9785149	117,9529588
Ayva	103,0654613	110,7447616	113,6226368
Kayısı	304,8411299	1742,350057	235,9968919
Kiraz	114,857003	119,4017697	115,9268629
Vişne	101,0399489	100,6737779	100,1185436
Şeftali	104,0142233	106,4902631	123,9265372
Erik	104,611489	103,1867986	112,9360081
Çilek	115,55042	113,139223	117,2807979
Dut	100,8369467	99,36619252	101,5793562
Üzüm	133,5630618	134,1709215	136,0371565
Muz	49,12722416	47,813041	85,53922749
İncir	552,8680028	1103,911631	452,5718811
Toplam Meyveler	123,0010347	127,0100004	132,3855717

Tablo 16: Türkiye Meyve Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Türkiye meyvelerindeki kendi kendine yeterlilik düzey tablosuna bakıldığında 100 puanın altına seyir izleyen tek ürün muz olmuştur çünkü muz tropik iklim meyvesi olduğundan bizim ülkemizde geniş alanlarda yetişemez ve iç piyasadaki talebi karşılayamaz. 2010 yılında 99 puan ile yeterlilik derecesinin altına düşen bir diğer ürün ise dut olmuştur. Dut genelde üretimi yeterlidir fakat bazı dönemlerde oluşan kuraklık ve ihracattaki fazlalık nedeniyle bazı dönemlerde yetersiz kalmaktadır. Yeterlilik derecesinin 100 baz puanın 2 katından fazlası olan ürünler ise ülkemizde üretimi ve ihracatı da yapılan kayısı ve incirdir. Hem taze olarak hem de kurutulmuş olarak ihraç edilen kayısı ve incir ülkemizdeki değeri büyüktür ve olası kıtlık, kuraklık döneminde elimizdeki güzel kozlardan biridir. Ayva, Armut, Erik ve vişne yeterlilik derecesinde sınırdan gezseler de gerekli üretim potansiyeline sahip olabilecek ürünlerdendir.

Grafik 22: Türkiye Meyve Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Elma, armut, şeftali, çilek ve üzüm meyveleri sürekli yeterlilik derecesi artışta olan, üretim ve ihracat değerleri ülke boyunca yoğun olarak gerçekleştirilen ülkemiz adına önemli meyvelerdendir. Genel olarak tablo ve grafiğe dikkat edildiğinde toplam meyvelerde kendi kendine yeterlilik düzeyi sürekli 100 baz puan üzerinde olmakla birlikte yıllara göre de sürekli artış göstermektedir (Tablo-16, Grafik-22). Türkiye'nin meyve yetiştiriciliğindeki başarısı, tarım teknolojilerine ve bilgi birikimine de dayanmaktadır. Tarım sektöründe yapılan yatırımlar, modern üretim yöntemlerinin kullanılmasını sağlamış ve verimliliği artırmıştır. Ayrıca, tarım araştırma enstitüleri ve üniversitelerin çalışmaları da meyve yetiştiriciliği alanında önemli katkılar sağlamaktadır. Türkiye'nin meyve üretiminde önemli bir yere sahip olan faktörlerden biri de tarım teknolojileridir. Modern sera sistemleri, sulama yöntemleri ve gübreleme teknikleri gibi yenilikler, meyve üretiminde verimliliği artırmaktadır. Ayrıca, yerli meyve çeşitlerinin geliştirilmesi ve meyve bahçelerinin genişlemesi de üretim potansiyelini artırmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin meyve üretiminde bazı zorluklar da bulunmaktadır. İklim değişiklikleri, hastalıklar ve zararlılar gibi faktörler üretim miktarını etkileyebilmektedir. Ayrıca, bazı meyvelerin yetiştirilmesi için özel iklim ve toprak koşulları gerekmektedir ve bu nedenle kısıtlı bölgelerde

üretilebilmektedir. Türkiye'nin meyve üretimi konusunda kendi kendine yeterli olabilmesi için, tarım sektörüne yapılan yatırımların devam etmesi ve modern üretim yöntemlerinin kullanılması önemlidir. Ayrıca, çiftçilere teknik destek ve eğitim sağlanması, meyve yetiştiriciliğinin daha da gelişmesine katkı sağlayacaktır.

2.5.Turunçgil Ürünleri

2.5.1. Türkiye Turunçgil Ürünleri Üretimi

Ana vatanı Çin, Güneydoğu Asya ve Hindistan olan turunçgillerin, günümüzde subtropik iklimlere sahip ülkelerin çoğunda yetiştiriciliği yapılmaktadır. C vitamini içeren, insan sağlığına önemli yararları bulunan turunçgiller, sofralık veya taze tüketimin yanında reçel, marmelat ve meyve suyu olarak değerlendirilmektedir ve ayrıca kozmetik sektöründe de ham madde olarak kullanıldığı bilinmektedir. Dünyada turunçgil pazarları incelendiğinde ağırlıklı olarak rekabetin ticaret hacminin yüksek olduğu, sofralık turunçgillerde görülmektedir. Bu açıdan özellikle subtropik koşullarda üretim yapan ülkelerin sofralık turunçgil üretime yönelmelerinden dolayı rekabette de belirleyici olduklarını göstermek mümkündür. Dünya toplam turunçgil üretiminin 1/5'i Akdeniz havzasında yer alan ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye, 2020 yılında yaklaşık 4,3 milyon ton turunçgil üretimi gerçekleştirmekle birlikte, üretimin neredeyse tamamına yakını Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nden sağlanmaktadır. Hatay, Adana, Mersin, Osmaniye ve Muğla illerinde turunçgil üretiminin yoğunlaştığı görülmektedir. Türkiye'de yetiştirilen turunçgil türleri ve çeşitlerinin üretim dönemleri türlere göre farklılık göstermektedir. Bu bölgelerde yetiştiriciliği yapılan turunçgil üretiminin dönemleri genel olarak eylül ayında başlar ve mayıs ayına kadar devam etmektedir.

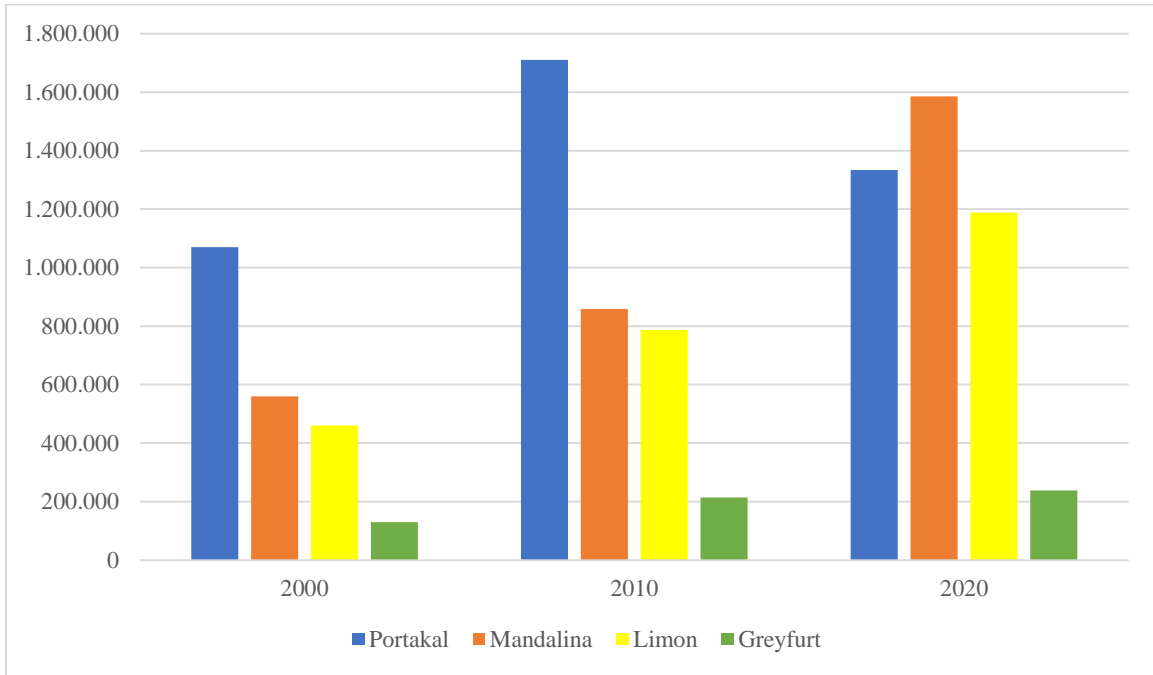
Ürünler (Turunçgil)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Portakal	1.070.000	1.710.500	5,98	1.333.975	-2,20
Mandalina	560.000	858.699	5,33	1.585.629	8,46
Limon	460.000	787.063	7,11	1.188.517	5,10
Greyfurt	130.000	213.768	6,44	238.012	1,13
Toplam Turunçgil	2.220.000	3.570.030	6,08	4.346.133	2,17

Tablo 17: Türkiye Turunçgil Ürünleri Üretimi(Ton)

Kaynak:TUIK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Turunçgiller ülkemizde çok fazla üretilen ürünlerdir ve ticaret olarak da dış piyasada söz sahibidir. Öncelikle portakal diğer turunçgil ailesinden daha fazla üretilen ve gelir elde edilen ürünlerden biridir. Genellikle üretim rakamları 1 milyondan daha fazla olmuştur. 2000’de 1 milyon 70 bin ton üretime sahip portakal 2010’da 1 milyon 710 bin ton, 2020’de 1 milyon 334 bin tona yaklaşmaktadır. (Tablo-17) Portakal üretiminde söz sahibi olan iller ise sırasıyla Antalya, Adana, Hatay, Muğla ve Mersindir. Portakaldan sonra önemli bir ürün olan mandalina son yıllarda üretimde portakalı geride bırakmıştır. Son 20 yıllık periyotta portakalın gerisinde kalan mandalina, artan ve çeşitlenen hammadde sanayi kuruluşları ve kullanımında portakalın önde geldiği yan ürünler sanayisinde mandalina aroması ve özünün kullanımı artması sonucunda 2020 yılı sonu itibariyle üretim bazında mandalina, portakalı geçmektedir. Mandalina 2000 yılında 560 bin, 2010’da 858 bin ton ve 2020 yılında yüzde 85 artarak 1 milyon 585 bin ton üretilmektedir. Türkiye mandalina üretiminin $\frac{3}{4}$ ’ü Hatay ve Adana illerine aittir. Geriye kalan kısmı ise Mersin, İzmir ve Antalya illeri oluşturmaktadır. Son yıllarda turunçgil üretiminde mandalina ve limon türlerine ağırlık verilmiştir. Son birkaç yıldır limon fiyatlarının beklentilerin üzerinde olması nedeniyle bahçe tesisinde öncelikle tercih edilen tür limon olmuştur. Bu durum limon fidanına olan talebe, dolayısıyla fidan fiyatlarında da artışa neden olmuştur (Uysal, Polatöz, 2017:10). Limon üretimi ise 2000 yılında 460 bin ton, 2010’da 787 bin ve 2020 yılının sonunda ise 1 milyon 188 bin ton üretime sahiptir. Limon üretiminin neredeyse yarısından çoğu Mersin ilinden

sağlanmaktadır. Geriye kalan yarımın ise %30'luk kısmını Adana ili üretirken, Muğla, Antalya ve Hatay illeri ise diğer bölümü oluşturmaktadır. Son olarak greyfurt, turunçgiller içerisinde sıcaklık toplamı en yüksek tür olarak öne çıkmaktadır. Kaliteli bir üretim için en belirleyici özelliğin ekolojik faktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Sıcaklık toplamının karşılanamadığı bölgelerde yetiştirilen greyfurtlarda ekşi ve acı bir tat oluşmaktadır ve böylesi greyfurtların ticarete talebi pek fazla bulunmamaktadır ya da ekonomik getirisi yüksek değerde olmamaktadır. Türkiye’de sıcaklık toplamı değerleri yıldan yıla değişim gösterdiği içindir ki bir türlü istenilen kaliteli seviyeye gelememiştir. Bu yüzden ülkemizde yetiştirilen greyfurtlar uluslararası ticarete yeterli kaliteye ulaşamamakta ve ticari olarak değeri bulunmadığından dolayı üretimi de kısıtlı yapılmaktadır. Greyfurt, 2000 yılında 130 bin, 2010’da 213 bin ve 2020 yılında 238 bin ton üretilmiştir. Üretimin yaklaşık 5te4lük bir kısmı Adana’ya ait bulunmaktadır. Geriye kalan kısmı ise Mersin, Hatay ve Muğla illeri oluşturmaktadır. Toplam turunçgil ailesinin üretimine bakılırsa; 2000 yılında 2 milyon 220 bin, 2010’da 3 milyon 570 bin ve 2020 yılında 4 milyon 346 bin ton üretim ile sürekli artış eğiliminde bulunan ürünlerimizdendir (Grafik-23).

Grafik 23: Türkiye Turunçgil Ürünleri Üretimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Üretimde meydana gelen artışların temel nedenleri arasında verimde meydana gelen artış, üretim bölgelerinde modern yetiştiriciliğin yaygınlaşması ile tercih edilen tür ve çeşitlerin nispeten yüksek verime sahip olması gelmektedir.

2.5.2. Türkiye Yurtiçi Turunçgil Ürünleri Tüketimi

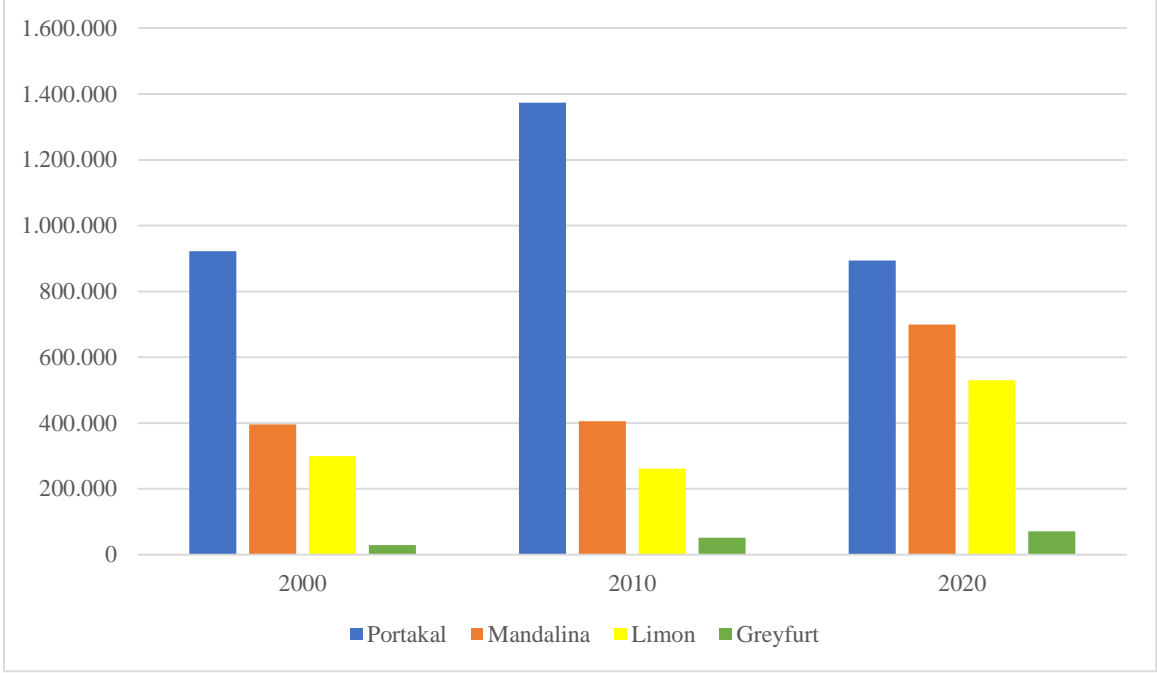
Narenciye ürünleri, dalından koparıldığı anda tüketime hazır ürünlerdir. Bu nitelikteki ürünler çabuk bozulabildiğinden tüketicinin istediği tazelik, biçim ve zamanda, istediği yerde hazır bulundurulması gereklidir. Bu tür ürünlerin taşınması son derece hassas olduğundan dolayı tüketicie ulaştırılmasında taşıma, depolama ve ambalajlama gibi hizmetlerin yerine getirilerek ürünlerin pazarlanması oldukça önemlidir. Turunçgil tüketimi insan sağlığı için ayrıca önem taşımaktadır. Kış aylarında vücudun hastalıklara direnç göstermesi için bağışıklığın güçlü olması gerekmektedir ve bu ürünler zengin vitamin ve mineraller barındırdığından dolayı hastalıklara karşı güvenlik duvarı görevi görmektedir. Fiziksel gelişim, göz, diş ve diş eti sağlığı gibi alanlarda sıkça ihtiyaç duyulan vitamin ve mineralleri içinde barındıran turunçgiller insanların farkında olmasa bile yeteri miktarda tükettiğinde gayet sağlıklı bir yaşama sahip olabilirler. Turunçgiller lifli gıdalar olduğundan dolayı bireylerin boşaltım sistemlerindeki sıkıntılar için de kesin çözüm olabilmektedir. Kemik gelişimi, yüksek tansiyon, böbrek taşı düşürücü gibi sayılamayacak kadar çok faydaları olan turunçgiller insan sağlığı için çok önemli bir beslenme malzemeleridir. Tüm bu faydalı oluşumların dışında tabi ki narenciye ürünlerinin aşırı tüketilmesi birkaç hastalığa da sebep olmaktadır. Özellikle alerjili insanların fazlaca tüketmesi ya da bu ürünlerin gerektiğinden çok daha fazla tüketilmesi melanom denilen bir tür cilt kanserinin de oluşmasına sebebiyet vermektedir.

Ürünler (Turunçgil)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Portakal	922.642	1.373.871	4,89	894.134	-3,49
Mandalina	395.627	405.875	0,25	699.033	7,22
Limon	299.917	261.713	-1,27	530.011	10,25
Greyfurt	29.308	51.669	7,62	70.591	3,66
Toplam Turunçgil	1.647.494	2.093.128	2,70	2.193.769	0,48

Tablo 18: Türkiye Yurtiçi Turunçgil Ürünleri Tüketimi(Ton)

Kaynak:TUIK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

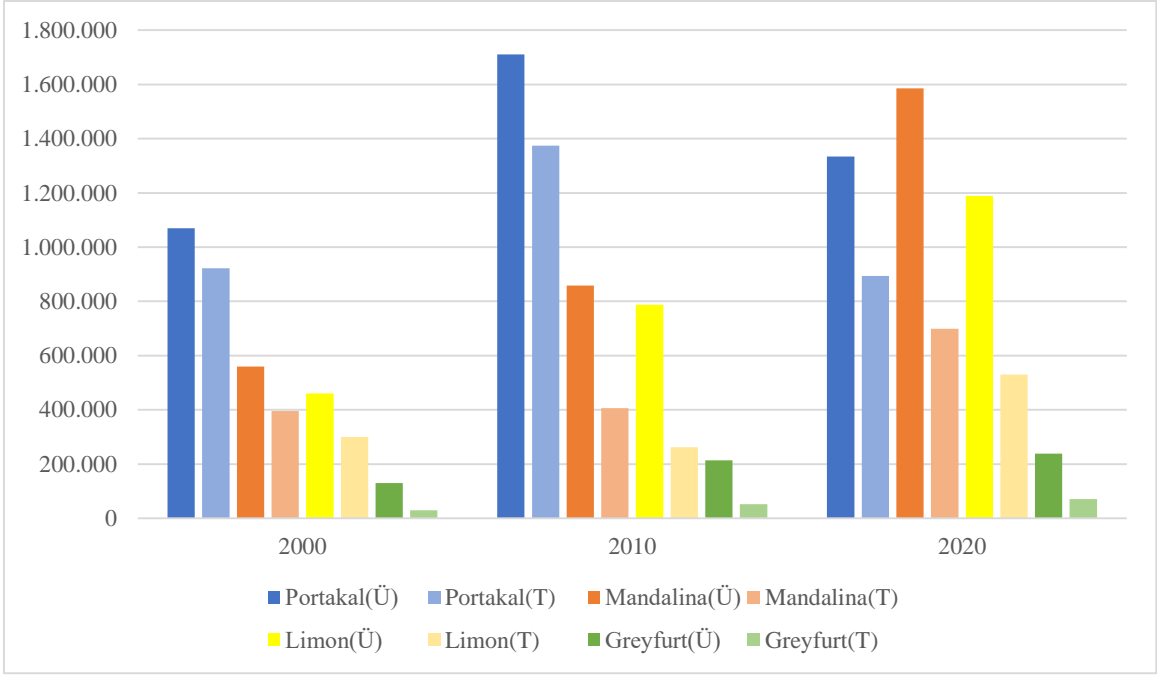
Turunçgillerin tüketimin fazla olması sadece beslenmede kullanılmadığı sanayide de kullanıldığından dolayı ülkeler adına önemli faktördür. Beslenmenin dışında doğal aroma verici, renklendirici ve lif kaynağı olarak gıda sektöründe, Parfüm, deodorant, kolonya, şampuan gibi kozmetik sektöründe, ilaç ve takviye ürünlerinde kullanılmak üzere vitaminlerinden yararlanan farmakolojide ve asidik özelliğinden dolayı temizlik ürünlerinde kullanılan bu ürünler yan mamul ürünler için oldukça önemlidirler. Turunçgil ailesinden portakal tüketimi 2000 yılında 922 bin ton olup 2010'da 1 milyon 373 bin ton ile yüzde 48 artış yaşamıştır, 2020 yılında ise düşüş yaşayarak 894 bin ton olmuştur. Mandalina tüketiminde 2000 yılında 395 bin ton, 2010'da 405 bin ton ve 2020'de büyük artışlar sonucunda 699 bin ton tüketilmektedir. Limon da mandalina gibi 2020'de yüksek miktarlara ulaşmıştır ve 2000'de 299 bin ton olan tüketim, 2010'da 261 bin ton ve 2020 yılında 530 bin ton tüketilmiş, Greyfurt 2000'de 29 bin, 2010'da 51 bin ve 2020 yılının sonunda 70 bin ton tüketilmektedir. Toplam turunçgil tüketimi 2000 için 1 milyon 647 bin ton, 2010 yılı için 2 milyon 93 bin ton ve 2020 yılında 2 milyon 193 bin tondur (Tablo-18).

Grafik 24: Türkiye Yurtiçi Turunçgil Ürünleri Tüketimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Grafikte de görüldüğü üzere turunçgil tüketiminde lider ürün her zaman portakal olmaktadır (Grafik-24). Tüketimde artış hem çiğ kullanımda hem de yan ürünler sanayi kullanımından dolayı bu artışlar gerçekleşmektedir. Mandalina tüketimi 2020'li yıllara kadar 400 bin ton dolaylarında tüketilirken imalat kollarının genişlemesi sonucunda tüketim artmış ve 600 bin ton tüketilmiştir.

Grafik 25: Türkiye Turunçgil Ürünleri Üretimi-Tüketimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Hızlı büyüme işlenmiş turunçgil ürünleri üretim ve tüketimi için de gerçekleşmiş, bu gelişmede paketlenme ve taşımacılık alanlarındaki gelişmeler de etkili olmuş ve bu iki unsur maliyetleri düşürerek kaliteyi arttırmıştır. Meyve taşımacılığı ve depolamasındaki teknolojik ilerlemelere ek olarak ticari liberalizasyonun sonucu, turunçgil endüstrisinin kapsamı küresel bir boyut kazanmıştır (Güney, Ören, 2012:103). Turunçgillerde ülkemizin toprak ve ekolojik koşullar değerlendirildiğinde oldukça fazla ekim alanı mevcuttur ve alan başı verim de herhangi bir don olayı olmadığı sürece yüksektir. Üretim her yıl ortalama tüketimden fazla olmuştur ve ihracat değeri de taşımaktadır. Portakalın üretim-tüketim miktarları yıllara göre düzensizlik gösterse de üretim her daim tüketimi karşılayabilmektedir (Grafik-25). Mandalina üretim-tüketim farkı 2000’li yıllarda çok olmasa da 2010’dan sonra bu fark makası açılmıştır ve üretim tüketimi fazlasıyla geçmektedir. Üretimin bu denli fazla olması, bahsettiğimiz gibi gıda sanayinin genişlemesi ve gelişmesi ya da fiyatların yükselmesinden dolayı çiftçilerin mandalina ekiminin daha yoğun yapmasıdır. Limon artışı da temelde mandalina gibi bir kader yaşamaktadır. 2000’li yıllarında başında üretim tüketim dengesi mevcutken 2010 yılında üretimde neredeyse 4 kat fark oluşmuştur. 2020 yılında ise tüketim bir önceki on yıllık periyota göre 2 kat arttıysa da üretim de aynı oranda 1 milyonu geçmiştir. Türk

insanının damak zevki ve tatları farklı olabileceğinin yanında, yeme alışkanlığı pek olmadığından dolayı greyfurtu diğer narenciye ürünlerine kıyasla daha az tüketmektedirler. Bu yüzden greyfurt, ekolojik şartlar ya da pazardaki düşük talepten dolayı portakal ya da mandalina kadar üretilmez ve tüketilmez. Bu bağlamda üretimin yarısından fazlası ihraç yoluyla diğer ülkelere nakliyatı sağlanmaktadır.

2.5.3. Türkiye Turunçgil Ürünleri İhracatı

Başlıca ticari türleri olan portakal, mandalina, limon ve greyfurt; üretim, pazara hazırlama, sanayi ve işleme, taşıma, iç ve dış satım gibi temel aşamalarında oldukça fazla sayıda kişiye iş olanağı sağlamaktadır. Bundan dolayı hem tarım sektörüne hem de ülke ekonomisine önemli katkıları bulunmaktadır. Turunçgil ihracatı, ülkemiz adına önemli döviz kaynağı oluşturur. Akdeniz bölgesinde hem istihdam hem de refahın yükselmesine takviye olan bu ürünler çiftçilerden tüccarlara, tarlada çalışan dönemlik işçilerden liman çalışanlarına kadar üretimden ihracata kadar herkese iş sahası olmuştur. Mersin ve Hatay'da toplam 1 milyon ton ihraç edilen turunçgil ürünleri ülke ekonomisine 500 milyon dolar gelir sağlamaktadır. Türkiye'de toplam turunçgil ihracatında Mersin ve Hatay'dan sonra Adana, Trabzon, İzmir ve Antalya gibi önemli üretim merkezleri de ihracatta önemli yer tutmuştur. FAO'nun verilerine göre Türkiye'de 2020 yılında Şırnak 90 bin ton, Antalya 48 bin ton narenciye ihraç etmiştir. Fakat Şırnak yaklaşık 14 milyon dolar gelir sağlarken, yarısı miktarda ihraç eden Antalya yaklaşık 25 milyon dolar gelir kazanmaktadır. Buradaki farkı açıklamak gerekirse Antalya'daki ekolojik şartlar, ağaçlara bakım, sera üretimi ya da bilinçli tarım gibi uygulamalar Şırnak'ta çok fazla olmadığı ve iklim özellikleri açısından yeterli yağış-sıcaklık dengesi olmadığından dolayı ürünlerin kalitesi de azalmaktadır. Bu nedenle Şırnak'ta üretilen turunçgillerin ekonomik değeri ile Antalya'daki turunçgillerin ekonomik değeri aynı değildir.

Türkiye 2020 yılı itibariyle toplam narenciye ihracatı 2 milyon 259 bin ton olarak kayıtlara geçmiştir (Tablo-19). En fazla turunçgil ithal eden ülke olan Rusya Federasyonu'ndan toplam 300 milyon dolardan fazla gelir elde edilmektedir. Rusya'dan sonra en çok gelir elde ettiğimiz ülkeler Ukrayna, Irak, Romanya ve Suudi Arabistan'dır. Narenciye ithal eden ülkelere baktığımızda ya yağış azlığı ya da iklim

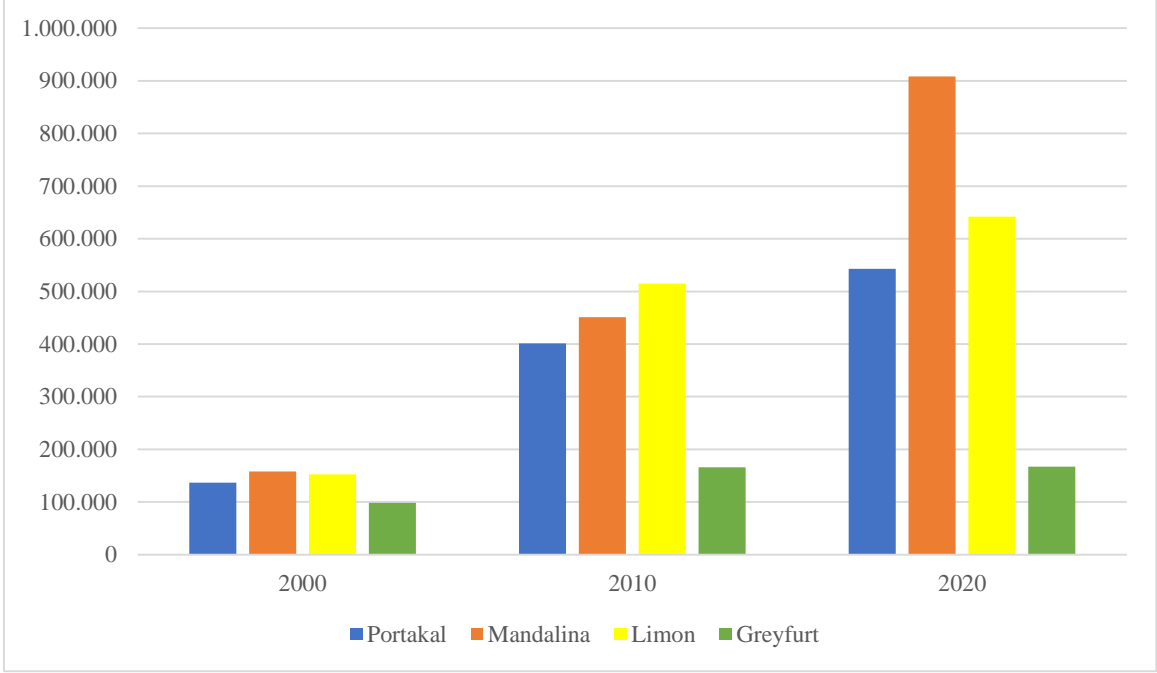
şartlarındaki olumsuzluk göze çarpmaktadır. Genelde Akdeniz ikliminde yetiştirilen turunçgiller temel olarak Akdeniz havzası içerisinde olan ülkelere ihraç edilmektedir.

Ürünler (Turunçgil)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Portakal	136.608	401.425	19,38	542.648	3,51
Mandalina	158.232	450.825	18,49	908.208	10,14
Limon	152.539	514.764	23,74	642.125	2,47
Greyfurt	98.569	166.171	6,85	167.002	00,50
Toplam Turunçgil	545.948	1.533.185	18,02	2.259.983	4,74

Tablo 19: Türkiye Turunçgil Ürünleri İhracatı(Ton)

Kaynak: TUIK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Ülkemizde 2000 yılı itibari ile portakal ihracatı 136 bin ton, 2010 yılında 401 bin ve 2020’de 542 bin ton olarak kayıtlara geçmiştir (Grafik-26). En fazla portakal ihraç ettiğimiz ülkeler Rusya, Irak, Ukrayna, Gürcistan ve Romanya’dır. Mandalina ihracatı ise 2000 yılında 158 bin ton, 2010’da 450 bin ve 2020’de 2 kat artarak 908 bin ton ile son yılda büyük oranda ihracat artışına sahiptir. Ülkemizden mandalina ithal eden ülkelerde portakalda olduğu gibi ilk 3 sıra değişmemektedir. Rusya, Ukrayna ve Irak’tan başka Sırbistan ve Romanya da mandalina ithal eden ülkeler arasındadır. İhraç edilen mandalinanın neredeyse yarısı sadece Rusya Federasyonu’na yapılmaktadır. Limon ihracatı 2000’de 152 bin, 2010’da 514 bin ton ve 2020 yılında 642 bin ton ihraç edilmektedir. İhraç ettiğimiz önemli ülkeler; Rusya, Irak, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan’dır.

Grafik 26: Türkiye Turunçgil Ürünleri İhracatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Diğerlerine göre düşük miktarda ihraç edilen greyfurt ise 2000 senesi sonunda 98 bin ton, 2010'da 166 bin ton ve 2020 yılında 167 bin ton ile kapatmıştır. Aslında üretimde ve ihracatta sürekli artış eğiliminde olan greyfurt ekonomik değer ve düşük talepten dolayı gelir kazanımında yeterli olamamıştır. Nedeni ise greyfurt toplam sıcaklık bazında diğer türlerden daha fazla sıcaklığa ihtiyacı vardır. Eğer sıcaklık karşılanamaz ise greyfurt ekşi ve acımsı bir tatta olur ve böylesi bir meyve de ticarete ya da tüketimde pek tercih edilmemektedir. Türkiye iklim şartlarında göze alındığında ise greyfurt için yeterli ekolojik şartlar sağlanamadığı için uluslararası pazarda kendisine yer bulamamıştır ve ticarete de talep sağlayamamıştır. Bu yüzden ise ülkemiz greyfurt ihracatında istenilen düzeye ulaşamamış ve gelir sağlayamamaktadır.

2.5.4. Türkiye Turunçgil Ürünleri İthalatı

Türkiye ithalatında narenciye ürünleri pek fazla yer tutmamaktadır. Gerektiğinden fazla üretim, kaliteli üretim, dış pazardan gelen talep doğrultusunda ihracatta önemli sıradadır fakat ithalat düşük seyirlerde gezmektedir. Aslında istenen de böyle bir ithal rakamlarıdır çünkü ithalat demek ülkeden döviz çıkışı ve bunun yanında aslında para çıkışıdır. Böylesi olayda da zarara çiftçiler ya da sanayi kuruluşları uğrayacaklardır.

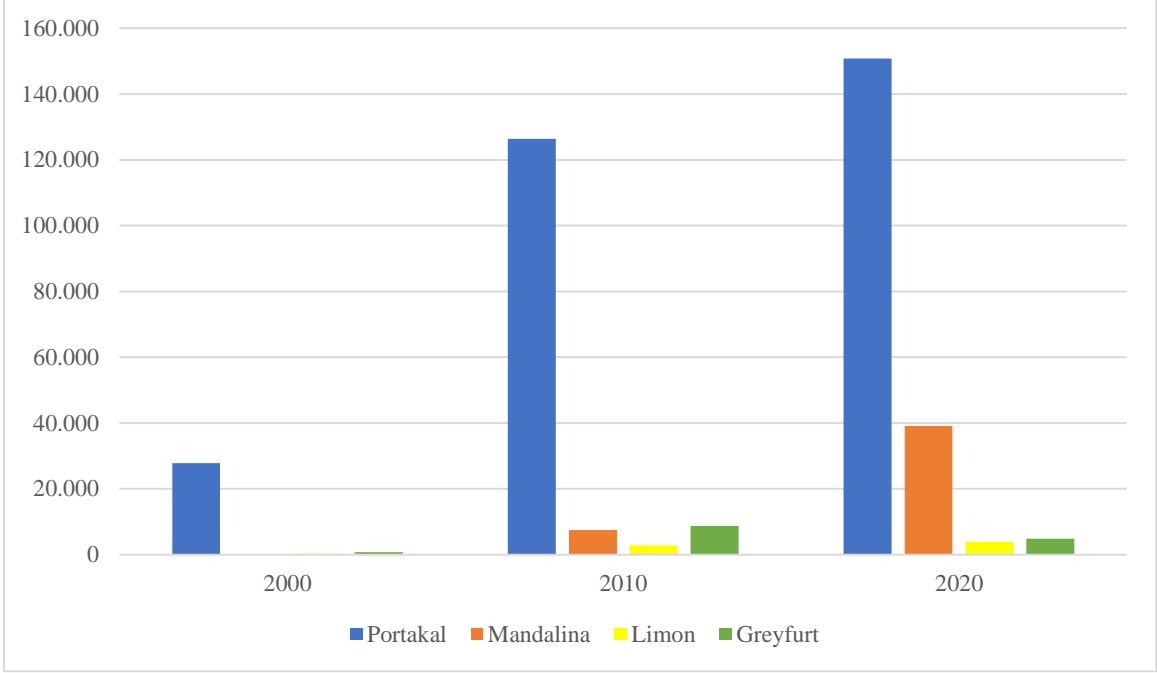
Türkiye portakal üretiminde ve ihracatında önemli bir yere sahipken; az da olsa ithalatını da yapmaktadır. Türkiye narenciye üretiminde önemli yeri olmasına ve portakal üretim potansiyeli bulunmasına rağmen bazen ithalat yapmasının nedenleri şöyle sıralanabilir; Portakalın değerlendirilmesinde ve pazarlanmasındaki sorunlar (özellikle alt yapı sorunu muhafazası, taşıma, sınıflandırma gibi), üretimin dağınık ve küçük işletmelerin elinde olması, iklim koşulları nedeniyle azalan ürün miktarını ve üretim maliyetlerinin fazlalığı ürünleri ithal etmeye yöneltmektedir (Kızıltuğ, 2017:3).

Ürünler (Turunçgil)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Portakal	27.770	126.374	35,50	150.830	1,93
Mandalina	19	7.447	3909,4	39.054	42,44
Limon	276	2.794	91,23	3.824	3,68
Greyfurt	737	8.775	109,06	4.817	-4,51
Toplam Turunçgil	28.802	145.390	40,47	198.525	3,65

Tablo 20: Türkiye Turunçgil Ürünleri İthalatı(Ton)

Kaynak:TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

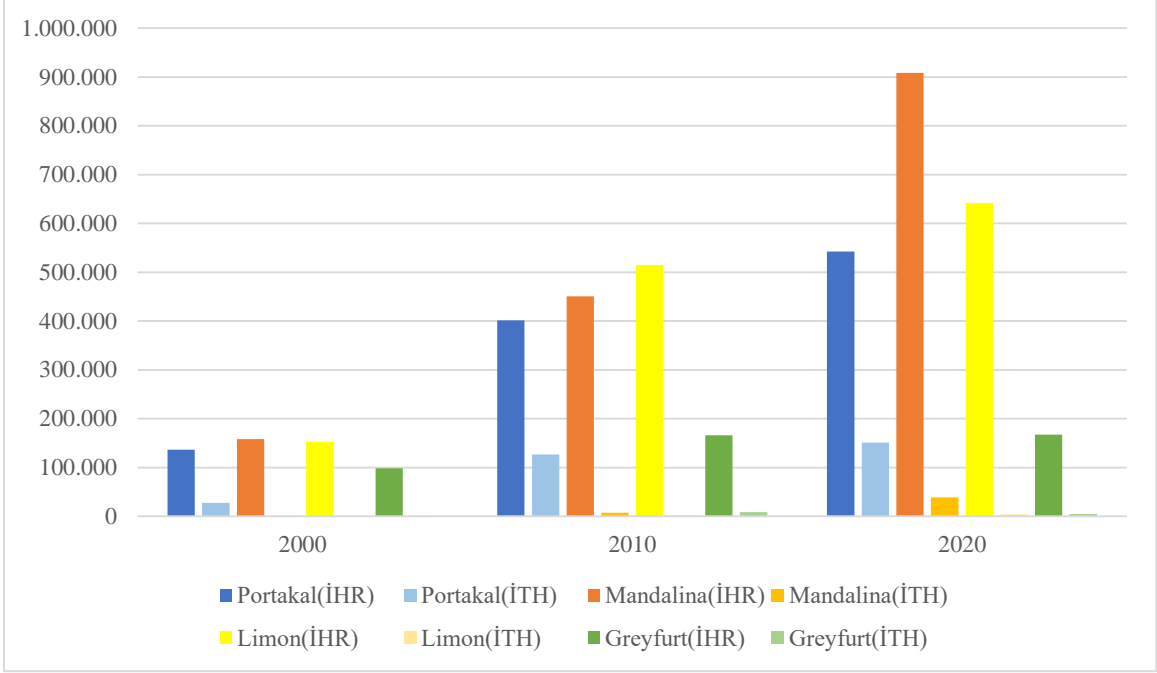
Turunçgil ailesinde ise portakal ithalatı 2000 yılında 27 bin ton, 2010'da 5 kat artarak 126 bin ton, 2020'de ise 150 bin tondur. Türkiye'nin en çok portakal ithalatçısı (%99) yavru vatan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetidir. Mandalina 2000 yılında 19 ton ithal edilirken 2010'da 7 bin tona yükselmiş ve 2020'de 39 bin tonu geçerek turunçgiller arasında en fazla yükselişe geçen ürün olmuştur (Tablo-20).

Grafik 27: Türkiye Turunçgil Ürünleri İthalatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden portakal ithal ettiği kadar mandalina da ithal etmektedir. Limon 2000'de 276 ton, 2010'da yaklaşık 3 bin ton, 2020'de 4 bin tona yakın ithal edilmiştir ve en düşük ithal edilen turunçgil ürünüdür. En büyük ithalatçımız KKTC olmasına rağmen Brezilya ve Bulgaristan diğer limon ithal ettiğimiz önemli ülkelerdir. Greyfurt ithalatı artış-azalış içerisindedir; 2000 yılında 737 ton iken 2010'da 9 bin tona yaklaşmış sonra 2020 yılında 4 buçuk bin tona kadar düşmüştür. En büyük ithalatçımız neredeyse yüzde 50 oranda Çin Halk Cumhuriyeti'dir ve Çin'i KKTC ve Rusya takip etmektedir. Toplam turunçgil ithalatı 2000'de 29 bin tona yakındır. 2010 yılında ise 145 bin tonu aşmış, 2020'd 198 bin tona erişerek 200 bin tona az kalmıştır (Grafik-27).

Grafik 28: Türkiye Turunçgil Ürünleri İthalatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Grafikte yıllara göre ihracattaki artış oranı Türkiye'nin tarımda gelişmişliğini ve turunçgil üretiminde de ihracatında da önemli bir noktada olduğu gösterilmektedir (Grafik-28). Mandalina ve limon ihracatı portakala nispeten daha fazla miktarlarda yapılmaktadır. Portakal üretimi bu iki üründen fazla olmasına rağmen yurtiçi tüketimin fazla yapılmasından dolayı ihracatta söz sahibi değildir. Mandalina ve Limon tüketimi ise üretimin yarısı kadar yapıldığından, ihracatta kullanılabilir miktar daha fazla olmuştur. Greyfurt üretimi kısıtlı olarak yapılsa da düşük tüketimden dolayı elde edilen ürünlerin çoğu ihracat yoluyla yurtdışına aktarılmaktadır. 4 türde de ithalat çok fazla miktarlarda yapılmamaktadır ve sadece portakal da düşük ithalat rakamları mevcuttur.

2.5.5. Türkiye Turunçgil Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

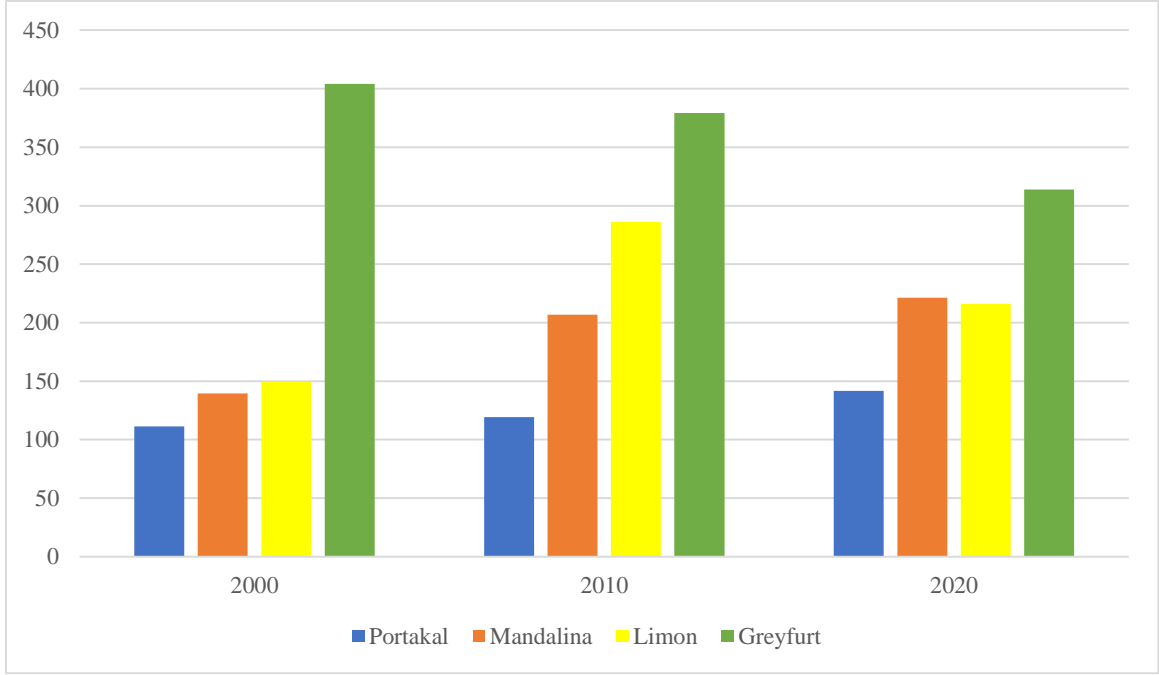
Turunçgil ürünlerinin kendi kendine yeterlilik analizleri çıkarıldığında ortada olumlu bir tablo görülmektedir. 2000 yılından günümüze kadar gelen süreçte tüm turunçgil ürünlerinde Türkiye kendine yetebilecek bir düzeydedir. Üretimin tüketimi karşıladığı, herhangi bir olumsuz doğa olayları ya da beşeri faktörler etkisine maruz kalındığında turunçgil ürünlerinin ithalatı duraksamaya geçerse ülkemiz ithal ürün tedarik etmeden de kendine yetebilme seviyesindedir (Tablo-21).

Ürünler	2000	2010	2020
Portakal	111,3235854	119,1613216	141,5873363
Mandalina	139,3773318	206,7554976	221,3097456
Limon	149,4782883	286,1079708	216,0091673
Greyfurt	404,1283263	379,2095366	313,8881929

Tablo 21: Türkiye Turunçgil Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

KKY analizinin en yüksek oranda çıktığı greyfurtun üretimi tüketiminden ve ithalatında fazla olduğu için 2000 yılında 404 puan ile turunçgil ailesinin en yüksek yeterlilik derecesine sahip olmaktadır. Yıllar ilerledikçe nüfus artışının yanı sıra tüketim alanlarının genişlemesi ya da beslenmenin çeşitlenmesi gibi faktörler ışığında 2010 yılında yeterlilik 179 puana düşmüş ve 2020 yılında ise 313 puana kadar gerilemiştir. Limon üretimi son yıllarda tüketimim iki kat artmasında bu yana ürün fazlası vermiştir ve ihracat ile de ek gelir kazandırmaya başlamıştır. Limonun yeterlilik derecesi 2000’de 149 puan iken 2010 ve sonrasında üretimin aşırı derecede artması sonucu 286 puana kadar çıkmıştır. İhracat teşviki ve döviz gelirlerindeki artışlarla birlikte 2020 yılında ihracattaki artış sonucu eldeki limon azalmaya başlamış, durum böyle olunca da yeterlilik analizlerinde 70 puan düşerek 216 dereceye indiği saptanmaktadır. Türkiye mandalina üretimi 2000’li yılların başında düşük seyirlerde ilerse de 2010 ve 2020 yılında büyük oranda üretim artışı meydana gelmiştir. 2010-2020 yılları arasındaki süreçte üretim 2 kat artmasına rağmen tüketim aynı oranda artmamıştır. 2000 yılında birbirine eşit oranda olan üretim-tüketim grafiğinden dolayı, yeterlilik derecesi 139 puan olarak belirlenmiştir. 2010’lu yıllardan sonra mandalina üretiminde gözle görülür bir yoğunluk meydana gelmektedir. Üretim grafiğinde de görüldüğü üzere 2010 ile 2020 yılları arasında üretim değerleri yükselmiş fakat aynı oranda tüketim ve ihracat değerleri de arttığına dolayı yeterlilik greyfurt gibi yükselmemektedir. Mandalina daha ağır bir şekilde yeterlilik derecelerini arttırmıştır ki zaten 2010-2020 yılı arasında 15 puanlık bir artış görülmektedir (Grafik-29).

Grafik 29: Türkiye Turunçgil Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Turunçgil üretiminin sürekliliğinin sağlanabilmesi için turunçgil üreticilerinin yeterli düzeyde ve sürekli bir gelir elde etmeleri gerekmektedir. Turunçgil hasat sonrası arzın talebi aşması ve çabuk bozulma durumu nedeniyle tüketim alternatiflerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir. AR-GE faaliyetleri ile turunçgilin nihai tüketiciler tarafından meyve olarak tüketilmelerinin dışında yeni tüketim alternatifleri geliştirilmelidir. Ayrıca yeni turunçgil üretim alanları oluşturulurken ürünün pazardaki talep durumu, ürünün dayanıklılık süresi, kullanım alanlarının çokluğu ya da azlığı dikkate alınarak pazar odaklı üretim gerçekleştirilmelidir. Ayrıca bu konuda ülkede ve dünyadaki gelişmeler ile ekonomik getirinin de yüksek olabilmesi için üretim teknolojilerindeki gelişmelerin de takip edilmesi gerekmektedir (Atlı ve Söyler, 2018:365).

2.6. Sebze Ürünleri

Sebzeler; insan beslenmesindeki önemi, tarım arazilerinin ekonomik olarak kullanılmasına katkıları ve ülkelerin ekonomisindeki yeri nedeniyle her bölgede öncelikli bir tarım ürünleri haline gelmişlerdir. Özellikle teknik ve ekonomik araştırmalar, bu ürünlerin üretiminin artırılmasına ve optimum şekilde kullanılmasına

önemli ölçüde katkıda bulunabilmektedir. Sebze üretiminin önemli avantajlarından biri de Türkiye'nin birçok coğrafyasında iklim şartlarının sebze yetiştiriciliğine uygun olmasıdır. Türkiye'deki sebze üreticileri sebze yetiştiriciliğinde yüksek derecede bilgi birikimine sahiptir. Üreticiler sebze yetiştiriciliği yaparak diğer ürün gruplarına nazaran daha yüksek miktarda gelir elde edebilmektedir. Bu faktörlerin dışından en önemlisi de Türkiye'de sebzeler için canlı bir iç pazar bulunmaktadır ve son zamanlarda artan tüketici bilinci sebze üretimini olumlu ölçüde etkilemektedir. Sebzeler vitamin ve çeşitli besin maddeleri açısından zengin olmaları nedeniyle insan sağlığı ve beslenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu durum diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de sebzeciliğin hızla gelişmesini sağlamaktadır. Türkiye sahip olduğu farklı iklimsel özellikleri verimli ve kaliteli üretime elverişli tarım alanları sayesinde birçok sebzenin üretimini sağlayabilmektedir. Hemen hemen her mevsimde ve her bölgede sebze yetiştirebilme olanaklarına sahip olma avantajı bulunmaktadır. Ege Bölgesi'nde İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Balıkesir ve çevre illerinin iklim özellikleri İstanbul ve Marmara bölgesine göre sebze yetiştiriciliğine daha elverişlidir. Yazın sıcaklıklarının yüksek olmaması ve kışın don olayının nadir görülmesi nedeniyle Ege Denizi kıyıları özellikle erken ve geç sebze yetiştiriciliğine elverişlidir. Türkiye'nin ekolojik koşulları birçok sebzenin yetiştirilmesine izin verir. Girdiler ve yeni üretim teknolojileri nedeniyle üretim miktarı son zamanlarda önemli ölçüde artmaktadır. Türkiye'de yetiştirilen sebzeler hem ülkenin taze sebze ihtiyacını karşılamakta hem hammadde olarak sanayide kullanılmakta hem de farklı ülkelere ihraç edilmektedir. Türkiye'nin iç pazar ihtiyacını karşılamak için çok fazla sebze ürettiği görülmektedir ve yeterlilik derecesinin ise gayet iyi durumda olduğu ve aslında üretim fazlası sebzelerin pazarlanmasının birkaç sorun olduğu belirlenmektedir.

2.6.1. Türkiye Sebze Ürünleri Üretimi

Ülkemizde üretimi en fazla yapılan ürün grubu sebzelerdir. İlk olarak lahanadan başlarsak; 2000'de 622 bin ton, 2010'da 611 bin ton ve 2020'de ise yüzde 40 artarak 850 bin tonu geçmiştir. 2020 yılı bazında Türkiye'de lahana üretiminde önde illerimize göz gezdirirsek; Samsun'un en ön sırada olduğunu görmemek mümkün değildir (250 bin ton). Samsun'u Niğde, Mersin, Bursa ve Sakarya illeri takip etmektedir. Sürekli artışta olan marul üretimi ise 2000'de 333 bin ton, 2010'da 419 bin ve 2020'de ise 520bin tonu

bulmuştur. Marul üretiminde yüksek üretim miktarlarına sahip olan iller Ankara, Adana, Antalya, Tokat ve Mersin'dir. Ispanak üretimi ise 2000 yılında 205 bin ton iken 2010'da 218 bin ton, 2020'de ise 231 bin tonu geçmiştir. İzmir, Ankara, Manisa, Bursa ve Adana illeri ıspanak üretiminde ilk sıralarda yer almaktadır. Semizotu 2000 yılında 2bin 250 ton, 2010'da yaklaşık 5bin ton ve 2020 yılı sonundaki verilerde ise 5 bin 702 ton semizotu üretimi gerçekleştirilmiştir. Semizotu üretiminde önemli illerimiz Eskişehir, Yalova, Bursa ve İstanbul'dur. Ülkemizin önemli ürünlerinden olan karpuz üretimi 2000 yıllarında 4 milyon tona yaklaşarak 3 milyon 940 bin ton olmuştur. Sonraki yıllarda sürekli azalışa geçerek 2010'da 3 milyon 683 bine, 2020'de ise 3 milyon 491 bine düşmüştür (Tablo-22). Fakat her ne kadar bir düşüş olsa da karpuz üretimi yüksek miktarlarda olduğu göze çarpmaktadır. Karpuz üretimi ülkemize yoğun olarak yapılmaktadır ve hem tüketim de hem de ihracatta önemli bir üründür. Karpuzun en fazla yetiştirildiği iller Adana (789 bin ton ile lider), Antalya, Mersin, Bursa, Diyarbakır, Manisa ve Mardin'dir. Bu iller toplam karpuz üretim miktarının neredeyse 2/3'sine sahiptir. Karpuza benzer yetişen bir diğer ürün olan kavun ise 2000 yılında 1 milyon 865 bin ton ile 2 milyona yaklaşmış, sonra ufak bir düşüş ile 1 milyon 611 bine, daha sonra 2020 yılında yükselişe geçerek 1 milyon 725 bin tona yaklaşmıştır. Adana, Antalya, Denizli, Konya, Manisa illerimiz ülkemizin 2020 yılı sonu ile kavun üretiminin yarısına sahiptir. Biber üretim ülkemizde sürekli artışa sahip olan bir sebzedir ve her alanda kullanılmaktadır. 2000 yılında 1 milyon 480 bin ton üretimi bulan biber 2010 yılında yüzde 30'dan fazla artarak 1 milyon 986 bin tona ulaşmaktadır. 2020'ye kadar artmaya devam eden biber son olarak 2 milyon 636 bin tonu geçmiş bulunmaktadır. Biber üretimindeki en önemli illerimiz Antalya, Mersin, Manisa, Çanakkale ve Bursa'dır. Sofralarımızın vazgeçilmezi salatalık hıyar üretimi her ne kadar sallantılı üretime sahip olsa da genel olarak 1 milyon 800 bin ton ayarlarında gezmektedir. 2000'de 1 milyon 825 bin ton, 2010'da 1 milyon 739 bin ton ve 2020 yılında 1 milyon 886 bin tonu geçmiştir. Hıyar (Salatalık) sebze üretiminin yoğun olarak yapıldığı iller Antalya, Mersin, İzmir, Manisa ve Kahramanmaraş'tır. Patlıcan üretimi de hıyar gibi aynı doğrultuda devam etmekle birlikte 2000 yılında 924 bin ton, 2010 yılında 846 bin ton ve 2020'de 835 bin ton ile kayıtlara geçmiştir. Patlıcan üretimiminin yoğun yapılan yerler Antalya, Mersin, Muğla, Bursa ve Balıkesir'dir.

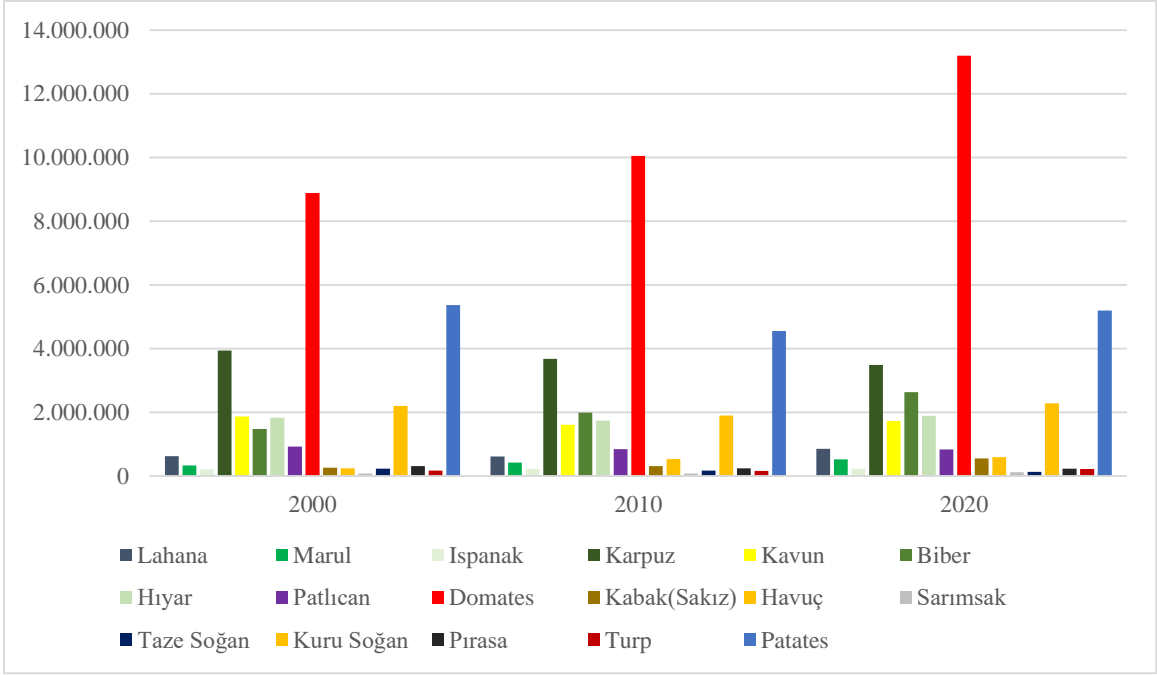
Ürünler (Sebze)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Lahana	622.000	611.049	-0,17	851.648	3,93
Marul	333.000	419.298	5,59	520.151	2,41
Ispanak	205.000	218.291	0,64	231.515	0,61
Semizotu	2.250	4.936	11,93	5.702	1,55
Karpuz	3.940.000	3.683.103	-0,65	3.491.554	-0,52
Kavun	1.865.000	1.611.695	-1,35	1.724.856	0,70
Biber	1.480.000	1.986.700	3,42	2.636.905	3,27
Hıyar	1.825.000	1.739.191	-0,47	1.886.239	0,84
Patlıcan	924.000	846.998	-0,83	835.422	-0,13
Domates	8.890.000	10.052.000	1,30	13.204.015	3,13
Bamya	27.500	36.748	3,36	40.654	1,06
Kabak (Sakız)	260.000	314.340	2,09	547.208	7,40
Havuç	235.000	533.253	12,69	588.778	1,04
Sarımsak (Kuru)	81.000	76.936	-0,51	116.840	5,18
Soğan (Taze)	228.000	165.478	-2,74	129.023	-2,20
Soğan (Kuru)	2.200.000	1.900.000	-1,36	2.280.000	2,0
Pırasa	308.000	244.812	-2,05	225.480	-0,78
Turp	167.500	155.673	-0,70	223.394	4,35
Patates	5.370.000	4.548.383	-1,53	5.200.000	1,43
Toplam Sebze	28.963.250	29.148.884	0,064	34.739.384	1,91

Tablo 22: Türkiye Sebze Ürünleri Üretimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Domates ülkemizin üretimde ve ihracatından en önemli sebze ürünüdür. Domates üretimi ülkemizin toplam sebze üretiminin yaklaşık 3te1'ine sahip olmaktadır. Her on yıllar boyunca artış yaşamış ve yüksek miktarlarda üretilmiştir. İlk olarak 2000 yıllarında 8 milyon 890 bin ton üretim ile buğdaydan sonra en çok üretilen ürün

olmuştur. 2010’larda bu sayı 10 milyonu geçmiş olup 52 bin ton da fazlası vardır. 2020 yılında ise 13 milyon 204 bin tondan fazla hasat edilmiştir. Hem tüketiminde hem de ihracatta önemli bir ürün olan domatesin en fazla yetiştirildiği yerler Antalya, Bursa, Mersin, İzmir, Manisa ve Muğla illeridir. Bamyaya çok fazla üretilen ürün olmayıp 2000’de 27 bin ton, 2010’da 36 bin ton ve 2020’de 40 bin tonu geçmiştir. Çok fazla üretimi olmamakla birlikte sürekli artış eğilimindedir. Bamyaya sebzesinin üretimi yapılan yerler ise Balıkesir, Aydın, İzmir, Osmaniye ve Amasya’dır. Yemeklik olarak kullanılan sakız kabak üretimi gözle görülür şekilde artmıştır ve 2000’de 260 bin ton olan üretim 2010’da 314 bin ton ve 2020’de yarım milyonu devirerek 547 bin ton üretim kalemine ulaşmıştır. Sakız kabağının üretimi yapılan illerimiz ise Antalya, Mersin, Ankara, Bursa ve Muğla’dır. Havuç 2000 yılında düşük miktar olan 235 bin ton üretilmiştir. Fakat 2010’larda 2 katından daha fazla (yüzde 120) artış göstererek 533 bin tona yükselmiştir. 2020’de ise bu artışı devam ettirerek 588 bin tona ulaşmıştır. Havuç üretimi yapılan illerimizin arasında Ankara, Hatay, Konya yaklaşık olarak yüzde 90’lık oran ile ön planda yer almaktadır. Sarımsak üretimi çoğunlukla denge halindedir ve 2000’de 81 bin ton ile başlamış 2010’da 76 bin ton ve 2020’de yüzde 50’den fazla artış ile 117 bin tona yaklaşmaktadır. Kastamonu, Gaziantep, Kahramanmaraş, Aksaray ve Konya önemli kuru sarımsak üretimi yapılan illerdir. Soğan kuru ve taze olarak iki çeşidi vardır lakin ülkemizde kuru soğan daha fazla üretilmektedir. Kuru soğan 2000 yılında 2 milyon 200 bin ton, 2010’da 1 milyon 900 bin ton ile bir miktar azalmış olsa da 2020’de tekrar yükselerek 2 milyon 280 bin ton üretilmiştir. Kuru soğan mutfaklarımızın unutulmaz ve sürekli ihtiyacımız olan yemeklerde, sofralarımızda, atıştırmalıklarda ve bazen de temizlikte kullandığımız bir sebzedir. Ankara, Amasya ve Hatay illerimiz toplam üretimin neredeyse yarısı kadarına sahip olmakla beraber Adana, Eskişehir, Konya ve Tokat illeri de önemli üretim miktarlarına sahiptir. Taze soğan nispeten daha az üretilmekle beraber 2000’de 228 bin, 2010’da 165 bin, 2020’de ise 129 bin ton üretilerek sürekli düşüş halindedir. Taze soğan tarımında önde gelen iller; Ankara, Eskişehir, Karaman, Tokat ve Şanlıurfa illerimizdir.

Grafik 30: Türkiye Sebze Ürünleri Üretimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Pırasa da taze soğan gibi sürekli azalıştır, 2000’de 308 bin ton üretilirken 2010’da 245 bin tonu geçememiştir. 2020 yılında ise azalmaya devam etmiş 225 bin ton üretilmiştir. İzmir, Bursa, Mersin, Samsun ve Osmaniye pırasa üretimi yapılan illerimizin önde gelenleridir. Turp 2000 yılında 167 bin ton, 2010’da 155 bin ton üretilirken; yüzde 50’ye yaklaşan bir artış ile 2020 yıllarında 223 bin tonu geçmiştir. Turp üretiminin yarısına yakını Osmaniye ili sağlamaktadır. Adana, Ankara, Konya ve Kahramanmaraş illeri Osmaniye’yi takip eden illerdir. Patates ülkemizde fazlaca üretilen ve tüketilen önemi fazla bir diğer üründür. 2000 yılında 5 milyon 370 bin ton üretilmiştir. 2010’da yüzde 10’luk azalış ile 4 milyon 548 bin ton olurken 2020 yılında yüzde 10 artış ile tekrar 5 milyon barajını geçerek 5 milyon 200 bin tona ulaşmıştır. Patates üretimi ülkemizin her kesiminde yoğun olarak yapılmakla birlikte tüketim alanında da önemli bir sebze olarak karşımıza çıkmaktadır. 2020 yılı itibariyle en fazla patates üretiminde bulunan illerimiz; Afyonkarahisar, Konya, Niğde, Nevşehir, Kayseri, Aksaray, Adana ve İzmir’dir. Bu iller ülkemizin toplam üretiminin yüzde 80’inden fazlasını sağlamaktadır. Yıllara göre toplam sebze üretimine bakacak olursak 2000 yılında 29 milyon tona yaklaşarak 28 milyon 963 bin tonu geçmektedir (Grafik-30). 2010’da çok düşük bir oranda yükselerek 29 milyonu geçip 29 milyon 149 bin tona

yaklaşmıştır. 2020’de ise 30 milyon barajını geçmiş ve yüzde 20 yakın artış oranı ile 34 milyon 739 bin ton üretilmektedir.

2.6.3. Türkiye Yurtiçi Sebze Ürünleri Tüketimi

Türkiye’de yaş sebze pazarlanmasında, üreticiler ürününü çoğunlukla tüccar, mahalli alıcı veya pazarcılara satmaktadır. Bunun dışında, toptancı halleri ve bu hallerdeki komisyoncular ile işleme sanayindeki firmalar da önemli rol oynamaktadır. Son yıllarda sayıları artan Yaş Meyve Sebze Pazarlama Kooperatiflerinin bu yöndeki etkinliği çok azdır. Yaş sebzeler tüketiciye ulaşmaya kadar tüketim merkezi toptancı halleri, perakendeci haller, semt pazarları, seyyar satıcılar, süpermarket, manav gibi dağıtım kanallarından da geçmektedir. Bununla birlikte, üretilen sebzelerin bir kısmının aracılar vasıtasıyla dışsatımı da gerçekleştirilmektedir. Sanayide kullanılan sebzeler için ise, sözleşmeli üretim sistemi hâkim durumdadır.

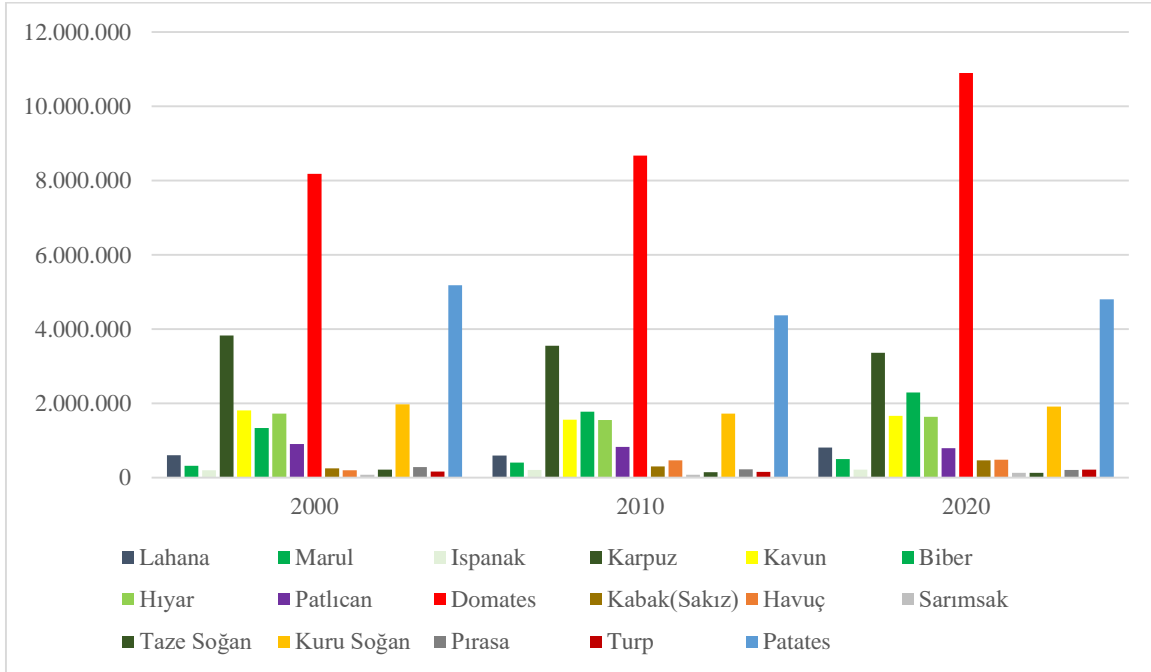
Ürünler (Sebze)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (‰)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (‰)
Lahana	603.010	591.687	-0,18	814.588	3,76
Marul	323.555	406.821	2,57	502.502	2,35
Ispanak	200.278	207.258	0,34	213.251	0,28
Semizotu	2.224	4.886	11,96	5.642	1,54
Karpuz	3.827.673	3.554.175	-0,71	3.363.399	-0,53
Kavun	1.808.452	1.562.138	-1,36	1.664.299	0,65
Biber	1.335.954	1.772.422	3,26	2.296.089	2,95
Hıyar	1.722.580	1.554.253	-0,97	1.635.780	0,52
Patlıcan	905.466	824.158	-0,89	789.926	-0,41
Domates	8.176.084	8.672.133	0,60	10.889.764	2,55
Bamya	26.444	36.349	3,74	40.276	1,08
Kabak (Sakız)	251.771	302.714	2,02	467.567	5,44
Havuç	201.341	467.970	13,24	481.904	0,29
Sarımsak (Kuru)	80.049	78.116	-0,24	130.562	6,71
Soğan (Taze)	220.498	150.271	-3,18	125.991	-1,61
Soğan (Kuru)	1.978.061	1.726.189	-1,27	1.912.790	1,08
Pırasa	282.275	226.500	-1,97	205.952	-0,91
Turp	165.044	152.998	-0,72	218.328	4,26
Patates	5.181.842	4.371.278	-1,56	4.800.589	0,98
Toplam Sebze	25.484.149	26.662.316	0,46	30.559.199	1,46

Tablo 23: Türkiye Yurtiçi Sebze Ürünleri Tüketimi(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Sebze tüketiminde ise Lahana 2000’de 603 bin ton, 2010’da 591 bin, 2020’de 814 bin ton tüketilmiştir (Tablo-23). Lahana, salatalarda ve turşu yapımında çiğ olarak kullanılmasının yanı sıra yaprak sarma ve dolmalarda pişirilerek de kullanılmaktadır. Sağlıklı bir sebze olduğundan dolayı çeşitli alanlarda çokça tüketilmektedir. Salatalarda bolca kullanılan ve göbek ve düz olarak iki biçimde de tüketilen marul ise 2000’de 323

bin ton, 2010'da 406 bin ton ve 2020 yılında 502 bin ton tüketilmiştir. Ispanağın tüketimi çok olmamakla birlikte 2000'de 200bin tonu geçmiştir ve 2010'da 207 bin, 2020 senesinde 213 bin tondur. Semizotu sebzeler arasında en az tüketilen üründür. Çeşitli salatalarda ve yemeklerin içinde kullanılan semizotu, 2000 yılında 2 bin, 2010'da yaklaşık 5 bin ve 2020'de 5 bin ton tüketilmiştir. Karpuz tüketimi sebzeler arasında üçüncü sırada yer almaktadır ve 2000'de 3 milyon 827 bin ton, 2010'da 3 milyon 554 bin ton, 2020 senesinde 3 milyon 363 bin ton tüketilmiştir. Karpuz, Türkiye'de yaz aylarında serinletici bir meyve olarak evlerde tüketilmektedir. Özellikle sıcak havalarda karpuz, ferahlatıcı bir seçenek olabilir. Restoranlar ve kafelerde sunum olarak özellikle tatlılar, içecekler ve salatalarda kullanılmaktadır. Ayrıca yazın tatil bölgelerinde ve piknik alanlarında serinletici etkisi sayesinde bolca kullanılan karpuz insanları için vazgeçilmez bir ürün durumuna gelmiştir. Son yıllarda kafelerde popüler olan karpuzlu içecekler veya karpuz aromalı diğer içecekler tüketilmektedir. Kavun ise karpuz gibi serinletici ve ferahlatıcı etkisi sebebiyle sıcak bölgelerde sofralarda daha fazla kullanılmaktadır. Karpuzdan farklı olarak kavun pek fazla içecek sanayisinde kullanılmamaktadır. Kavun 2000'de 1 milyon 808 bin ton, 2010'da 1 milyon 562 bin ton, 2020 yılında 1 milyon 664 bin ton tüketimi vardır.

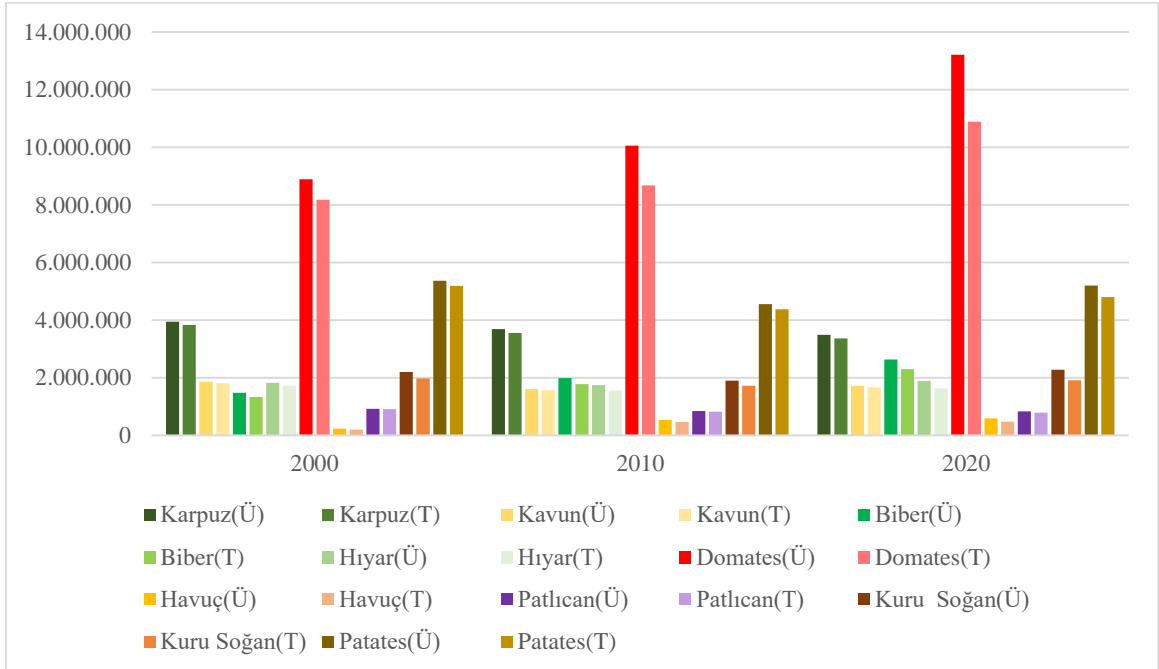

Grafik 31: Türkiye Yurtiçi Sebze Ürünleri Tüketimi(Ton)

Kaynak: TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Tüketim arasında dördüncü sırada yer alan biber tüketimi 2000’de 1 milyon 335 bin ton, 2010’da 1 milyon 772 bin ton ve 2020’de 2 milyon 296 bin tondur. Biber yoğun olarak mutfaklarımızda kullanılmakla beraber gıda sanayisinde salça, sos ve turşu yapımında da yoğun kullanılmaktadır. Çarliston, Kandıra ve Kapya biberler ülkemizde çeşitli alanlarda tüketilmenin yanında acı biber olarak restoranlarda, aperatiflerde ve baharatçılarda bulunmaktadır. Hıyar tüketimi sürekli 1 milyon üzeri tüketilmiştir. 2000 yılında 1 milyon 722 bin ton, 2010’da 1 milyon 554 bin ton ve 2020 yılında 1 milyon 635 bin ton olarak kaydedilmiştir. Hıyar(salatalık) evsel kullanım olarak salatalarda kullanılmasına ek olarak turşu yapımında da fazlasıyla kullanılmaktadır. Fastfood yiyecek firmalarında turşuluk olarak kullanılan salatalık sokak lezzetlerinde ve sandviçlerde domatesle birlikte yoğun tüketilmektedir. 2000 yılında 905 bin ton, 2010’da 824 bin ton, 2020’de 789 bin ton patlıcan tüketimi meydana gelmiştir. Salatalarda, yemeklerde ve kızartmalık yiyeceklerde tüketilmenin yanı sıra turşuluk ya da meze olarak gıda sanayisinde de kullanılmaktadır. Sebze tüketiminde lider olan domates 2000 yılında 8 milyon 176 bin ton, 2010’da 8 milyon 672 bin ton ve 2020 yılında yüzde 25 artarak 10 milyon 889 bin ton tüketilmiştir. Domates, çeşitli yemeklerde kullanılabilir. Örneğin, salatalarda, çorbalarda, soslarda, makarnalarda, pizza ve sandviçlerde sıkça kullanılır. Ayrıca, domates sosu ve domates çorbası gibi popüler tariflerde de kullanılır. Domates, salataların vazgeçilmez bir bileşenidir ve taze ve lezzetli domates dilimleri, salatalara renk ve lezzet katar. Domates suyu, domates kokteylleri ve domates bazlı içecekler, domatesin kullanıldığı içecekler arasındadır. Konserve yapımında kullanılan domates, salçası, sosu ya da ketçap üretimi yapılmaktadır. Domates, kahvaltılıkların yanında sıkça tercih edilen bir sebzedir. Örneğin, omletlerde, menemenlerde ve sandviçlerde domates kullanılabilir. Sonuç olarak bolca tüketilen bir ürün olmasının altında birçok neden yatan domates üretiminin yanı sıra tüketimi de bir o kadar kıymetlidir. Hemen hemen her alanda kullanımı bulunan domates ülkemizde ve dünyada tüketimi son derece önem arz etmektedir. Bamya 2000’de 26 bin, 2010’da 36 bin, 2020’de ise 40 bin ton tüketilmiştir. Sakız kabak 2000’de 251 bin ton, 2010’da 302 bin ton ve 2020 yılında yüzde 50’den fazla tüketilerek 467 bin tona ulaşmıştır. Sakız kabak da diğer sebzeler gibi kızartmalarda ve yemeklerde kullanılan tüketim alanı pek çeşitli olmayan bir sebzedir. Havuç tüketimi 2000 yılında 201 bin ton iken 2010’a gelindiğinde yüzde 132 artarak 467 bin ton,

2020’de 481 bin ton olmuştur. Yemeklerin ve kızartmaların vazgeçilmezi olan havuç özellikle gıda sanayisinde garnitür ve turşularda ilave ürün olarak kullanılmaktadır. Sağlık açısından da önemli olan havuç, dilimlenerek salatalarla birlikte tüketilmektedir. Sarımsak tüketimi 2000’de 80 bin ton, 2010’da azalarak 78 bin ton ve 2020 yılında yüksek miktara ulaşıp 130 bin ton olmuştur. Sağlık ve bağışıklık olarak faydalı olan sarımsak yemeklerde ve turşularda kullanılmaktadır. Taze soğan sürekli azalış eğilimindedir. 2000’de 220 bin, 2010’da 150 bin ve 2020 yılında 125 bin ton tüketilmiştir. Salatalarda kullanılan taze soğanın pek fazla kullanım alanı mevcut değildir. Kuru soğan sürekli 1 milyon üzerinde tüketilen bir üründür çünkü her türlü alanda kullanılmaktadır 2000 yılında 2 milyona yaklaşarak 1 milyon 978 bin ton, 2010’da 1 milyon 726 bin ton ve 2020 yılında 1milyon 912 bin ton tüketilmektedir. Soğan dünyada ve ülkemizde yemeklerin en temel ürünlerindedir ve kullanım alanı geniştir. Yemeklerde, turşularda, kızartmalarda, salatalarda, konservelede ve fastfood alanları başta olmak üzere çoğu alanda kullanılmakta ve tüketilmektedir. Pırasa da taze soğan gibi her on yıllarca azalmaktadır. 2000 yılında 282 bin, 2010’da 226 bin ton ve 2020’de 205 bin ton tüketimi mevcuttur ve pırasa yemekler dışında pek fazla alanda kullanılmamaktadır.

Grafik 32: Türkiye Sebze Ürünleri Üretim-Tüketimi(Ton)

Kaynak: TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Domatesten sonra en çok tüketilen sebze patatestir. Fakat tüketimi fazla olmakla birlikte dengesiz bir artış oranı profili çizmektedir. 2000’de 5 milyon 181 bin ton tüketim, 2010’da 4 milyon 371 bin ton tüketime gerilemiştir. 2020 yılının verilerine göre 4,8 milyon ton tüketilmiştir. Patates, çok yönlü bir sebzedir ve birçok yemekte kullanılan temel bir malzemedir. Patates kızartması, patates püresi, patates graten gibi birçok lezzetli yemek tarifinde kullanılır ve salataların vazgeçilmez bir bileşenidir. Patates salatası, körili patates salatası gibi çeşitli salata tariflerinde kullanılır. Patates, kızartmaların vazgeçilmez bir malzemesidir. Patates kızartması, patates kroketi gibi çeşitli kızartma tariflerinde kullanılır ve aynı zamanda da fırın yemeklerinde kullanılmaktadır. Hamur işlerinin içinde patatesli börek, çörek, poğaça gibi yiyeceklerin iç maddesidir. Patates, sanayide de birçok alanda kullanılır. Örneğin, patates nişastası, patates unu gibi ürünlerin yapımında kullanılır. Toplam yurtiçinde sebze tüketimi 2000’de 25 milyon 484 bin ton, 2010’da 4 milyon 371 bin ton ve 2020’de yüzde 15 artarak 30 milyon 559 bin tona ulaşmıştır (Grafik-31).

Türkiye üretim tüketim denge grafiğine bakıldığında 2000 yıllarında 2 milyon tonu geçen karpuz, domates, soğan ve patates bulunmaktadır (Grafik-32). Türkiye’nin genel olarak sebzeler grubunda üretim değerleri yurt içi tüketim değerlerinden biraz daha fazla durumdadır ve kendine yeterli bir durumda yer almaktadır. 2010’lu yıllara gelindiğinde soğan üretimi 2 milyon tondan daha az üretilmiş ve o oranda da tüketim düşmektedir. Havuç, patlıcan ve kavun ürünleri 1 milyondan fazla üretilmesine ve tüketilmesine rağmen diğer ürünlerin yoğunluğundan dolayı grafikte düşük seviyelerde görülmektedir. Diğer bir husus ise diğer grafiklerde ve tablolarda lahanaya, ıspanak, semizotu, taze soğan ve kabak gibi ürünlerin yazılıp üretim-tüketim grafiğinde gösterilmeme sebebi diğer ürünlerin yanında çok düşük değerlere sahip olması ve grafiğin sağlıklı sonuçlar göstermemesidir. 2020 yıllarında 2 milyon üretim-tüketim değerlerine sahip karpuz, domates, soğan ve patates ürünlerinin yanında biber de 2 milyon değerlerine ulaşmıştır. Salatalık hıyar sebzesi de 2 milyona yaklaşan üretim değerleriyle gelecekte 2 milyon tonu geçen ürünler kategorisine girebilme potansiyeli vardır. 2000 yılında karpuz üretimi ve tüketimi 4 milyona kadar yaklaşırken yıllar geçtikçe 3.5 milyon tona düşmüştür. Hem normal tarımda hem de serada üretilen domatesler ülkemiz için tüketimde ve ihracatta önemli bir sebzedir ve tüketim alanları

da son derece geniştir. Üretimin artıp tüketimin üretim oranları da kadar yükselmemesi, ihracat değerlerinin arttığına göstergesidir diyebilmekteyizdir.

2.6.3. Türkiye Sebze Ürünleri İhracatı

Türkiye'de sebze ihracatı yapan birçok birlik ve firma bulunmaktadır. Bu birlikler ve firmalar, Türkiye'nin sebze ihracatının düzenlenmesi ve geliştirilmesi konusunda önemli bir rol oynamaktadır. İhracatçı birlikleri, sektördeki firmaların çıkarlarını korumak ve ihracat süreçlerini kolaylaştırmak için faaliyet göstermektedir. Türkiye'nin sebze ihracatı, gelecekte de büyümeye devam etmesi beklenmektedir. Tarım sektöründeki teknolojik gelişmeler ve ihracatçı birliklerinin çalışmaları, Türkiye'nin sebze ihracatının artmasına katkıda bulunacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin ihracat pazarlarını çeşitlendirmesi ve yeni pazarlara giriş yapması da sebze ihracatının büyümesini destekleyecektir. Türkiye, dünya genelinde sebze ihracatında önemli bir konuma sahiptir. Türk sebzeleri, kalitesi ve çeşitliliği ile tanınmaktadır ve sebze ihracatı, birçok ülkeye yapılmaktadır ve bu da ülke ekonomisine önemli bir katkı sağlamaktadır. Sebze ihracatında ise söz sahibi olan ürünler domates, biber, soğan ve patatestir. Domates 2000'de 412 bin tona yaklaşan ihracatını 2010 yılında yüzde 150 artmıştır ve 1 milyon 40 bin ton yapmıştır. 2020 yılında ise 1 milyon 927 bin ton ihracat ile iki milyona yaklaşarak buğday ve ayçiçeğinden sonra ülkemizden ihraç edilen en önemli üçüncü üründür. Domates, dış ticarete taze ve dondurulmuş olarak değerlendirilen ürünler arasındadır. Dondurulmuş, kurutulmuş, konserve edilmiş ve salça olarak da dış ticareti yapılmaktadır. Türkiye'nin en fazla domates ihraç ettiği ülkelerin başında Suriye, Rusya, Ukrayna, Romanya ve İsrail gelmektedir. Diğer ülkelere ihraç edilen domates ise toplamda yüzde 40'lık bir orandadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020). Domatesin çoğunlukla yüksek enlemlere ihraç edilmesindeki ana etken iklim şartlarıdır ve havanın soğuk ya da donlu olduğu zamanlar domates olumsuz etkilenmektedir. Taze domatesin yanında işlem görmüş konserve domates salçası ihracatı da yapılmakta olup en fazla Irak'a satılmaktadır. Irak'ı sırayla İtalya, Almanya, Japonya ve Umman ülkeleri takip etmektedir. Türkiye, biber üretimi ve ihracatı konusunda önemli bir konuma sahiptir. Türk biberleri, lezzetli tatları ve çeşitli türleriyle dünya genelinde talep görmektedir. Ülkemizin biber ihracatı, yıllar içinde istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. Biber ihracatımız arasında en önemli ürünlerden biri pul biberdir. Pul biber, Türk mutfağının vazgeçilmez bir baharatıdır ve

dünya genelinde popülerdir ve pul biber ihracatında önemli bir rol oynamaktadır. Genel olarak biber sebzesi 2000’de yaklaşık 116 bin, 2010 yılında 177 bin ve 2020 yıl sonu verilerine göre 293 bin ton ihraç edilmektedir. Ülkemizin biber ihraç ettiği ülkelerin başında Almanya, Romanya, Rusya ve Meksika gelmektedir. 2020 yılı sonunda 200 bin ton eşliğini geçen diğer ürün ise hıyardır. 2000 yılında 56 bin ton ile başlayan süreç 2010’da 141 bin ton ve 2020 yılında 203 bin ton ihraç edilmiştir. En fazla salatalık hıyar ihraç ettiğimiz ülkeler; Almanya, Rusya, Romanya, Meksika, İngiltere, Hollanda ve İtalya’dır.

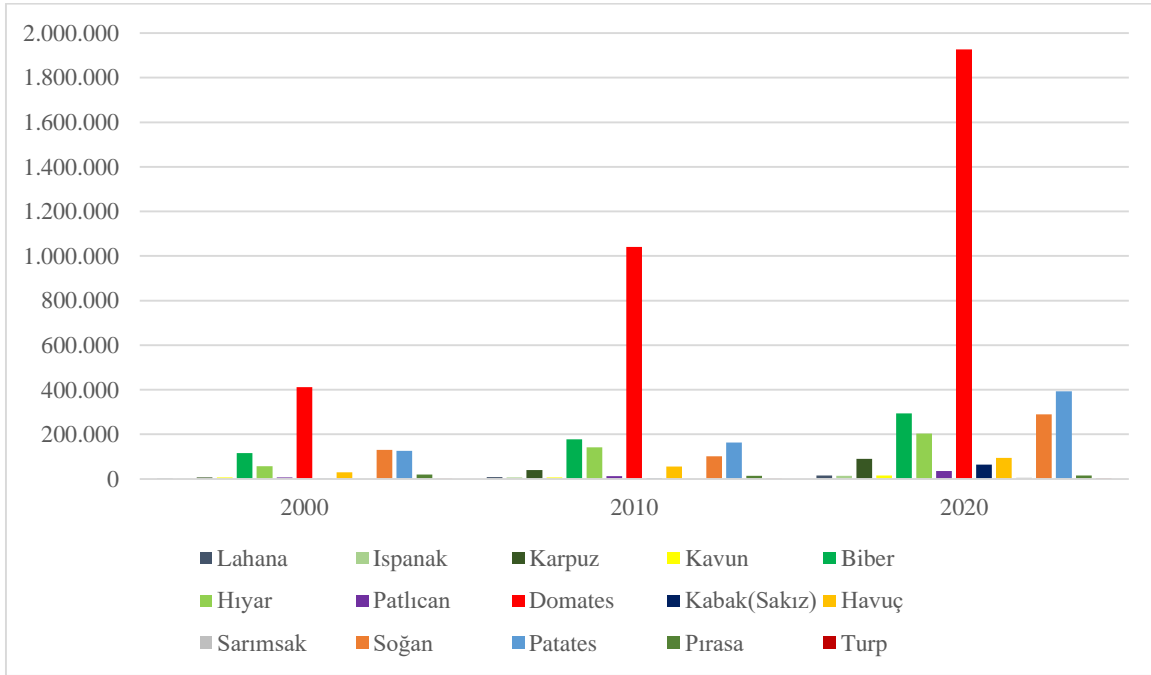
Ürünler (Sebze)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Lahana	2.818	8.173	19	15.169	8,55
Marul	121	787	55,04	3.160	30,15
Ispanak	89	6.062	671,12	13.120	11,64
Semizotu	4	1	-7,5	3	20
Karpuz	5.962	40.142	57,32	90.484	12,54
Kavun	6.201	6.348	0,23	14.771	13,26
Biber	115.877	177.871	5,34	293.795	6,51
Hıyar	56.798	141.699	14,94	203.474	4,35
Patlıcan	6.536	11.830	8,09	34.658	19,29
Domates	411.749	1.040.519	15,27	1.927.500	8,52
Bamya	836	105	-8,74	190	8,09
Kabak (Sakız)	1.359	2.884	11,22	64.351	213,13
Havuç	28.932	55.871	9,31	94.612	6,93
Sarımsak (Kuru)	60	263	33,83	4.893	176,04
Soğan (Taze)	3.018	18.568	51,52	64	-900,96
Soğan (Kuru)	129.640	101.641	-2,15	289.498	18,48
Pırasa	19.351	13.184	-3,18	14.878	1,28
Turp	745	1.023	3,73	2.752	16,9
Patates	125.911	163.723	3,03	393.680	14,04
Toplam Sebze	916.007	1.790.694	9,54	3.461.052	9,32

Tablo 24: Türkiye Sebze Ürünleri İhracatı(Ton)

Kaynak:TUIK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Tabloya göre patates ise 2000 yılında yaklaşık 126 bin ton, 2010'da 163 bin ton, 2020 yılında yüzde 140'lık artış oranı ile toplam 393 bin ton ihraç edilmektedir (Tablo-24). Türkiye'de 2019/2020 sezonunda bir önceki sezona göre patates ithalatı %47,3 oranında azalmıştır. 07 Ocak 2020 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan "İhracatı Yasak ve Ön İzne Bağlı Mallara İlişkin Tebliğ" ile patates ihracı ön izne bağlı mallar listesine eklenmiştir

(Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020). Bu kararın amacı ülkemizde patates arz açığı oluşmaması, dış talebin iç piyasa fiyatlarını etkilememesi ve tüketici fiyatlarında dalgalanma yaşanmaması amacıyla ihracatın ön izne bağlanmasıdır. Bu durum ihracata herhangi bir yasaklama getirmemiş olup, ülkemizin üretim, tüketim, stok, ihtiyaç ve yurt içi-yurt dışı piyasa fiyatlarının düzenli olarak takip edilerek, söz konusu ürünlerin ihracatının ön izne bağlanmasını içermektedir. 2020 Mart ayında başlayan pandemi nedeniyle kontrollü olarak ihracat yapılmış olup, yeni hasadın gerçekleşmesi sonucu rekoltedeki artış nedeniyle 19 Temmuz 2020 tarihinde yayımlanan Tebliğ ile patates ihracatı ön izne tabi olmaktan çıkarılmıştır (Tarım ve Orman Bakanlığı 2020). Türkiye'nin en fazla patates ihraç ettiği ülkeler Suriye ve Irak'tır. Bu ülkeleri Birleşik Arap Emirlikleri ve Gürcistan takip etmektedir. Soğan da patates ile benzer miktarlarda ihraç edilmektedir. 2000'de 129 bin, 2010'da 101 bin ve 2020 yılında 289 bin ton ihracatı gerçekleşmiştir. Türkiye'nin yüksek verimli soğan tarlaları ve çeşitli ülkelere gerçekleştirdiği ihracatı, Türk soğanının dünya genelindeki popülaritesini göstermektedir. Türkiye'nin soğan ihracatı, ekonomiye katkı sağlamakta ve ülkenin tarım sektörünün büyümesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye'nin en fazla kuru soğan ihraç ettiği ülkeler; Birleşik Arap Emirlikleri, Bangladeş, Irak, Rusya, Sri Lanka ve Gürcistan'dır.

Grafik 33: Türkiye Sebze Ürünleri İhracatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Diğer sebzelerden lahana ise 2000’de 2 bin, 2010’da 8 bin, 2020’de 15 bin ton ihraç edilmektedir. İhraç eden ülkeler Genelde Avrupa ülkeleridir ve ek olarak da Rusya, Romanya ve Meksika lahana ihraç etmektedir. Türkiye'nin lahana ihracat rotaları ve hedef pazarları sürekli olarak değişebilmektedir, bu nedenle ihracatçılar ve tarım üreticileri bu değişiklikleri takip etmelidir. Marul 2000’de 121 ton, 2010’da 787 ton, 2020’de 3 bin ton ile Almanya, Romanya ve Rusya’ya ihraç edilmektedir. Ispanak 2000’de 89 ton, 2010’da 6 bin, 2020’de 13 bin ton ile Rusya, Romanya, Almanya ve Meksika’ya ihracatı bulunmaktadır. Karpuz 2000’de 6 bin, 2010’da 40 bin, 2020 yılında 90 bin ton ihraç edilmektedir. Karpuz genellikle iç tüketime konu olan bir üründür. Türkiye’de karpuz dış ticareti, üretim miktarına göre kıyaslandığında düşüktür. Karpuz ihracatı genellikle yakın ülkelere ve Avrupa ülkelerine yapılmaktadır. İhracat yapılan önemli ülkeler sırasıyla Suriye, Gürcistan ve Polonya, Almanya, Romanya ve Rusya olmuştur. Kavun 2000’de 6 bin, 2010 senesinde 6 bin, 2020’de 14 bin ton değerinde ihraç edilmektedir. Türkiye'nin kavun ihracatı, ülkenin tarım sektöründeki gücünü ve rekabetçiliğini göstermektedir. Almanya ve Romanya gibi ülkeler, Türkiye'nin kavun ihracatının en fazla yapıldığı pazarlardır. Patlıcan 2000’de 6 bin, 2010’da 11 bin, 2020 yılında ise 34 bin ton ihraç edilmektedir. Türkiye'nin patlıcan ihracatı organizasyonu için seçim, kalite kontrol, lojistik ve gümrük hizmetlerini içeren eksiksiz hizmetler sunan şirketler bulunmaktadır. Bu şirketler, patlıcanların ihracat sürecini kolaylaştırmakta ve Türkiye'nin patlıcan ihracatının başarılı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Almanya, Hollanda, İngiltere Fransa, Irak, Kuveyt, Arabistan ve Rusya gibi ülkeler Türkiye'nin patlıcan ihracatında önde gelen pazarlardır. Bamya 2000’de 836, 2010’da 105, 2020’de 190 ton ihraç edilmiştir. Türkiye'nin bamya ihracatında potansiyel pazarlar arasında Avrupa ülkeleri, Orta Doğu ülkeleri ve Asya ülkeleri yer almaktadır. Sakız kabak 2000 yılında bin 359 ton, 2010’da 2 bin ve 2020 yılında yüzde 2000 artarak 64 bin ton ihraç edilmiştir. Son 10 yılda sakız kabaktaki ihracatındaki artış dikkatlerden kaçmamaktadır ve ihraç edilen ürünlerin çoğu Asya ve Rusya pazarlarına gönderilmektedir. Havuç 2000’de yaklaşık 29 bin ton, 2010’da 55 bin ve 2020’de 94 bin ton ihraç edilmektedir. AB, Rusya ve Arap ülkelerine yoğun miktarda ihracat gerçekleştirilmektedir.

Düşük ihracat miktarı oluşturan sarımsak 2000 yılında 60 ton, 2010'da 263 ton ve 2020 yılında artarak yaklaşık 5 bin ton (4.893) ihracatı olmuştur. Irak, Ukrayna, Gürcistan, Lübnan ve Romanya, ülkemizden önemli sarımsak ithal eden ülkelerdir. Taze soğan ihracatı 2000'de 3 bin, 2010'da 18 bin ve 2020 yılında 64 ton ile en düşük seviyesindedir. Pırasa 2000'de 19 bin, 2010'da 13 bin ve 2020'de 14 bin ton ihraç edilmektedir. Türkiye'nin pırasa ihracatında farklı rotalar ve destinasyonlar bulunmaktadır. İzmir'in Torbalı ilçesinde soğuk ve yağışlı hava koşulları nedeniyle zor şartlarda yapılan pırasa hasadı, Türkiye'nin iç piyasasına satılmasının yanı sıra Almanya, İsviçre, Polonya ve Hollanda gibi ülkelere de ihraç edilmektedir. Ege bölgesi, Türkiye'nin pırasa ihracatında önemli bir rol oynamaktadır. Turp sebzesi 2000 yılında 745 ton, 2010'da bin 23 ton ve 2020'de 2 bin ton ihracı gerçekleştirilmiştir. Turp ülkemiz için genellikle AB ülkelerinin yanı sıra ABD, Kanada, Japonya ve Rusya gibi ülkelere de ihraç edilen ürün haline gelmektedir. Toplam sebze ihracatı 2000 yılında 916 bin ton, 2010 yılında 1 milyon 790 bin ton ve 2020'de 3 milyon 461 bin ton ile her on yılda bir 2 kat artarak devam etmektedir (Grafik-33). Sonuç olarak Türkiye, sebze ihracatında önemli bir konuma sahip olan bir ülkedir. Zengin tarım potansiyeli ve çeşitliliği sayesinde birçok farklı sebze türünü ihraç edebilmektedir. Türkiye'nin sebze ihracatı her yıl artış göstermekte ve uluslararası pazarda rekabet gücü yükselmektedir. Türkiye'nin sebze ihracatında Almanya, Rusya, Romanya, Polonya, Meksika, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler önemli bir rol oynamaktadır. Bu ülkeler, Türkiye'nin sebze ihracat rotasında öne çıkan pazarlardır. Türkiye'nin sebze ihracatı, sektörün büyümesine ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır.

2.6.4. Türkiye Sebze Ürünleri İthalatı

Türkiye AB ülkelerine sadece iyi tarım uygulamaları prensiplerine göre üretilen sebzelerin dışsatımını gerçekleştirebilmektedir. Bu nedenle dışsatımın sürdürülebilmesi ve arttırılabilmesi için dışsatıma yönelik sebze üretiminde iyi tarım uygulamalarına geçilmesi gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'de de bilinçli tüketiciler sağlığa uygun sertifikalı sebze talep etmeye başlamıştır. Buradan hareketle, Türkiye'de gerek yurtiçi gerekse yurtdışı talebi karşılamak ve güvenli gıda üretiminin yasal çerçevesini oluşturmak amacıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından 08.09.2004 tarih ve 25577 sayılı resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren "İyi Tarım Uygulamalarına İlişki

Yönetmelik” hazırlanmıştır. Bu yönetmelik; çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla hazırlanmıştır.

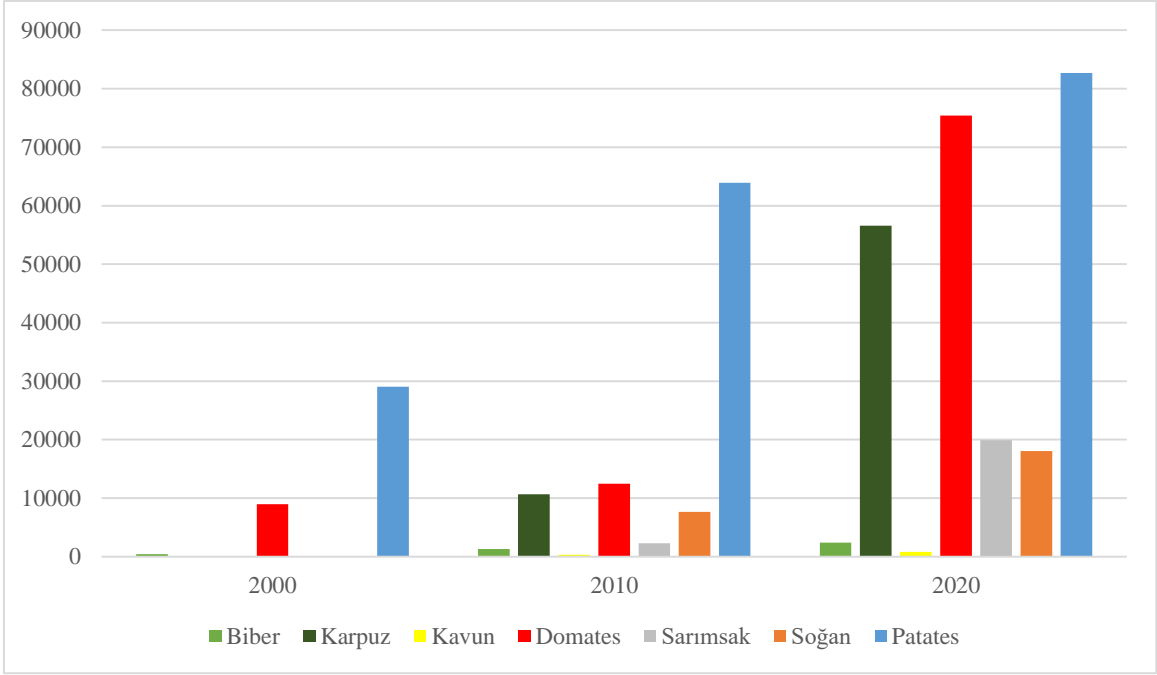
Ürünler (Sebze)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Lahana	0	4.698	-	252	-9,46
Marul	0	50	-	75	5
İspanak	82	50	-3,90	181	26,2
Semizotu	0	0	-	0	-
Karpuz	15	10.658	7095,33	56.601	43,1
Kavun	8	307	373,75	785	15,57
Biber	421	1.292	20,68	2.393	8,52
Hıyar	3	241	793,33	171	-2,90
Patlıcan	14	1	-9,28	22	210
Domates	8.983	12.472	3,88	75.390	50,44
Bamya	0	0	-	137	-
Kabak (Sakız)	410	60	-8,53	32	-4,66
Havuç	1.786	102	-9,42	0	0
Sarımsak (Kuru)	0	2.289	-	19.900	76,93
Soğan (Taze)	760	7.167	84,30	-	-
Soğan (Kuru)	101	7.630	745,44	18.048	13,65
Pırasa	94	13	-8,61	85	55,38
Turp	99	2	-9,79	6	20
Patates	29.044	63.941	12,01	82.669	2,92
Toplam Sebze	41.820	110.973	16,53	256.747	13,13

Tablo 25: Türkiye Sebze Ürünleri İthalatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Ülkemizin sebze ithalatı diğer gruplara göre daha düşüktür. Kendimize yetecek kadar üretimimiz olup gerektiğinde dışarıya ihraç etmekteyiz. İstatistiki tabloda 10 bin ton

eşğini geçen 5 ürün vardır öncelikle onla incelediğimizde karpuz, domates, sarımsak, soğan ve patatestir (Tablo-25). Karpuzun 2000’de 15 ton ithal edilirken bu sayı 2010’da 10 bin tonu bulmuş ve 2020’de 56 bin tonu geçmiştir. Karpuz ithalatı genellikle üretimin fazla olmadığı mevsimselliğe bağlı durumlarda yapılmaktadır. En fazla karpuz ithal ettiğimiz ülke yüzde 90 oranında İran olmuştur. İran’ı Sudan ve Suriye ülkeleri takip etmektedir. 2000 yılında yaklaşık 9 bin ton olan domates ithalatı, 2010’da 12 bin ton ve 2020 sonunda 75 bin ton olmuştur. Domates ithalatında en fazla ihraç ettiğimiz ülke durumunda olan Rusya önemli bir yer tutmaktadır. Nedenleri arasında taze ya da ham şekliyle ihraç ettiğimiz domatesleri, kurutulmuş ya da konservelenmiş şekilde bazı durumlarda ithal ettiğimiz görülmektedir. Rusya’yı İsrail, Irak, Belarus ve Ukrayna takip etmektedir. Sarımsak 2010’da 2 bin ton ve 2020 yılında 19 bin tondan fazla ithal edilmiştir. Marketlerde görülen ve yerli sarımsağa göre fiyatı daha düşük hazır paketlenmiş sarımsakların çoğu Çin menşelidir. Sarımsak ithalatımızda ilk sırada Çin yer almaktadır ve Çin’i İran, Mısır ve Suriye takip etmektedir. Kuru soğan 2000 yılında 101 ton, 2010’da 7 bin ton ve 2020’de 18 bin ton ithal edilmektedir. İthalat miktarındaki bu artışın sebebi kuru soğan fiyatlarında yaşanan ciddi artış sebebiyle yurt içi piyasasında dengeyi sağlamak için ithalata başvurulmasıdır. Soğan ithal ettiğimiz ülkelerin başında Mısır, Özbekistan, İran, Azerbaycan ve Bulgaristan gelmektedir. En fazla ithal kalemi oluşturan patatesin 2000 yılındaki miktarı 29 bin ton, 2010’da 63 bin ton ve 2020’de 82 bin ton ile en çok ithal edilen sebze olarak kayıtlara geçmektedir. Patates ithalatını yoğun olarak gerçekleştirdiğimiz ülkelerin başında Rusya, Ukrayna, ABD ve Brezilya gelmektedir.

Grafik 34: Türkiye Sebze Ürünleri İthalatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Diğer sebzelere bakacak olursak Lahana 2010'da 4 bin ton, 2020'de 252 ton; Marul 2010'da 50, 2020'de 75 ton; Ispanak 2000 yılında 82 ton, 2010'da 50, ve 2020'de 181 ton ithal edilmiştir. Kavun 2000 yılında 8 ton, 2010'da 307 ton ve 2020'de 785 ton; Biber 2000'de 421 ton, 2010'da bin ve 2020'de iki bin ton ithal edilmiştir. Hıyar 2000 yılında 3 ton, 2010'da 241 ton ve 2020'de 171 ton; Patlıcan 2000 yılında 14 ton, 2010'da 1 ton ve 2020'de 22 ton; Bamya sadece 2020 yılında 137 ton ithal kalemi oluşturmaktadır. Sakız kabak 2000 yılında 410, 2010'da 60, 2020'de 32 ton ithal edilirken havuç 2000'de bin786 ton, 2010'da 102 ton ithal edilirken 2020 yılında havuç ithalatı yapılmamıştır. Aynı şekilde taze soğan da 2000'de 760 ton ve 2010'da 7 bin ton ithal edilirken 2020 yılında ithalata ihtiyaç duyulmamıştır. Pırasa 2000'de 94, 2010'da 13, 2020'de 85 ton; Turp ise 2000'de 99, 2010'da 2 ve 2020 yılında 6 ton ithal edilmektedir. Toplam sebze ithalatı ise 2000 yılında 41 bin, 2010'da yaklaşık 111 bin ve 2020 senesi sonunda 256 bin tondur (Grafik-34). Genel olarak sebze ithalatındaki ülkelere bakılırsa; Rusya, Çin, Mısır, İran ve Suriye önde gelenlerdendir.

Diğer tarım ürünlerinde ihracat-ithalat grafiği altında her iki ticari unsurun da grafiği gösterilmekteydi fakat sebzelerin ihracatı gerektiğinden fazla, ithalatı da ona göre gerektiğinden daha az miktarlarda olduğundan dolayı sağlıklı ve anlaşılabilir bir şekil

ortaya çıkmamaktadır. Bu nedenle de sebzeler kısmında ihracat-ithalat grafiği oluşturulamamaktadır.

2.6.5. Türkiye Sebze Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Türkiye, tarım sektöründe kendi kendine yeterli olma konusunda önemli bir başarı elde etmektedir. Sebzelerde ve diğer tarım ürünlerinde yüksek yeterlilik dereceleri, Türkiye'nin tarımsal potansiyelini ve üretim kapasitesini göstermektedir. Bu durum, hem iç piyasada sağlıklı ve kaliteli ürünlerin bulunmasını sağlamakta hem de tarım ürünleri ihracatında önemli bir ülke haline getirmektedir. Türkiye'nin tarımsal üretimde güçlü bir konuma sahip olduğunu ve iç tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için büyük bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin tarımsal yeterlilik durumu, ülkenin gıda güvenliği ve ekonomik kalkınması açısından büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin sebzelerdeki kendi kendine yeterlilik durumu, tarım politikaları ve üretim stratejileriyle yakından ilişkilidir. Tarım sektörünün desteklenmesi, çiftçilere sağlanan teşvikler ve tarımsal araştırma ve geliştirme çalışmaları, kendi kendine yeterlilik oranlarının artmasına katkı sağlayabilmektedir.

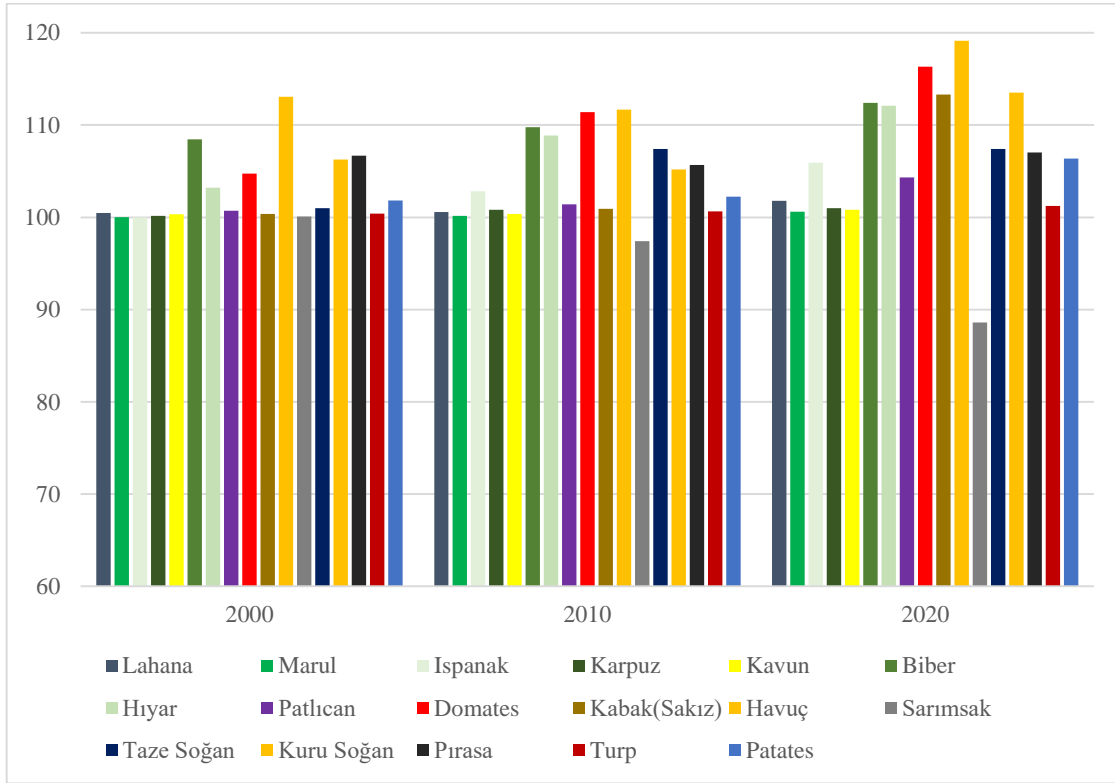
Ürünler (Sebze)	2000	2010	2020
Lahana	100,4551166	100,5719468	101,7827713
Marul	100,0363495	100,1760795	100,5966356
Ispanak	100,0034148	102,8321219	105,9196801
Semizotu	100,1780944	100,0202634	100,0526408
Karpuz	100,1511673	100,8069807	100,9799371
Kavun	100,3331707	100,376233	100,8174788
Biber	108,4611416	109,7550937	112,4238596
Hıyar	103,2120144	108,8536695	112,0802574
Patlıcan	100,7108617	101,41636	104,3252504
Domates	104,7455508	111,3924241	116,3154114
Bamya	103,1353135	100,2865486	100,1305387
Kabak (Sakız)	100,3663371	100,9065345	113,3196242
Havuç	113,0601287	111,6797631	119,1457931
Sarımsak (Kuru)	100,074129	97,43420886	88,61786768
Soğan (Taze)	101,0002569	107,399547	107,399547
Soğan (Kuru)	106,2565293	105,2055134	113,5147246
Pırasa	106,6692526	105,6859537	107,021316
Turp	100,3871648	100,6601919	101,2445162
Patates	101,8369914	102,2429973	106,3614584
Toplam Sebze	103,1121971	106,1149333	110,1610813

Tablo 26: Türkiye Sebze Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Sebzelerde kendi kendine yeterlilik durumlarına bakıldığında ülkemizin birçok sebze kendi yeterli olduğu görülmektedir. Tabloda 2010'lu yıllardan sonra yalnızca bir ürün 100 baz puanının altında kalan ürün olan sarımsak, ülkemizde yeterince üretilmesine rağmen bazı durumlarda tüketim artışına neden olarak ithalata başvurulmaktadır (Tablo-26). 2000 yılında 100 puan ile kendimize yeterli olurken yeni ticaret politikaları ya da serbest ticaretle birlikte günümüze yaklaştıkça ithalat kolayca yapılabilen bir ticari unsur olmuştur. Çin'den gelen ucuz ve kolayca saklanabilen sarımsak çeşidini tüketiciler daha çok tercih ettiği durumlarda yerli sarımsak yerine ithal Çin sarımsağını kullanmaktadırlar. 2000 yıllarında lahana, marul, ıspanak, semizotu,

karpuz, kavun, patlıcan, sakız kabak, sarımsak, turp, bamyaya ve taze soğan 100 puan ve üstündedir. Üretim ve buna karşılık tüketimin de yoğun olduğu domates 104, kuru soğan ve patates 101, hıyar 103 ve biber de 108 yeterlilik derecesi puanına ulaşmaktadır. Yeterlilik puanının en yüksek olduğu ürün ise 113 puanla havuçtur. 2010'lu yıllarda lahana, marul, semizotu, karpuz, kavun, patlıcan, bamyaya, sakız kabak ve turp 100 yeterlilik puanına ulaşan sebzelerdir. Patates ve ıspanak 102 puan, taze ve kuru soğan, pırasa, havuç, domates, hıyar ve biber 105 yeterlilik puanından fazladır. 2020 yıllardan günümüze kadar geçen sürede ise marul, semizotu, karpuz, kavun, bamyaya, turp ve lahana 100 ile 102 puan arasında yeterlilik derecesine sahiptir. ıspanak, patlıcan, taze soğan, pırasa ve patates 102 ile 110 yeterlilik puanına ulaşan sebzelerdir. Diğer önemli sebzelerden biber ve hıyar 112, kabak sakız ve kuru soğan 113, domates 116 ve en yüksek yeterlilik derecesine sahip havuç 119 puandadır.

Grafik 35: Türkiye Sebze Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Kendi kendine yeterlilik grafiğine bakıldığında çoğu ürünün yıllar geçse de 100 puan derecesi seviyesinde sabit kaldığı görülmektedir (Grafik-35). Lahana, marul, semizotu, karpuz, kavun, patlıcan, bamyaya ve turp her on yılda da 100 ile 101 yeterlilik puanları

arasında dolaşmaktadır ancak konumuzun ana kaynağı olan herhangi bir ciddi olaylarda, savaş durumlarında, salgın hastalıkta, küresel pandemi durumlarında, kıtlık yıllarında ve küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliği sonucu tarımsal verimin azalması sonucunda bu bahsi geçen sebzelerin yeterlilik derecesinin düşeceğini ve ülkemiz insanının güvenli bir şekilde erişme sıkıntısı oluşması ön görülmektedir. 2000’de 100 puanda olan ıspanak ve sakız kabak 2010’lu yıllardan sonra üretimi artan ve sonucunda da yeterlilik derecesi yükselmiş olan sebzelerdir. Sarımsağın 2000’li yıllarda 100 yeterlilik derecesine sahipken tüketimin artması ve ithalata yönelme sonucu 2010’da 97 ve 2020 yıllarında da 88 yeterlilik derecesine düşerek üretimi karşılayamayan ürünler grubunda yer almaktadır. 110 yeterlilik derecesine ve yaklaşık 120 dereceye kadar ulaşan ürünler arasında ise biber, hıyar, domates, sakız kabak, havuç ve kuru soğan yer almaktadır.

2.6. Sert Kabuklu Meyveler

Dünyada en çok yetiştirilen sert kabuklu meyve türleri fındık, badem ve ceviz olup, diğerlerine kıyasla daha az yetiştirilen antepfıstığı ve kestane de diğer kabuklu meyve sınıfına girmektedir. Türkiye’de ise en çok üretimi yapılan sert kabuklu meyve şüphesiz fındıktır. Fındık üretiminden sonra sırasıyla ceviz, antepfıstığı ve badem gelmektedir. Sert kabuklu meyvelerin yüksek oranlarda yağ içermesi ve ayrıca içeriğindeki yağların tekli ve doymamış formda olması, insan sağlığı açısından oldukça önemlidir. Kötü kolesterol olarak bilinen düşük yoğunluklu lipoprotein miktarını düşürmesi sebebiyle kalp ve damar hastalıklarına çok faydalı olmaktadır. Ayrıca içeriğindeki antioksidan ve fitokimyasal maddelerin, kanser gibi önemli kronik hastalıkları önleme ve tedavisinde büyük önemi vardır (Özer ve Güven, 2008:325). Sert kabuklu meyvelerin aflatoksinle kontaminasyonu, yani hasattan önce yeterli derecede kurutulmamasından dolayı depolama esnasında küf gelişimi, meydana gelmesidir. Böyle bir sorunun çıkmaması için uygun saklama, taşıma ve işlemden geçirme esnasında doğru havalandırma koşulların sağlanması ve korunması oldukça önem arz etmektedir. Sert kabuklu meyvelerin en çok üretileni ve ticarete söz sahibi olan meyvesi fındık; Türkiye, İtalya, ABD, Azerbaycan, İspanya, Gürcistan başta olmak üzere birçok ülkede yetiştirilmektedir. Uluslararası ticaret ölçeğinde fındık üreten ülke sayısı sınırlı olmakla birlikte başlıca üretici ve ihracatçı ülkeler Türkiye, İtalya, ABD ve Azerbaycan’dır.

Diğer üretici ülkeler dünya fındık pazarlarını etkileyebilecek bir üretim seviyesinde değildir.

2.7.1. Türkiye Sert Kabuklu Meyveler Üretimi

Sert kabuklu meyvelerin üretimine bakılırsa eğer şüphesiz ilk sırada fındık yer almaktadır. Dünya fındık üretiminde lider konumda yer alan Türkiye, 2019 yılı TÜİK verilerine göre toplam üretimin %69'unu karşılamıştır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020). Türkiye'yi sırasıyla; İtalya, Azerbaycan ve ABD takip etmektedir. Türkiye'de fındık yetiştiriciliği ilk olarak Karadeniz Bölgesi'nde başlamıştır. 1964 yılından sonra fındığa alım garantisi verilmesi üzerine bölgeden yapılan göçlerden dolayı önce Batı Karadeniz Bölgesi'nin verimli arazilerinde, daha sonra ise diğer bölgelere yayılmıştır. Türkiye'de 2020 yılı itibari ile en çok fındık üretimi yapılan iller sırasıyla; Ordu, Samsun, Sakarya, Giresun ve Düzce'dir. Ayrıca Trabzon, Zonguldak, Kocaeli, Kastamonu ve Bartın olmak üzere üretimde önde gelen on ilin sekizinin bulunduğu Karadeniz Bölgesidir. Türkiye'de fındık üretiminin %82'si bu sekiz il tarafından karşılanmaktadır. 2000 yılında toplam 470 bin ton üretilen fındık 2010'da 600 bin ton ve 2020'de 665 bin ton üretilmektedir (Tablo-27).

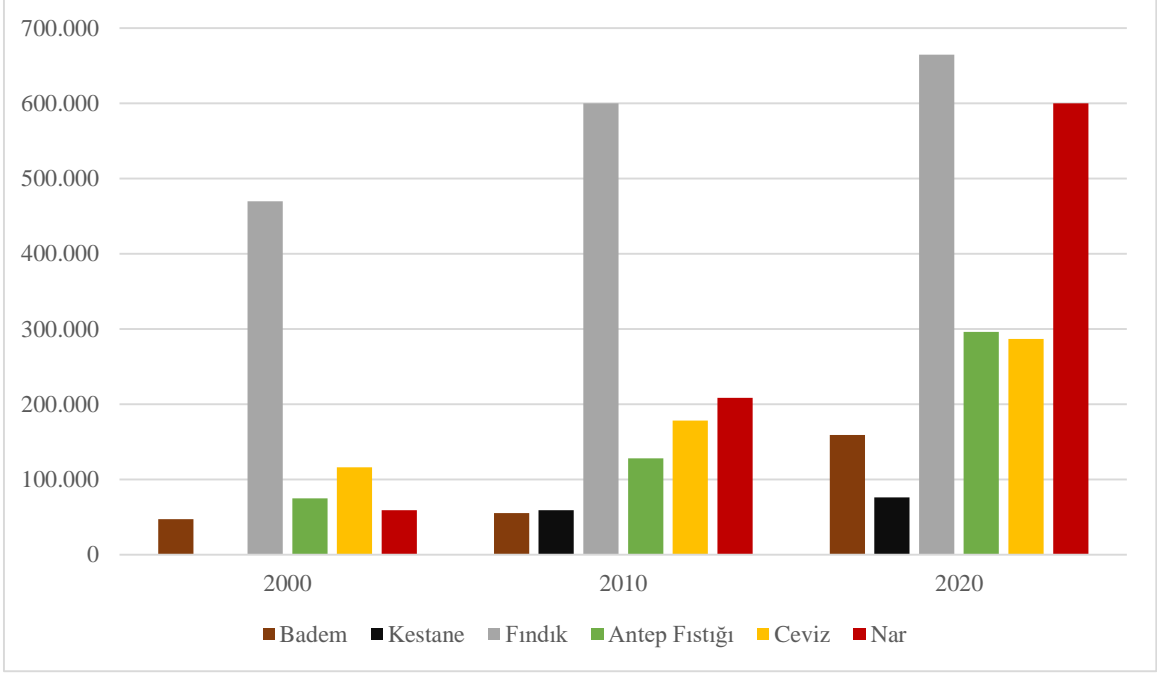
Ürünler (Sert Kabuklular)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Badem	47.000	55.398	1,78	159.187	18,73
Kestane	-	59.171	-	76.045	2,85
Fındık	470.000	600.000	2,76	665.000	1,08
Antep Fıstığı	75.000	128.000	7,06	296.376	13,15
Ceviz	116.000	178.142	5,35	286.706	6,09
Nar	59.000	208.502	25,33	600.021	18,77
Toplam Sert Kabuklular	767.000	1.229.213	6,02	2.083.335	6,94

Tablo 27: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler Üretimi(Ton)

Kaynak:TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Fındıktan sonra fazla miktarlarda üretilen ceviz Türkiye'nin çok eski bir meyvesidir. Ülkemizde geniş yayılma alanı bulmuştur. Uzun yıllardır tohumla çoğaltılmıştır. Ancak son yıllarda modern anlamda kapama bahçe tesisleri yapılmaktadır. Türkiye ceviz üretimi 2000 yılında 116 bin ton, 2010'da 178 bin ton ve 2020'de 286 bin ton üretimle kayıtlara geçmiştir. Ceviz üretim alanları incelendiğinde en fazla üretim alanı 81 bin dekar ile Denizli ilindedir. Denizli'yi 77 bin dekarla Manisa, 73 bin dekarla Bursa izlemektedir. En fazla meyve veren ağaca sahip il ise 605 bin adet ile Çorum ilidir. Çorum'u 563 bin adetle Denizli, 502 bin adet Hakkâri izlemektedir. Fakat üretim miktarı olarak tablo bir nebze değişmektedir. 2020 yılı itibariyle en fazla ceviz üretimi yapılan il yaklaşık 20 bin ton ile Bursa'dır. Bursa'yı sırasıyla Mersin, Kahramanmaraş, Denizli, Çorum ve Hakkari'dir. Özellikle Kırşehir ilimizde yetiştirilen Kaman cevizi; ince kabuklu yapısı, iç kalitesinin yüksekliği, alan özellikli oluşu ve Türkiye ortalamasının 1,5 katı verimi ile önemli bir meyvemizdir. Kaman cevizi dünya çapında bir üne sahiptir ve araştırmalarla Kaman cevizinin kalitesi daha da artırılmaya çalışılmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ülkemizde antepfıstığı yetiştiriciliği için özel bir merkez olmuştur. Ülkemizde 1940'lara Şam fıstığı adı ile tanınan antepfıstığı, ticaretinin Şam'dan yapılması üzerine isminin bu şekilde kullanılmasına sebep olmaktadır. Üretimimizin ülkemizdeki fazlalığı göz önüne alınarak antepfıstığı ismi kullanılmaya başlanmış ve yayılmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kendine özgü ekolojik ve iklim özellikleri antepfıstığı yetiştiriciliği uygun olduğundan dolayı bu meyvenin başarılı bir şekilde yetişip çoğalmasına ön ayak olmuştur. Güneydoğu Anadolu dışında Ege, Akdeniz, Marmara ve İç Anadolu Bölgelerinde de uygun ekolojik şartlar sağlandığı takdirde antepfıstığı üretimi yapılabilir. Antep fıstığı 2000 yılında 75 bin ton üretilirken 2010'da GAP projesi sayesinde yüksek artış oranıyla (yüzde 53) 128 bin ton üretim değerine yükselmiştir. Artış 2020 yılına kadar devam etmiş ve yüzde 131 artış ile yıl sonunda 296 bin tona erişmiştir. Ülkemizde en fazla üretimi yapılan yerler sırasıyla; Şanlıurfa, Gaziantep, Siirt, Adıyaman, Kahramanmaraş ve Kilis'tir. Ayrı parantez açmak lazımdır ki, Ülkemizde antepfıstığı üretiminin çoğunluğunun gerçekleştiği iller GAP bölgesinde yer alan Şanlıurfa, Gaziantep ve Siirt illeridir.

Grafik 36: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler Üretimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Badem, insan sağlığında vitamin ve mineral için iyi bir kaynak olup, başta çerez olmak üzere, şekerleme, çikolata, pasta ile tüketimde, ayrıca badem yağı olarak kozmetikte ve ilaç endüstrisinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye, dünya badem üretiminde sekizinci sırada yer almaktadır. Türkiye badem üretiminde hem ithalatçı ve hem de ihracatçı konumdadır (Aydoğdu ve Şahin 2020:63). Türkiye’de badem yetiştiriciliğinde ilk üç sırada Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgesi yer almaktadır. Badem, 2000 yılında 47 bin, 2010’da 55 bin ve 2020’de büyük artışla 159 bin ton üretime sahiptir. Mersin 28 bin ton üretim hacmi ile badem üretiminde önde gelen ilimizdir. Mersin’i sırasıyla Adıyaman, Muğla Antalya, Çanakkale ve Manisa illeri takip etmektedir. Ülkemizin iklim ve toprak özellikleri kestane yetiştiriciliği için uygun olduğundan önemli bir üretim potansiyeline sahiptir. Kestanenin tüm Anadolu’da yayılmasına rağmen özellikle batı bölgelerimizde yetiştiriciliği önemli bir düzeye ulaşmış bulunmaktadır. Üretim Doğu Karadeniz’de gürgen, kızılâğaç vb. ağaçlarla karışık olarak nadiren de saf kestane toplulukları şeklinde yapılırken, batıya doğru küçük gruplar halinde bol miktarda kestaneliklere rastlanmaktadır (Ordu Ticaret Borsası, 2020:11). Bölgeler itibariyle üretimde Ege Bölgesi toplam üretimde yaklaşık %60’lık payla ilk sırayı almıştır (Nazilli Ticaret Odası, 2019:7). Aydın ve İzmir’de, Büyük Menderes ve

Küçük Menderes havzaları arasında kalan dağlık alanlarda ve Beydağ'ın eteklerinde kapama meyve bahçesi şeklinde kestane yetiştiriciliği yaygınlaşmıştır. Kestane üretim değerine 2000 yılında ulaşamamıştır. 2010 yılında ise 59 bin ton üretilmiştir. Bu üretim artarak devam etmiş ve 2020 sonunda 76 bin tonu geçmiş bulunmaktadır. Ülkemizde üretilen kestane meyvesinin 3te1i Aydın ilimizde üretilmektedir. (25,5 bin ton). Aydın'ı yine 20 bin ton üzerinden üretimi olan İzmir takip etmektedir. Geriye kalan önemli illerimiz ise; Bartın, Bursa, Sinop, Kastamonu ve Manisa'dır.

Türkiye'de nar yetiştiriciliği eski tarihlerden beri yapılsa da meyvecilik sektöründeki gelişimi 2000'li yıllardan itibaren olmuştur. Verimli ve kaliteli bir şekilde nar yetiştiriciliğinin yapılabilmesi için seçilen bölgenin coğrafi şartlarının yetiştirmeye uygun olmasının yanında, hasat işlemleri ve depolama koşullarına da dikkat edilmesi gerekmektedir (TMMOB, 2019). Nar üretimi yıllar boyunca sürekli artış eğiliminde bulunmuştur. 2000'li yıllarda 59 bin ton gibi düşük üretim değerine sahip iken yüzde 250 artış oranıyla rekor kırmış ve 2010 yılında 208 bin tona ulaşmıştır. Bu artış 2020'de de devam etmiş ve 600 bin tonu geçen üretim kalemine sahip olmuştur. Nar ülkemizin başta Ege ve Akdeniz bölgeleri olmak üzere birçok yöresinde yetişen bir üründür. 600 bin tonu geçen nar üretiminin en fazla yapıldığı ilimiz Antalya'dır (141 bin ton). Antalya'yı 101 bin ton üretim ile Mersin, 78 bin ton ile Adana, 75 bin tonu aşkın üretim miktarı ile Muğla ve Sırasıyla Denizli, Hatay ve İzmir izlemektedir.

Grafikte gösterildiği üzere ülkemizde Fındık üretimi diğer sert kabuklu meyveler üretimimizden kat ve kat daha fazla olmuştur (Grafik-36). Bunun en önemli nedeni ise iklim ve ekolojik şartlarından yanı sıra önemli gelir getirisi ve dönemlik bir iş alanı olduğundan daha fazla üretici tarafından tercih edilmesidir. 2000'den itibaren kabuklu meyve üretimi hız kesmeden artmaktadır ve 2020 yılına geldiğimizde ise önemli tüketim ürünleri olan Antep fıstığı, ceviz, fındık ve nar 250 bin ton üretimi değerini geçmiştir. Badem hem ekim alanının kısıtlılığından hem de üreticinin daha az tercih etmesinden kaynaklanarak üretimi biraz daha kısıtlı bulunmaktadır. Nar üretimi ise grafikte oldukça dikkat çekici bir üründür çünkü 2000'de neredeyse 50 bin ton olan üretim 2010 2000 bin tonu aşmış ve günümüzde fındıktan sonra en çok yetiştirilen kabuklu ürün olmuştur (600 bin ton). Bu üretim artışının sebeplerini tüketim alt başlığında daha fazla değinilecektir fakat kısaca bahsetmek gerekirse gelişen gıda sanayi sonucunda nar tüketimi yüksek seviyelere çıkmış, nardan elde edilecek mamul

ürün miktarları artmış ve tüketici nardan elde edilecek çeşitli ürünleri tüketmeyi tercih etmektedir.

2.7.2. Türkiye Yurtiçi Sert Kabuklu Meyveler Tüketimi

İnsanların günlük beslenmelerinde yoğun olarak tükettikleri önemli besin gruplarından bir tanesi de sert kabuklu meyvelerdir. Sert kabuklu meyvelerin içerdiği yüksek orandaki yağ ile bu yağların tekli ve doymamış formda olmasının insan sağlığı açısından önemli etkileri bulunmaktadır. Sert kabuklu meyve tüketmek kolesterol olarak bilinen düşük yoğunluklu lipoprotein miktarının düşürmesi nedeniyle kalp ve damar hastalıklarına karşı faydalıdır. Ayrıca içerisindeki antioksidandan dolayı da kanser gibi önemli kronik hastalıklara karşı savunucudur ve tedavilerde büyük bir önemi bulunmaktadır. Sert kabuklu meyveler protein, yağ ve karbonhidrat içeriği bakımından zengin gıdalardır. Beş meyve içerisinde kestane yüksek karbonhidrat, ceviz ve fındık yağ, antep fıstığı ve badem ise yüksek protein içeriği bakımından zengindir (Üstün ve Karaosmanoğlu 2017: 143). Tüm bunların sonucunda ise gerek vücutta enerji vermede gerekse sağlık açısından sert kabuklu meyveler son derece faydalı ve tüketilmesi gereken gıdalardandır. Ülkemizde de oldukça fazla tüketilen bu ürünler hem mamul sanayide kullanılarak hem de çiğ ya da kurutulmuş olarak tüketilmektedir.

Ürünler (Sert Kabuklular)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Badem	51.964	63.998	2,31	190.809	19,81
Kestane	-	52.352	-	64.263	2,27
Fındık	96.612	95.595	-0,11	119.188	2,46
Antep Fıstığı	68.933	89.984	3,05	258.279	18,70
Ceviz	120.569	197.634	6,39	346.173	7,51
Nar	54.877	137.585	15,07	407.061	19,58
Toplam Sert Kabuklular	392.955	637.148	6,21	1.385.773	11,74

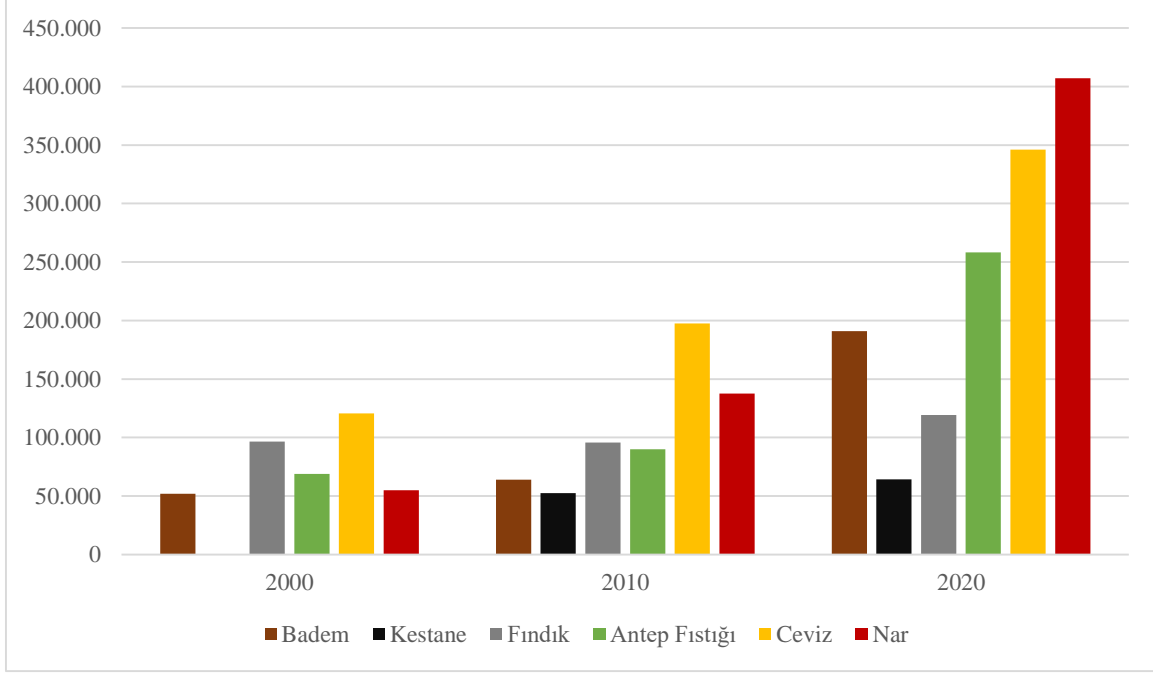
Tablo 28: Türkiye Yurtiçi Sert Kabuklu Ürünler Tüketimi(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Sert kabuklu ürünler tüketiminde ise badem 2000 yılında 51 bin ton 2010'da 63 bin ton ve 2020'de 3 kat artarak 190 bin tona ulaşmıştır. Bademler iki çeşit olarak tüketime uygundur; tatlı bademler doğrudan tüketilebilirken, acı bademler ise sadece yağı çıkarılarak kullanılmaktadır. Ülkemizde badem çiğ olarak tüketilmekten ziyade daha çok endüstrilerde kullanılmaktadır çünkü badem yağı üretebilmek için fazlasıyla badem tanesi kullanmak gerekmektedir. Badem, insan sağlığında vitamin ve mineral için iyi bir kaynak olup, başta çerez olmak üzere, şekerleme, çikolata, pasta ile tüketimde, ayrıca badem yağı olarak kozmetikte ve ilaç endüstrisinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Aydoğdu ve Şahin 2020:63). Ayrıca badem tüketmek kalp hastalılarını riskini azaltmakta, kolesterolü düşürmekte ve bağışıklık sistemini güçlendirmekte olan bir besindir. Kestane tüketiminde 2000 yılındaki veri TÜİK'te bulunamamıştır. Bu nedenle 2010'dan sonraki yıllarda veri sağlanabilmiştir. 2010 yılında 52 bin ton tüketilmiş, 2020'de de 64 bin ton tüketilmiştir. Kestane taze olarak tüketilmesinin yanı sıra çoğunlukla şekerleme sanayisinde de kullanılmaktadır. Kestane tatlısı, kestane pastası, kestane pudingi ya da çikolatalı kestane tatlısı olarak tüketilmekte ve ek olarak kestanenin kabukları haşlanıp suyu içilmekte ve sinir hastalıklarına da iyi gelmektedir. Avrupa ülkelerinden ek olarak kestane hamuru da gıda endüstrisinin çeşitli dallarında değerlendirilir. Kestane kerestesi mobilya üretiminde olduğu kadar, özellikle Karadeniz Bölgesi'nde Sudan çürümeye karşı dayanıklı olduğu için tekne yapımında da kullanılır (Nazilli Ticaret Odası, 2019:3). Genel olarak kestane ağacının ve meyvesinin kullanım alanları oldukça geniştir ve her durumda tüketime uygun hale getirilmektedir.

Fındık üretimimiz fazla olmasına rağmen ihracattan dolayı tüketimimiz nispeten daha düşüktür. 2000'de 96 bin ton, 2010'da 95 bin ton ve 2020'de 119 bin ton tüketilmektedir. Türkiye'de fındığın tüketim alanları oldukça çeşitlilik göstermektedir. Fındık, çikolata sanayinde dilinmiş, kıyılmış ve öğütülmüş biçimde %80 oranında kullanılmaktadır. %10-12 oranında pastacılık-bisküvi-unlu mamuller sektörlerinde, %3-4 çerez olarak, kalanı ise dondurma sektöründe ve yağ sanayinde kullanılmaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020). İç fındık, Beyazlatılmış, kavrulmuş, kıyılmış, dilinmiş iç fındık, fındık unu, pirinç fındık, fındık ezmesi, fındık füresi, kavrulmuş kabuklu fındık, tuzlanmış fındık, fındık likörü, fındık sosu ve fındık yağı başta olmak üzere yirmiye yakın fındık tüketim şekli bulunmaktadır. Fındığın ham yağı kullanım alanları arasında; Rafine edilip yemeklik yağ olarak, Temizleyici, nemlendirici ve

dağıtıcı olarak, Gres yağı üretiminde, İlaç ve kozmetik endüstrisinde yardımcı hammadde olarak, Tıbbi alanlarda, Sanayide yüzey aktif maddesi, korozyon inhibitörü, yağlama, metal kesme yağları, metal temizleme ve asfalt plaka üretiminde gibi çeşitli sanayi kuruluşlarında kullanılmaktadır.

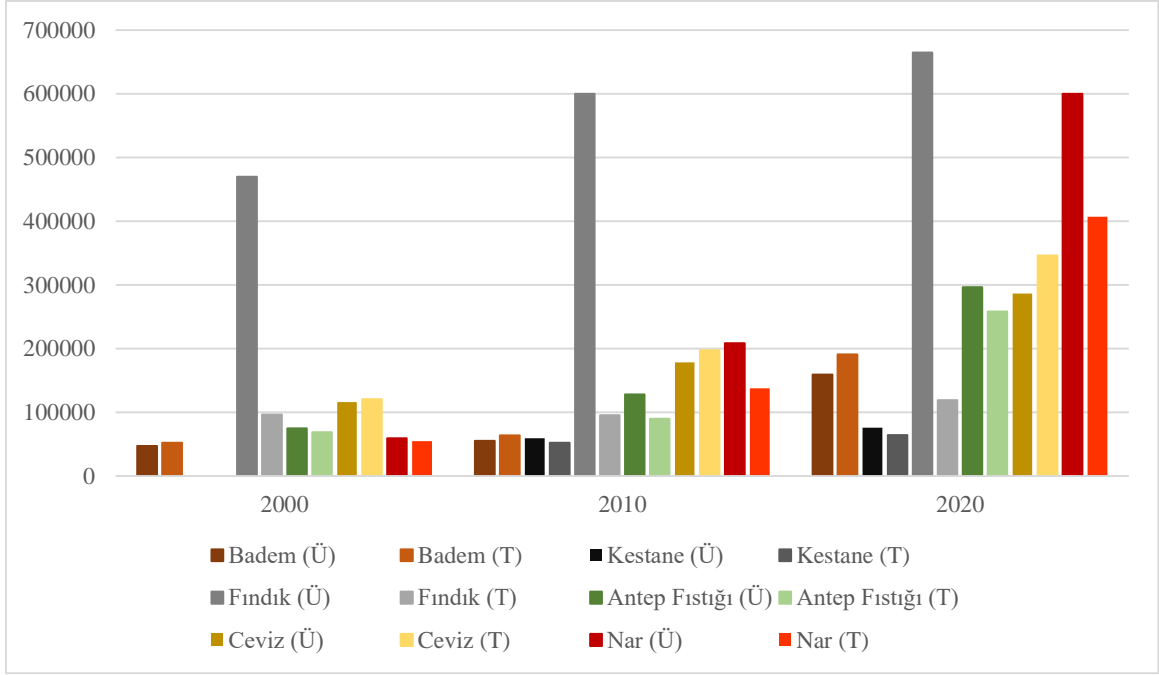
Grafik 37: Türkiye Yurtiçi Sert Kabuklu Ürünler Tüketimi(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Antep fıstığı da fındık gibi ham ya da işlenmiş şekilde tüketilmeye uygun bir üründür. Çikolata da dahil çoğunlukla gıda endüstrisinde kullanılmaktadır. Çerez olarak tüketilmesinin yanı sıra dondurmalarda aroma verici olarak ve helva yapımında da kullanılmaktadır. Özellikle yetiştiği yörede (Gaziantep) baklava, katmer, kadayıf gibi tatlıların üzerine toz hali şeklinde de tüketilmektedir. 2000 yılının sonunda yaklaşık 69 bin ton, 2010'da 90 bin tona yakın tüketilmiştir. 2020'de ise kullanım alanlarının çeşitlenmesi ve popülerleşmesi sonucunda yıl sonun verilerine göre yaklaşık 3 kat artarak 258 bin ton ile kayıtlara geçmektedir.

Ceviz tüketimi 2000'de 120 bin ton, 2010'da 197 bin ton ve 2020'de 346 bin ton ile sürekli artmıştır. Ülkemizde ceviz tüketimi oldukça yaygındır çünkü taze olarak ya da tatlı-şekerlemelerde kullanılmaktadır. Birçok alanda kullanılan, tüketilen ve sevilen ürün olduğundan dolaydır ki üretim tüketimi karşılayamamakta ve ithalat yoluna gidilmektedir. Grafikte görüldüğü gibi ceviz tüketimi yıllara göre sürekli artmıştır

(Grafik-37). Nüfusa göre ya da endüstri kuruluşlarının artışına göre olsa gerek ceviz, fındık ve antep fıstığı gibi mobilya ve dekorasyon üretimi hariç çoğu alanda kullanılabilir. Ceviz ağacının meyvelerini topladıktan sonra yaşlandıysa, ağacı kesilerek mobilya yapımında da kullanılabilir. Fındık ve antep fıstığı ağaç biçiminde olmadığı için mobilya sanayide kullanılamamaktadır. Nar, dünyada kültüre alınan ilk bitkiler arasında gösterilen bir meyve olarak insan sağlığına olan yararları ve ticaretteki değerinin yanı sıra kültür hayatında da sıkça söz edilen bir meyvedir (Kurt ve Şahin, 2013:569). Son dönemlerde üretim miktarlarının artmasının yanında nar tüketiminin de arttığı görülmektedir. Nar tüketiminin artmasını ana sebeplerinden biri de sadece çiğ olarak tüketilmediği, gıda sanayisinde de kullanıldığı bilinmektedir. Nar meyvesinden elde edilen ürünlerden en fazla tüketilen ürün nar ekşisidir. Ülkemizle özdeşleşen nar ekşisi, 1 Haziran 2023'de 'Hatay- Kırıkhan Nar Ekşisi' coğrafi işaretleriyle tescillenmiştir. Bunun yanında nar suyu ya da konsantresi, nar reçeli, nar şarabı, nar çekirdeği yağı ya da nar çekirdeği ekstraktı, narlı lokum ve narlı pestil gibi birçok kullanım alanları mevcuttur. Fakat bu besinlerin dışında kimya, ilaç sanayi, kozmetik, asit, sirke, boya, kolonya, mürekkep imalinde de çokça kullanılmaktadır. Tüm bunların yanında nar tüketiminin kanı sıvılaştırdığı, kolesterolü düşürdüğü, kalp rahatsızlıklarına iyi geldiği, kansere karşı vücudun direnç sağladığı ve içeriğindeki antioksidanlar sayesinde bağışıklık sisteminin güçlendiği belirlenmiştir (Kurt ve Şahin, 2013:570). Nar 2000'de 54 bin ton tüketilmiş olup sonraki on yıllarda sürekli 2 kat artarak 2010'da 137 bin ton ve 2020'de 407 bin ton tüketilmiştir (Tablo-28). Toplam kabuklu yemiş tüketimi 2000'de 392 bin ton 2010'da 637 bin ton ve 2020'de 1 milyonu geçerek 1 milyon 385 bin ton tüketim değerine sahiptir.

Grafik 38: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler Üretim-Tüketimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Grafikte belirtildiği üzere yıllar geçtikçe sert kabuklu meyve üretimi ve tüketimi sürekli artış eğilimindedir (Grafik-38). Ülkemizde hem ihracat değeri hem de Pazar değeri fazla olduğundan ötürü en dikkat çekici ürün tabii ki fındık olmuştur. Tüketimin yaklaşık 6 katı kadar üretim değerine sahiptir. Son yıllarda ise en fazla üretim- tüketim artışı nardır çünkü nardan elde edilen ürün çeşitliliği artmış ve tüketimi karşılayabilmek için de üretim fazlaşmaktadır. 2000 yılında 100bin ton ve üzeri üretime sahip ürün sayısı iki iken, 2020 yılında bu sayı beşe çıkmış ve kestane hariç tüm sert kabuklular 100bin tondan daha fazla üretilip tüketilmektedir.

2.7.3. Türkiye Sert Kabuklu Meyveler İhracatı

Sert kabuklu meyveler ihracatında en fazla paya fındık sahiptir. 2000 yılında 371 bin ton, 2010'da 482 bin ton ve 2020'de 624 bin ton fındık ihracatı yapılmıştır (Tablo-29). Covid-19 pandemi sürecinde lojistik alanlarında bazı aksaklıklar yaşanması fındık ihracatını bir nebze de olsa azaltsa da her geçen sene ihracat rakamları artış göstermektedir. Türkiye fındık üretiminde, üretim alanında ve ihracatında dünyada ilk sırada gelmektedir. Ayrıca sahip olduğu avantajlı konumuyla dünya fındık fiyatlarında söz sahibidir ve ülkeye önemli döviz kazandırır. Ancak sahip olduğu dünya fındık sektöründeki hâkimiyetinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için ürün verimliliğinin

artırılması gerekmektedir. Önümüzdeki kısa süreç içerisinde fındık verimliliği yüksek ülkelerin üretim alanlarını artırmasıyla beraber Türkiye'nin dünya sektöründeki üstünlüğünü sektöre uğratabilecek gelişmeler yaşanabilir (TEPGE Fındık Ürün Raporu, 2021:8-9). Türkiye'nin en fazla fındık ihraç ettiği ülkeler; İtalya(%38), Almanya(%16), Fransa(%8), İsviçre(%5,3), Kanada(%4,2) ve %28 ile diğer ülkelerdir. Fındığın arkasından ise son yıllarda popüler olan nar gelmektedir (TEPGE Fındık Ürün Raporu, 2021:8-9). Nar, 2000 yılında 3 bin ton, 2010'da yüzde iki bin artış ile 67 bin ton, 2020 yılında ise yüzde 170 artış ile 184 bin ton ihraç edilmiştir. Türkiye'den nar ithal eden ülkeler; Rusya, Irak, Almanya, Ukrayna, Belarus, Hollanda, Romanya ve Hırvatistan'dır.

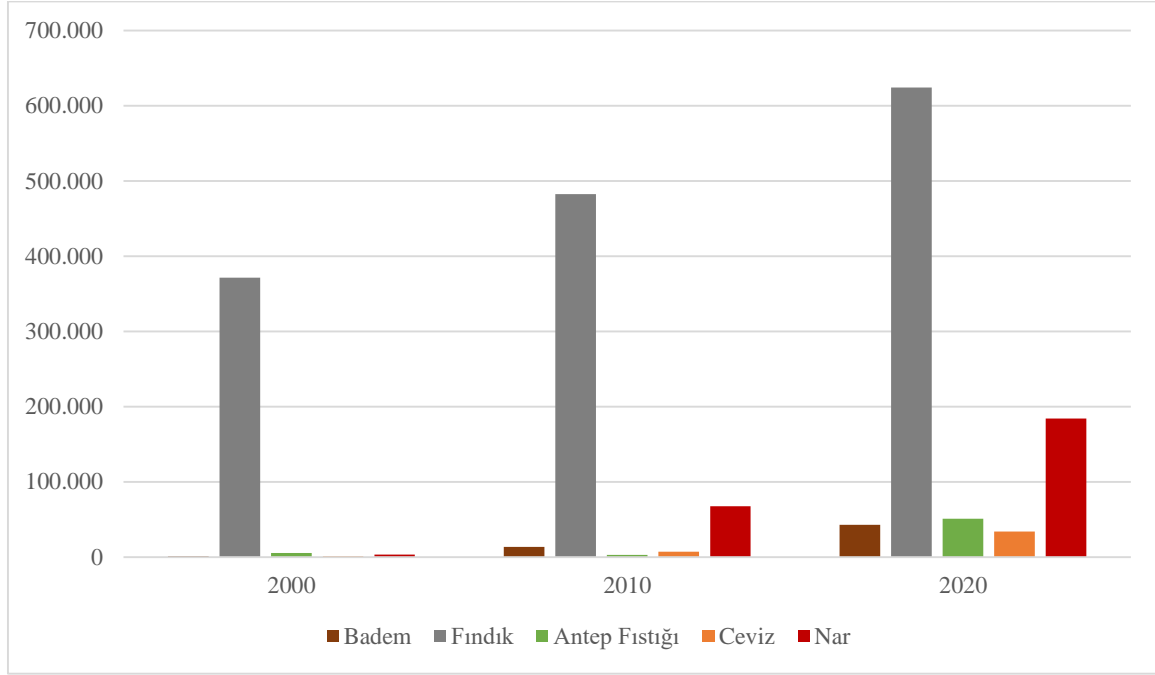
Ürünler (Sert Kabuklular)	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Badem	1.129	13.433	108,98	42.826	21,88
Kestane	-	3.349	-	9.305	17,78
Fındık	371.420	482.604	2,99	624.412	2,93
Antep Fıstığı	5.300	2.737	-4,83	50.820	175,67
Ceviz	968	7.309	65,5	33.747	36,17
Nar	3.120	67.514	206,39	184.333	17,3
Toplam Sert Kabuklular	381.937	576.946	5,11	945.443	6,38

Tablo 29: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler İhracatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Antep fıstığı 2000 yılında 5 bin ton, 2010'da 2 bin ton ve 2020 yılında yüzde 1756 oranıyla artarak 50 bin ton ihraç edilmiştir. Dünya ticaretinde ortalama üç milyar dolarlık hacme sahip olan antepfıstığı ihracatında ilk dört sırada A.B.D., İran, Çin ve Almanya yer almaktadır. Türkiye'nin Antep fıstığı üretimince ikinci sırada olmasına rağmen ihracat miktarlarında beşinci sırada yer almasının en büyük nedeni, üretilen antepfıstığının ağırlıklı olarak iç piyasada tüketilmesi ve üretimimizin büyük kısmını oluşturan çeşitlerimizin çerezlik özelliklerinin yeterli olmamasıdır (Ak ve Pakyürek, 2022:30). Türkiye'nin en önemli Antep fıstığı ihracatçısı İtalya(%36) ve

Almanya(%15)'dir. Bu ülkeleri %9 ile İsrail, %4'le Suriye takip etmektedir (Tarım Ürünleri Piyasaları, 2021).

Grafik 39: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler İhracatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Son yıllarda Antep fıstığı ihracatına yakın düzeylerde bulunan badem ihracatı da ülkemiz adına önemli seviyelere ulaşmaktadır (Grafik-39). 2000 yılında bin 129 ton, 2010'da 13 bin ton, 2020 dönemi sonunda ise 42 bin ton badem ihracatı yapılmıştır. Irak(%26,8), Libya(%19), Rusya(%13), Suudi Arabistan (%9,7), Mısır(%5,4) ve diğer ülkeler de yüzde 25,9 oranında Türkiye'den badem ihraç eden ülkelerdir. Söz konusu ülkelere bakıldığında ise genellikle Orta Doğu ülkeleri daha fazla badem ithal etmektedir. Ceviz ise 2000'de 968 ton, 2010'da 7 bin ton, 2020'de yaklaşık 5 kat artarak 33 bin ton ihraç edilmektedir. İhracatta önde gelen ülkeler sırasıyla; Hindistan, Mısır, İsrail, Suudi Arabistan, Irak ve İspanya'dır. Kestane ihracatında 2020 yılı verisi TÜİK'te bulunmamaktadır. Elde edilen verilere göre 2010 yılında 3 bin ton ve 2020 yılında 9 bin ton kestane ihraç edilmiştir. Türkiye'nin ihracat rakamları incelendiğinde kestane ihracatında her zaman ilk sırada İtalya yer almıştır. Türkiye kestanesi için İtalya haricinde dış ticaret potansiyeli olan ülkeler sırasıyla Lübnan, Almanya, Romanya, Fransa ve Suudi Arabistan'dır. Bahsi geçen ülkelere bakıldığında ithalat hacimleri

yüksek olup, Türkiye için potansiyel pazar niteliği taşımaktadır (Ordu Ticaret Borsası, 2020:19).

2.7.4. Türkiye Sert Kabuklu Meyve Ürünleri İthalatı

Türkiye çok fazla sert kabuklu meyve ithal eden bir ülke değildir. Sadece tüketimin fazlalığından dolayı ceviz ve badem ürünlerinde ithalat yüksek rakamlardadır. Diğer ürünlerden fındıkta ithalata çok fazla gerek duyulmamıştır çünkü dünyada fındık üretiminde ilk sıralardadır. Kestane ve nar üretimi tüketim karşısında yeterli derecede olduğundan ithalatı pek fazla gerçekleşmemektedir. Antep fıstığı üretimi tüketimi karşılamakla beraber ihracat ve ithalat dengesi stabil durumdadır. Ülkenin dış pazardaki alternatiflerden dolayı bir ticaret söz konusudur. Piyasada ucuzluk ya da mamul üründeki kullanımından dolayı farklı bir tür Antep fıstığı ihraç ya da ithal edilebilmektedir. Bu yaklaşım piyasalardaki dengeyi sağlayabilmek ve ülkelerin bütçelerine göre ticaretini dikkatli yapmaları konusunda yardımcı olabilmektedir.

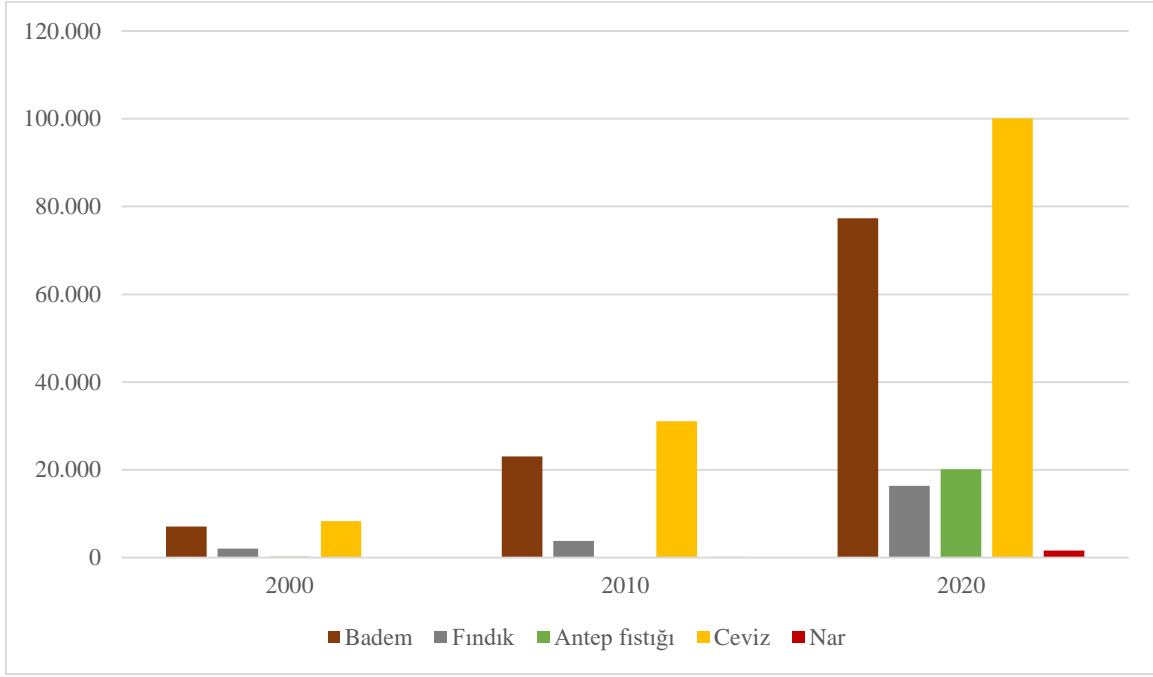
Ürünler (Sert Kabuklular)	2000	2010	2000-2010 Arası Artış Hızı (%)	2020	2010-2020 Arası Artış Hızı (%)
Badem	7.039	23.030	22,71	77.313	23,57
Kestane	-	199	-	2.238	102,46
Fındık	2.019	3.799	8,81	16.337	33,0
Antep Fıstığı	164	50	-6,95	20.132	4016,4
Ceviz	8.321	31.076	27,34	100.095	22,20
Nar	0	142	-	1.573	100,77
Toplam Sert Kabuklular	17.543	58.296	23,23	217.688	27,34

Tablo 30: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler İthalatı(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Esasen bu bağlamda rakamlar hakkında konuşmak gerekirse, kestane ve nar 2000 yılında ithal edilmemiştir, 2010 yılında kestane 199 ton, nar 142 ton; 2020 yılında ise kestane 2 bin, nar da bin 573 ton ithal edilmiştir (Tablo-30). Fındık 2000’de 2 bin, 2010’da yaklaşık 4 bin ve 2020’de 14 bin ton ithal edilmiştir. Türkiye’nin fındık ithalatındaki önemli ülkeler ise Almanya, ABD, İtalya, İsviçre ve Birleşik Krallık’tır.

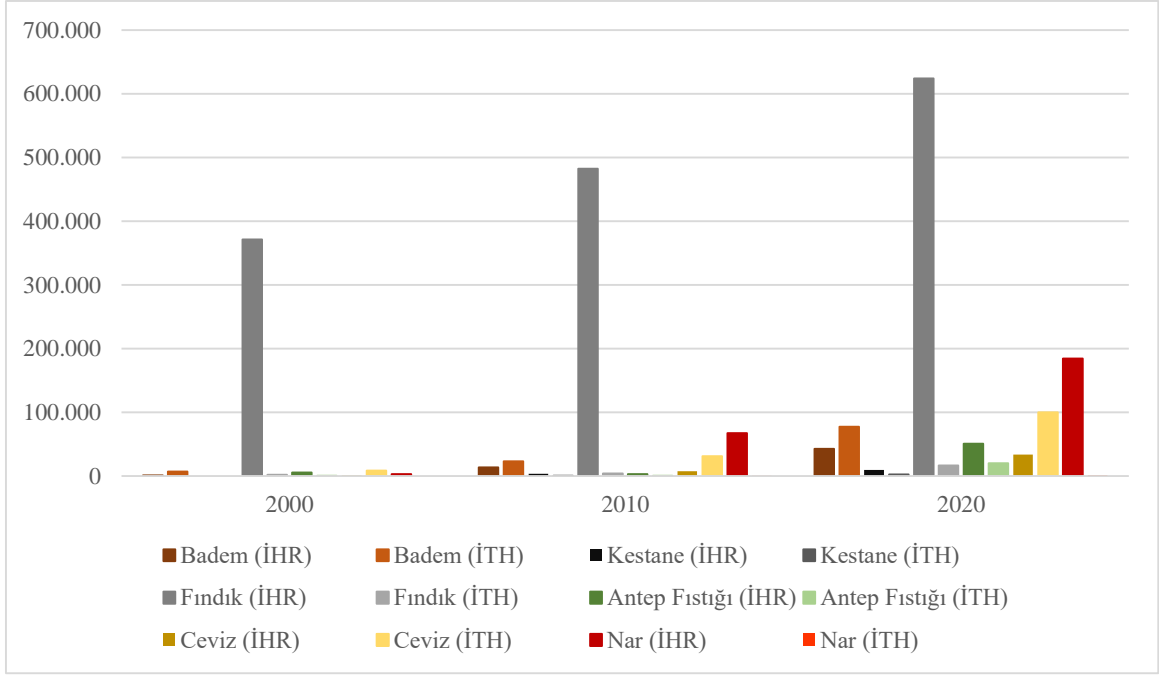
Antep fıstığı 2000’de 164 ton, 2010’da 50 ton ithal edilirken 2020’de binde 4 bin artarak 20 bin eşğini geçmiştir. Antep fıstığı ithal ettiğimiz ülkeler Almanya, İsveç ve Suudi Arabistan’dır. Böylesi yüksek bir artış gıda sanayisindeki yoğunluk ve mamul gıdalarda Antep fıstığının kullanımını artmasıyla da açıklanabilmektedir.

Grafik 40: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler İthalatı(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Türkiye’de sert kabuklu ürünler arasında en çok ithal edilen ürünler öncelikle ceviz ve bademdir. Cevizin üretimi yüksek olsa da tüketimi de bir o kadar yüksek olduğundan dolayı üretim tüketimi karşılayamamaktadır. Bu nedendir ki ortaya çıkan arz açığını ithalat yoluyla giderilmektedir. Ceviz ithalatı 2000 yılında 8 bin ton, 2010’da 31 bin ton ve 2020 yılında 3 kat artarak 100 bin ton barajını aşan tek ürün olarak kayıtlara geçmiştir (Grafik-40). Türkiye’nin en çok ceviz ithal ettiği ülkeler 3te1 oranda ABD ve sonrasında Çin, Şili, Ukrayna ve Özbekistan’dır. Diğer ithalatı fazla olan ürün badem, 2000 yılında 7 bin ton, 2010 yılında 23 bin ton ve 2020’de 77 bin tona çıkmıştır. En fazla badem ithal ettiğimiz ülke yüzde 61 ile Amerika Birleşik Devletleridir. Diğer ülkeler ise sırasıyla İran, Özbekistan, Avustralya ve İspanya’dır. Toplam kabuklu yemiş ithalatı 2000 senesinde 17,5 bin ton, 2010 yılı sonunda 58 bin ton ve 2020 yılında 217 bin ton olmuştur.

Grafik 41: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler İhracat-İthalatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Grafik 41’de anlatılmak istenildiği gibi ihracatta fındık zirve ürün olarak kayıtlara geçmiştir. 600 bin tondan fazla ihracat ile diğer tüm sert kabuklu ürünlerden 2 kat daha fazla miktarlara ulaşmıştır (Grafik-41). 2000 yılında gözle görülen bir ihracat yaşanmamakla birlikte fındık ihracat da 400 bin ton sınırına yaklaşmıştır. 2010 yılında badem ithalatı, ceviz ithalatı ve nar ihracatı tabloda dikkat çeken diğer unsurlar olurken fındık ihracatı yaklaşık 100 bin ton artmıştır. Günümüze yaklaştıkça badem ithalatı her açıdan ihracatı geçmiş, antepfıstığı ithalattan daha fazla ihracat kalemi oluşturmuştur. Ceviz ithalatı ihracattan 3 kat daha fazladır ve 100 bin ton ithalat ile sert kabuklu ürünlerde ithalatta 100 bin ton barajını geçen tek üründür. Nar ihracatı 200 bin tona yaklaşmış ve ithalatı da yok denecek kadar düşüktür. Son olarak fındık ihracatı 600 bin ton eşiğini geçerek en fazla ihraç edilen ve Türkiye açısından da önemli ihraç kalemi oluşturan bir ürün haline gelmektedir.

2.7.5. Türkiye Sert Kabuklu Meyveler Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Dünyadaki fındığın %69’u Türkiye’de üretilmektedir. Türkiye, dünya fındık ihracatında ilk sırada olup, toplam ihracatın %60’ını gerçekleştirmektedir. Türkiye, bu avantajıyla dünya fındık fiyatlarında belirleyici rol oynamaktadır. Aynı zamanda fındık Türkiye

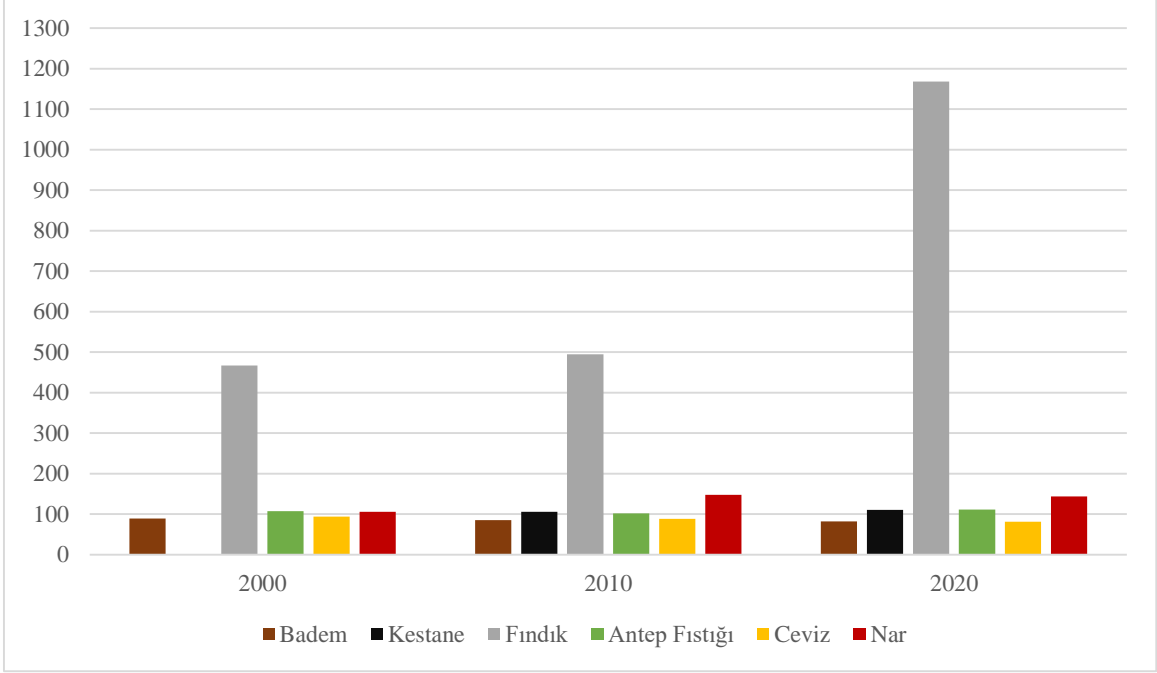
ekonomisine sağladığı döviz girdisiyle de tarım ürünleri arasında stratejik bir öneme sahiptir. Ancak Türkiye'nin sahip olduğu dünya fındık sektöründeki hâkimiyetinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için ürün verimliliğinin artırılması gerekmektedir. Önümüzdeki dönemlerde fındık verimliliği yüksek Ermenistan, Yunanistan ve Gürcistan'ın, özellikle son yıllarda Azerbaycan ve Ermenistan'ın üretim alanlarını da artırmasıyla Türkiye'nin dünya sektöründeki bu üstünlüğünü sekteye uğratabileceği düşünülmektedir. Şu anlık fındıkta yeterlilik yüzde bin 168 puan ile yeterlilik durumu iyi düzeyde olsa da gelecek yıllarda bu sayının düşmeyeceğine kimse emin değildir.

Ürünler/Yıllar	2000	2010	2020
Badem	88,83008883	85,23424879	82,19327323
Kestane	-	105,6228914	110,2452956
Fındık	467,2014632	495,0699286	1168,203777
Antep fıstığı	107,3514256	102,1442308	111,5503899
Ceviz	94,03905864	88,22885557	81,20740737
Nar	105,583393	147,7375469	143,7999238
Toplam sert kabuklu	190,5088349	172,9914167	153,6858762

Tablo 31: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Fındıktan sonra yeterlilik düzeyinin en fazla olduğu ürün yüzde 143 puan ile nardır. Nar üretimimizdeki artışlar sonucunda ithalat da azalmış olup herhangi bir kriz durumunda nar ürünü elde etmede sıkıntılar minimum düzeyde olacaktır ve nardan elde edilen diğer yan ürünler çıkmaya devam edecektir. Nar üretimi, üretim kısmında değinildiği gibi 2000 ile 2010 yılları arasında yüksek düzeylerde artışa geçmiştir ve sonucunda ise yeterlilik durumu 105 puandan 147 puana çıkmıştır. Kestane ve Antepfıstığında kendi kendine yeterlilik analizleri sonucunda birbirine yakın puanlar elde edilmektedir. 2010 yılında yeterlilik düzeyleri kestane 105, antepfıstığı ise 102 puandır. 2020 yılında ise antepfıstığı 1 puan ile kestaneyi geçerek yeterlilik puanı 111, kestane ise 110 puandır (Tablo-31).

Grafik 42: Türkiye Sert Kabuklu Ürünler Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Türkiye'nin sert kabuklu meyvelerinden kendi kendine yeterlilik puanınız 100'ün altına olan ürünler badem ve cevizdir. Bu iki meyve 2000 yılından beri yeterlilikte sürekli düşüş halindedir. 2000'de 88 puan olan badem yeterliliği günümüzde 82 puana düşmüştür. Ceviz 2000'li yıllarda 94 puan ile yeterlilikte çok kötü durumda değildir ancak yıllar geçtikçe talebin artması ve kullanım alanlarının çeşitlenmesi üzerine üretim tüketimi karşılayamaz hale gelmiş, sonucunda ise yıllar geçtikçe 88 ve 81 yeterlilik puanına kadar düşmüştür. Genel olarak sert kabuklu meyvelerin çoğunda kendimize yeterli durumdayız (Grafik-42). Bize düşen görev ise gerekli sulama, gübreleme ve çeşitli bakımlar yaparak toprağı zenginleştirecek atılımlar sayesinde ceviz ve badem üretimimizi artırmaktır. Ceviz ağaçlarına düzenli olarak uygun miktarlarda gübre vermek ve sulamak, verimliliği artırmaktadır. Ceviz ve badem ağaçlarını zararlılardan korumak için düzenli olarak zararlı tespiti yapılmalı ve gerekli mücadele yöntemleri uygulanarak üretim verimliliğini yükseltir dolayısıyla da üründen sağlıklı randıman alınabilir. Badem ağaçlarının sulama yönetimini düzenli ve doğru şekilde yaparak ağaçların su ihtiyacını karşılanması gerekmektedir ve ayrıca badem ağaçlarında düzenli olarak budama yapmak, ağaçların şeklini korumasını ve verimliliğini artırmasını da sağlar.

2.8. Endüstri Ürünleri (Çay, Şeker, Pirinç)

Çay bitkisi sıcak ve nemli iklim bölgelerinde yetiştirilmeye uygun olduğundan ana vatanı Muson Asya'sı olarak kabul edilmektedir. Kamelyagiller familyasına ait olan çay, yıl boyunca bodur kalır ve boyu 1 metre ile en fazla 5 metre arasındadır. Bu bitkiye gerçek önemini kazandıran, taze yaprak ve filizlerinin gerekli fabrikasyon işlemler yaparak elde edilen kuru çaydır. Uyarıcı bir madde olan 'tein' in çayın yapraklarından bulunması, yapraklarındaki kimyasal maddelerin suyla teması sonucu aroma katması günümüzde çayın en fazla tüketilen birisi haline gelmesinde yardımcı olmuştur. Çay tarımı tüm dünyada milyonlarca kişinin temel geçim kaynağı durumunda iken Türkiye'de de önemli bir tarım ürüne gelmiştir çünkü Türkiye dünyada çay tüketimi sıralamasında önde gelen ülkelerdendir. Türkiye'de çay dikim ve üretim alanları yıllara göre sürekli artış göstermiştir. Son yıllarda önemli gelir getirisinden dolayı Karadeniz kıyı şeridindeki bazı ağaçların sökülmesi ve çay tarıma uygun alanlar haline getirilmesi sonucunda heyelan olayları daha fazla artmıştır ve beklenenden daha kötü ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Çünkü çay bitkisi toprağı fazla tutmayan kısa köklü bir bitkidir. Akışa geçen toprağı karşı ağaç kökü gibi savunamaz ve toprakla birlikte eğim doğrultusunda akışa geçerek kullanılmaz hale gelmektedir. Türkiye kuru çay üretiminde ihtiyacını karşılayacak güçteyken zamanla yetersiz duruma düştüğü dönemler elbette olmuştur fakat bunların dışında daha kaliteli çaylar almak için dışarıdan ithal de etmektedir.

Çeltik, tahıllar içerisinde önemli bir yere sahip sıcak iklim bitkisidir. Dünya'da ekim alanı yönünden buğdaydan, üretimde ise mısırdan sonra ikinci sırada gelmekte olup dünya nüfusunun yarısından fazlasının temel besinidir (Sezer ve Mut, 2004:57). Türk mutfağından pirinç önemli kendi başına bir yemek çeşidi olsa da farklı yemeklerde de kullanılan önemli katkı maddesidir. Diğer tahıl ürünlerine kıyasla pirinçte daha fazla proteine sahiptir. Ülkemizde çeltik tarımı sululu alanlarda yapılmaktadır ve üretim her yıl sulama suyunun varlığına ve miktarına bağlı olarak artmakta ya da azalmaktadır. Sahip olduğu ekolojik özelliklerden dolayı Türkiye, çeltik üretiminde büyük potansiyeli olduğu görülmektedir. Tarım politikaları ve destekleme tedbirlerinin yanı sıra kaliteli, yüksek verimli çeşitlerin üretilmesi, pirinç yetiştirme tekniklerinin geliştirilmesi ve pirinç ekiminin teşvik edilmesi sayesinde pirinç üretimi özellikle 2000 yılından itibaren önemli ölçüde artış göstermiştir. Özellikle sertifikalı tohum kullanımına yönelik destek

ve ödeme desteği, Türkiye'de pirinç üretiminin artmasına etkili bir şekilde katkıda bulunmuştur.

İnsanoğlunun beslenme alışkanlığından tatlıya ayrı bir yer vermesi sebebiyle şeker tarih boyunca önemli bir besin maddesi olmuştur. En temel gıda maddelerinden birisi olan şeker, 18. yüzyılın sonuna kadar sadece şeker kamışından üretilmiştir. 19. yüzyılda Avrupa'da yeni bir hammadde olarak şeker pancarı tarımı ve şeker pancarından şeker üretimi başlamıştır. Şekerin hammaddesi olarak yetiştirilen şeker pancarı Kazayağıgiller familyasında yer alan bir endüstri bitkisidir. Şeker üretiminin yanı sıra küspe, melas, yaprak ve baş artıkları gibi yan ürünlerden ve hayvan yemi ya da ispirto elde edilmesi, modern tarım tekniklerine uygun olması ve nüfusa iş imkanı sağlaması gibi nedenlerden dolayı önemli bir bitki haline gelmektedir. Şekerin hammaddelerinden biri olan şeker pancarı, dünyada ve Türkiye'de tarımsal ve endüstriyel üretimde stratejik öneme sahip, insan beslenmesindeki önemli besin kaynaklarından biridir. Şeker pancarı üretimi; Bitkisel ve hayvansal üretimin gelişmesine katkı sağlar, endüstriyel girdilerin kullanımını maksimum düzeye çıkarır, toprağın fiziksel yapısını ve ekolojik dengeyi iyileştirir, kendinden sonraki yetişen ürünlerin verimliliğini arttırmaktadır. Topografik özellikler, klimatolojik faktörler ve vejetasyon süresi gibi faktörler ülkemizde şeker pancarı tarımının dağılışı etkileyen önemli unsurlardır.

2.8.1. Türkiye Endüstri Ürünleri Üretimi

Ülkemizde çay denildiğinde akıllara direkt Doğu Karadeniz Bölgesi gelmektedir çünkü yörenin coğrafi şartları çay tarımı yapılmasına imkân vermektedir. Çay bitkisi, yıl içinde düzenli şekilde olmak şartıyla yağış miktarı bol, nem oranı yüksek, asit karakterli topraklarda, tropik ve subtropik iklim koşullarına sahip ülkelerde yetiştirilen bitkidir. Sri Lanka, Çin, Hindistan, Kenya, Türkiye, Endonezya, Bangladeş ve Arjantin gibi ülkeler dünyada en fazla çay üretimi yapan ülkelerdir. Çay ülkemiz adına çok tüketilen ve üretilen bir üründür. 2000 yılında 758 bin ton 2010'da 1 milyon 305 bin ton ve 2020 yılında 1 milyon 450 bin ton üretilmiştir (Tablo-32). Türkiye 2019/20 üretim döneminde çay üretimi incelendiğinde, üretimin %64,35'i (905 bin ton) Rize'de, %29,09'u (325 bin ton) Trabzon'da, %10,37'si (146 bin ton) Artvin'de ve %2,18'i(30 bin ton) Giresun'da gerçekleşmiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020).

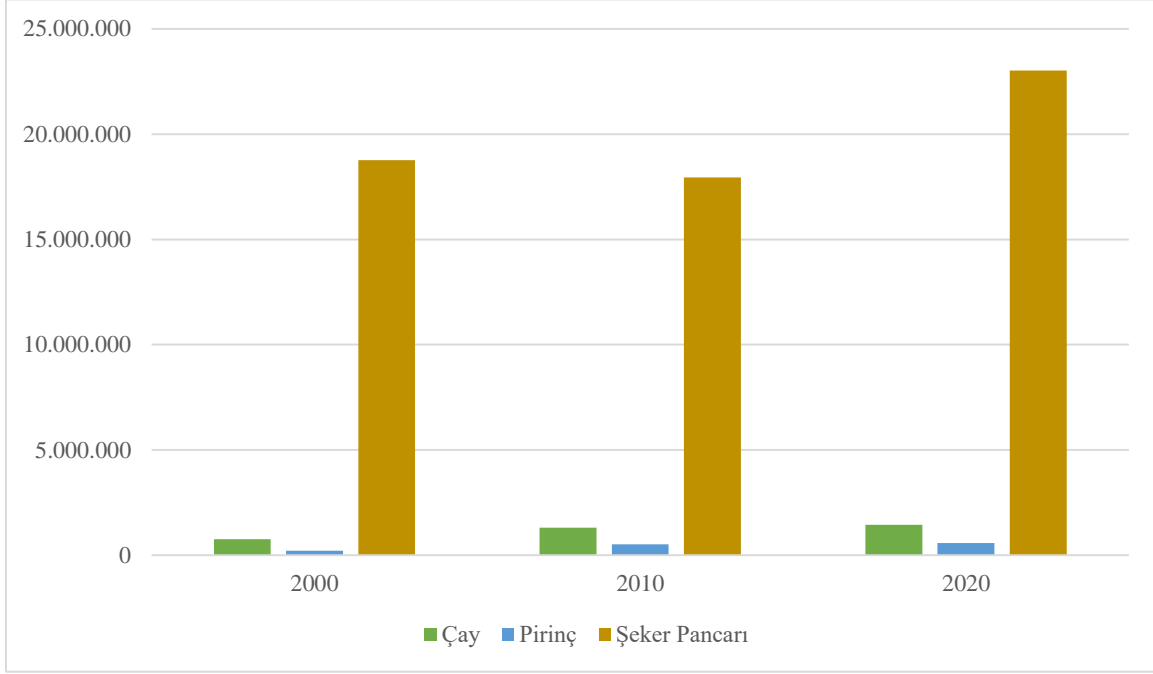
Ürünler	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (‰)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (‰)
Çay	758.038	1.305.566	7,22	1.450.556	1,11
Pirinç	210.000	516.000	14,57	588.000	1,39
Şeker	-	-	-	-	-
Şeker Pancarı	18.759.000	17.942.112	-0,43	23.025.738	2,83

Tablo 32: Türkiye Endüstri Ürünleri Üretimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Çeltik tarımı Antarktika haricinde uygun koşullar altında çoğunlukla tropik ve ılıman bölgelerde dünyanın her yerinde yetiştirilir ve üretilmektedir. Zaten bu sayede tüm dünyada üretilen en çok ikinci ürün haline gelmektedir. Türkiye'nin yağış değerlerinin çeltik tarımı için yeterli olmamasından dolayı bitki sulama yöntemiyle çeltik tarımı yapılmaktadır. Bu yüzden en çok çeltik tarımı yapılan bölgeler Marmara Bölgesi ve Orta Karadeniz Bölgesi olmakla beraber genellikle akarsuların delta ovalarında ve vadi tabanlarında yapılmaktadır. Edirne, Samsun, Balıkesir, Çanakkale ve Çorum illeri çeltik tarımında önde gelmektedir. Türkiye'de yapılan çeltik tarımının yaklaşık yarısı Edirne ilinde gerçekleşmektedir. Edirne'de çeltik tarımının yaygınlaşmasının ve uzun yıllardır tarımının yapıyor olmasının en büyük nedeni Meriç ve Ergene nehirlerinin çeltik üretimi için önemli bir su kaynağı olmasıdır (Yılmaz ve Avkıran, 2019:129). Birim alandan ekonomik getirisi diğer tarım ürünlerinden daha fazla olduğundan dolayı bu bölgedeki halka önemli istihdam yaratan çeltik tarımı, Meriç ovasındaki İpsala, Uzunköprü ve Meriç ilçelerinde yoğun olarak yapılmaktadır. Toprak yapısının tuzlu olması ve taban suyunun yüksek olması nedeniyle Edirne ilindeki ovalarda çeltik tarımını daha verimli gerçekleştirmektedir. Türkiye pirinç üretimi 2000 yılında 210 bin ton, 2010'da 516 bin ton ve 2020'de 588 bin ton üretime sahiptir. Bunun haricinde çeltik üretimi 2020 yılında yaklaşık 1 milyondur fakat pirinç fabrikalarında çeltiğin temiz pirince dönüştürme işlemlerinde yaklaşık %40'lık kayıp meydana gelmektedir.

Böylesi bir işlemin sonucunda ise 2020 yılında üretilen pirinç 588 bin ton olarak kayıtlara geçmektedir. Kalan kısımları ise kırık pirinç, kepek, kavuz ya da ham tane oluşturmaktadır.

Grafik 43: Türkiye Endüstri Ürünleri Üretimi(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Ülkemizde üretilen şekerin hammaddesi şeker kamışı değil şeker pancarıdır. Şeker sanayi hem şeker pancarı tarımını hem de buna bağlı dolaylı olarak tarım sektörünü geliştirmektedir. Ayrıca şeker birçok sanayi kuruluşunda kullanıldığından ve çıktı ürün çeşitliliğinden dolayı şekerli ürünler sanayisi de geliştirmektedir. Şeker sadece ekonomik bir ürün değildir, sosyal etkilerle birlikte birçok sektöre de istihdam sağlayan büyük bir tarımsal faaliyettir. Her ne kadar sektörlere istihdam sağlasa da şeker dünyada en fazla müdahale altında olan ürünlerdendir. Üretim ve tarifelerdeki kotalar, yüksek korumalar, tercihli ticaret anlaşmaları sebebiyle serbest gerçekleşen dünya ticaretini fazlasıyla kısıtlamaktadır. Türkiye'de şeker pancarı üretimi, üreticiler veya temsilcileri ile şirket veya fabrikalar arasında sözleşmeler yapılarak pancar yetiştirilen bölgelerden kota esasına göre gerçekleştirilmektedir. 2020 yılında şeker pancarı üretimi 2019 yılına göre yüzde 27,5 artışla 23 milyon 26 bin tondur. Bu artışın en önemli nedeninin çiftçi sayısına bağlı olarak üretim alanının artmasıdır. Türkiye'nin 2020 yılı şeker pancarı üretiminin yaklaşık yüzde 31,4'ü Konya'da, yüzde 8,6'sı Eskişehir'de ve yüzde 7,1'i

Yozgat'ta, yüzde 5,3'ü Kayseri'de, yüzde 4,9'u da Aksaray'da üretilmektedir. Türkiye'de şeker pancarı hasadı 2000 yılında 18 milyon 759 bin ton, 2010 yılında 18 milyon tona yaklaşarak 17 milyon 942 bin ton ve 2020 yılının sonunda 23 milyon 25 bin ton gibi yüksek miktarlarda üretilmektedir (Grafik-43).

2.8.2. Türkiye Yurtiçi Endüstri Ürünleri Tüketimi

Çay önceki senelerde ilaç, daha sonra lüks içecek olarak kullanılmış ve günümüzde insanların sudan daha fazla tükettiği bir içecek haline gelmiştir. Türkiye'de çay, sadece bir içecek olarak değil, aynı zamanda kültürel bir sembol olarak da önemlidir. Nüfusun büyük bir çoğunluğu günlük olarak çay tüketir ve çay, aile ve arkadaşlar arasında sosyal etkileşimi artıran bir unsurdur. Ayrıca, Türkiye'de günlük olarak 245 milyon bardak çay tüketilmektedir. Bu da Türkiye'nin çay tüketimi konusunda dünya lideri olduğunu göstermektedir. Nüfusun %96'sı her gün çay içmekte ve çay, Türk kültürünün önemli bir parçası haline gelmiştir. Rize, Türkiye'nin en önemli çay üretim merkezlerinden biridir ve aynı zamanda çayın tüketiminde de önde gelen bir şehirdir. Çay 2000'de 667 bin ton, 2010'da 1 milyon 133 bin ton ve 2020 yılında 1 milyon 310 bin ton ile ülkemizde fazlasıyla tüketilmektedir (Tablo-33).

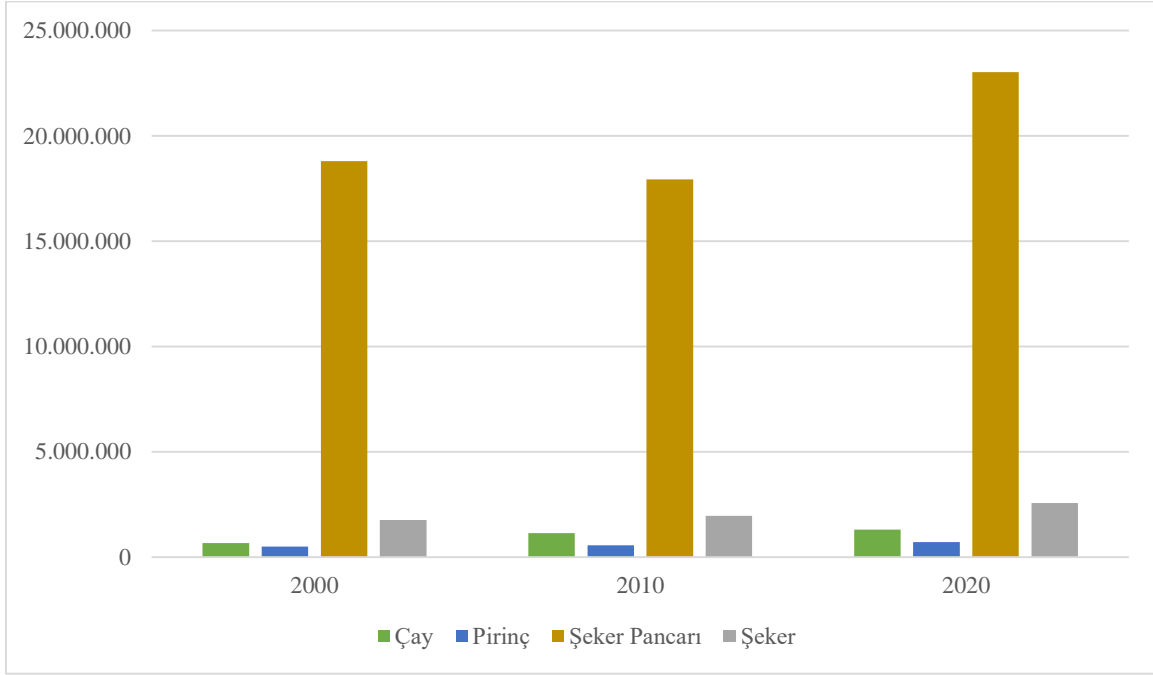
Ürünler	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Çay	667.418	1.133.164	6,97	1.310.353	1,56
Pirinç	497.797	563.376	1,31	716.601	2,71
Şeker	1.757.318	1.960.492	1,15	2.558.663	3,05
Şeker Pancarı	18.796.738	17.942.112	-0,45	23.025.733	2,83

Tablo 33: Türkiye Yurtiçi Endüstri Ürünleri Tüketimi(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Pirinçte tüketimin artmasına karşılık, çeltik ekim alanı sınırlı kalmıştır. Çeltik ekim kanunu çerçevesinde müsaadeli tarımı yapılan pirincin yurt içi tüketimi karşılanamaması durumunda, sulamaya açılacak alanda çeltik tarımına ağırlık verilmesi ve birim alandan verimin artırılması zorunlu görülmektedir. Pirinç 2000'de 497 bin ton, 2010'da 563 bin ton ve 2020 yılında 716 bin ton tüketilmiştir. Şeker ise sürekli artarak

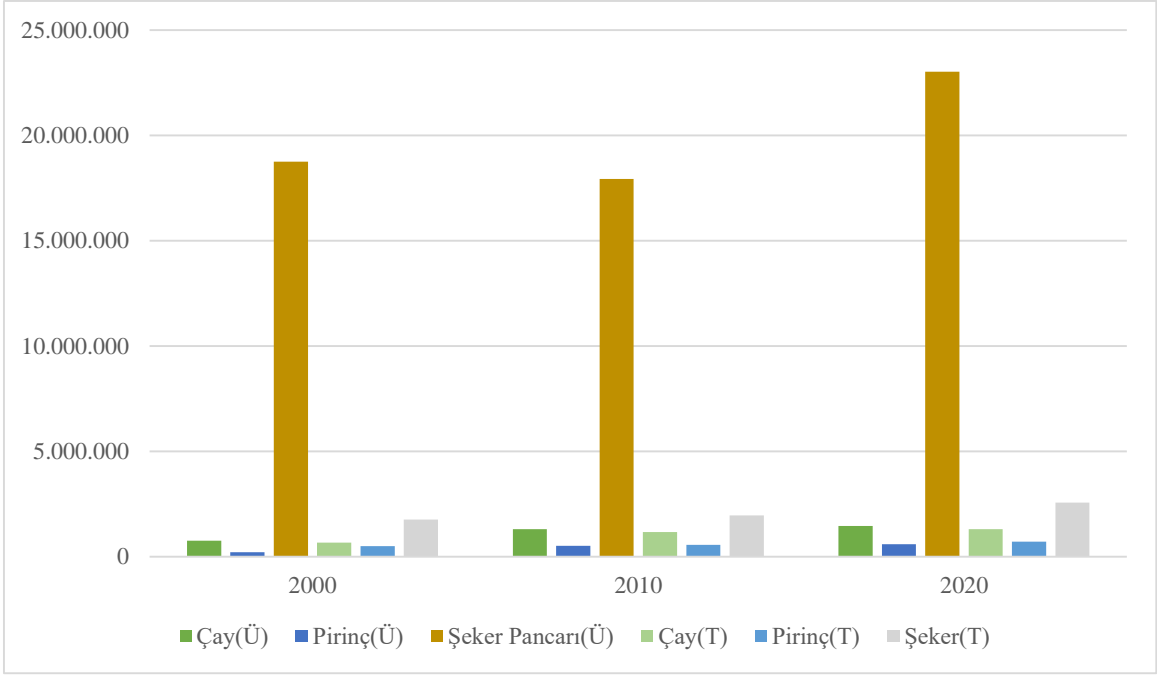
tüketilen ürün olup 2000’de 1 milyon 757 bin ton, 2010’da 1 milyon 960 bin ton, 2020’de ise 2 milyon 558 bin ton tüketilmiştir.

Grafik 44: Türkiye Yurtiçi Endüstri Ürünleri Tüketimi(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Şeker pancarı ise 2000’de 18 milyon 796 bin ton, 2010’da 17 milyon 942 bin ton ve 2020’de 23 milyon 25 bin ton hasat edilmiştir (Grafik-44). Üretim tüketim grafiğine bakıldığında çay üretimi az da olsa yeterli miktarlarda yapılmakta ve tüketimi karşılayarak ithalatı son derece azaltmaktadır. Pirinç üretimi 2010’lu yıllarda tüketime yaklaşırsa da 2000’li ve 2010’dan sonraki süreçte tüketim üretimi geçmiş ve bu durum da ithalatı doğurmaktadır. Şeker elde etmek için 7 kattan fazla şeker pancarı kullanıldığından dolayı grafikte arasındaki fark açılmaktadır (Grafik-45).

Grafik 45: Türkiye Endüstri Ürünleri Üretimi-Tüketimi(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

2.8.3.Türkiye Endüstri Ürünleri İhracatı

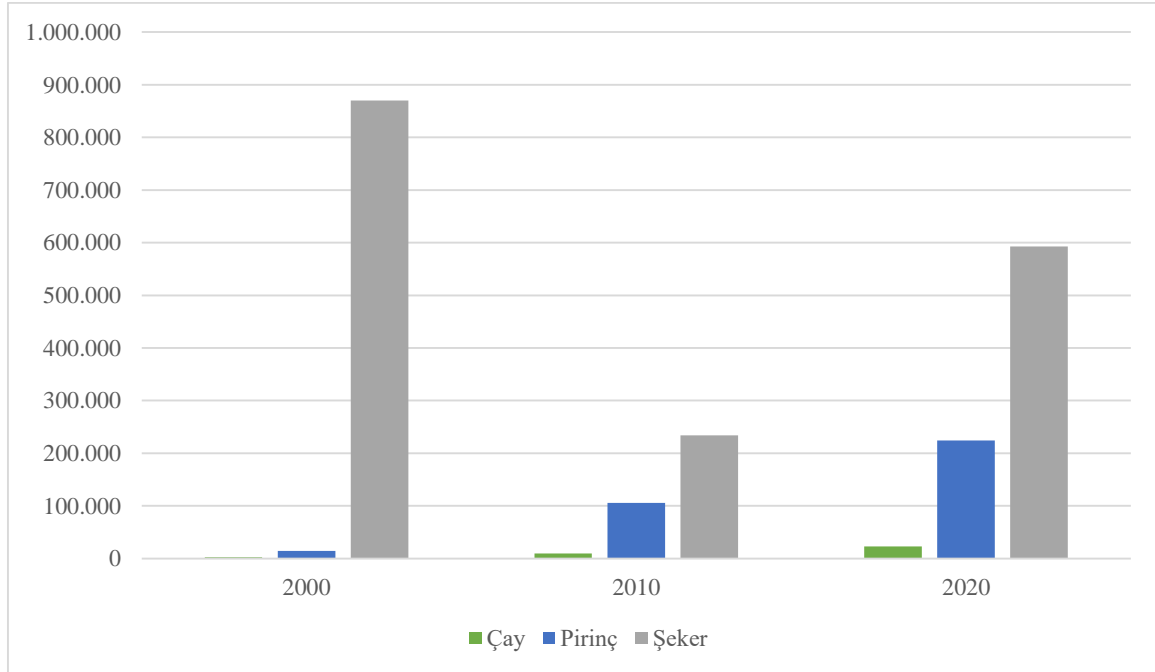
Çay ihracatı fazla olmamakla beraber 2000’de 2 bin ton, 2010’da 9 bin ton 2020 yılında 23 bin ton çay ihraç edilmektedir. En çok çay ihraç ettiğimiz ülkelerin başında Belçika gelmektedir. Belçika’yı Gürcistan, Almanya, KKTC, ABD ve Hollanda takip etmektedir. Pirinç ihracatının son yıllarda yükselmesinin en önemli sebebi Mısır’ın pirinç ihracatını durdurmasıdır. Daha önceki zamanlarda Mısır’ın sürekli pazarı konumunda olan Suriye, Lübnan, Ürdün, Libya ve benzeri ülkelerde pirinç ihtiyacı doğması ve bu talepleri doğrudan ülkemizden karşılamaya başlamasıdır. 2000 yılında 14 bin ton iken 2010’da 105 bin ton ve 2020’de 224 bin ton ihraç edilmiştir (Tablo-34).

Ürünler	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Çay	2.248	9.327	31,49	23.274	14,95
Pirinç	14.386	105.874	63,59	224.333	11,18
Şeker	870.178	233.805	-70,31	592.629	15,34
Şeker Pancarı	344	0	-	6	-

Tablo 34:Türkiye Endüstri Ürünleri İhracatı(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Şeker ihracatı diğer endüstri ürünlerinden nispeten daha fazladır; 2000’de 870 bin ton ihraç edilmiş olup 2010’da 4 kat azalarak 233 bin ton sonra 2020’de 2,5 kat artarak 592 bin tona çıkmıştır. Şeker diğer ürünlere göre daha dengesiz bir profil çizmektedir. Türkiye’den şeker ithalatında bulunan en önemli ülke Suriye’dir. Suriye’yi Irak, Benin, KKTC ve Çorlu Avrupa Serbest Bölgesi takip etmektedir. Şeker pancarı ise 2000’de 344 ve 2020’de 6 ton ihraç edilmiştir. 2010 yılında şeker pancarı ihraç edilmemiştir (Grafik-46).

Grafik 46: Türkiye Endüstri Ürünleri İhracatı(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

2.8.4. Türkiye Endüstri Ürünleri İthalatı

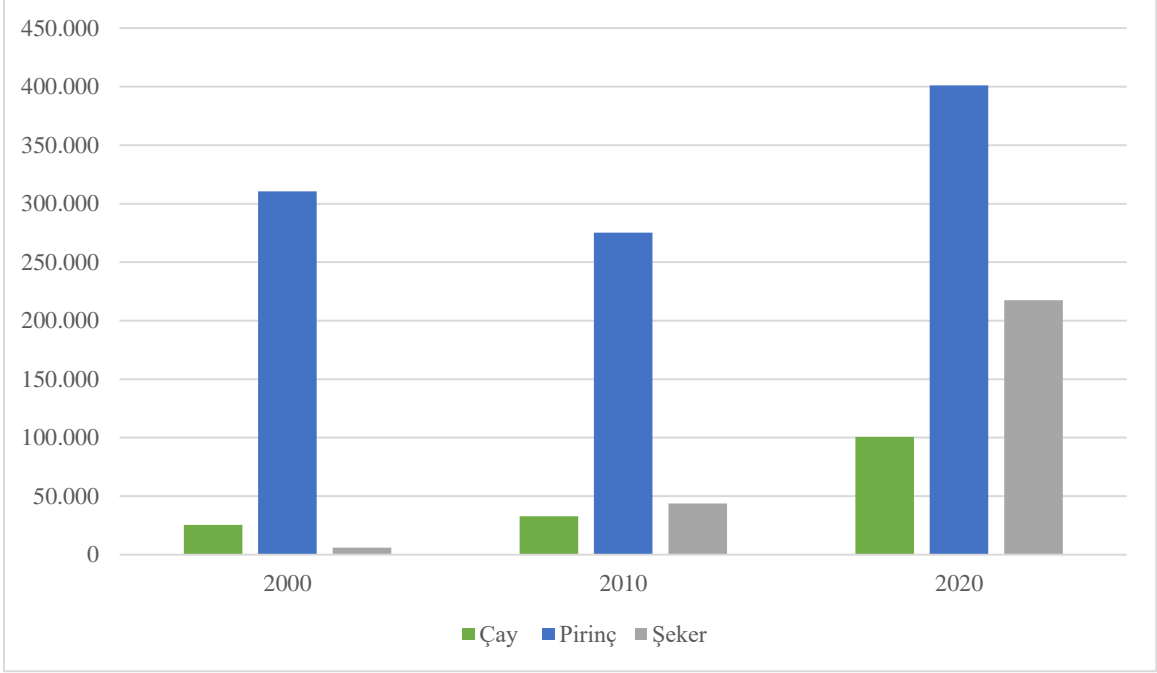
Çay ithalatı sürekli artışta olup 2000’de 25 bin ton, 2010’da 32 bin ve 2020’de 100 bin ton ithal edilmiştir (Tablo-35). 2010’lu yıllarda pek fazla ithal edilmeyen çay sonraki on yılda 100 bin ton barajını geçmiştir. İthalat ve ihracat fermente edilmiş siyah çay ve fermente edilmemiş yeşil çay olarak yapılmaktadır. Dış ticaretin tamamına yakını fermente siyah çay olarak yapılmaktadır. Türkiye’nin en çok çay ithal ettiği ülke Sri Lanka’dır. Kenya, Hindistan, İran, Vietnam ve Hollanda Sri Lanka’dan sonra çay ithalatımızda önde gelen ülkeleri oluşturmaktadır.

Ürünler	2000	2010	2000-2010 Arası Değişim Oranı (%)	2020	2010-2020 Arası Değişim Oranı (%)
Çay	25.334	32.760	2,93	100.654	20,72
Pirinç	310.639	275.267	-1,13	401.059	4,56
Şeker	5.993	43.701	62,92	217.436	39,7
Şeker Pancarı	38.149	0	-	1	-

Tablo 35: Türkiye Endüstri Ürünleri İthalatı(Ton)

Kaynak:TUİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

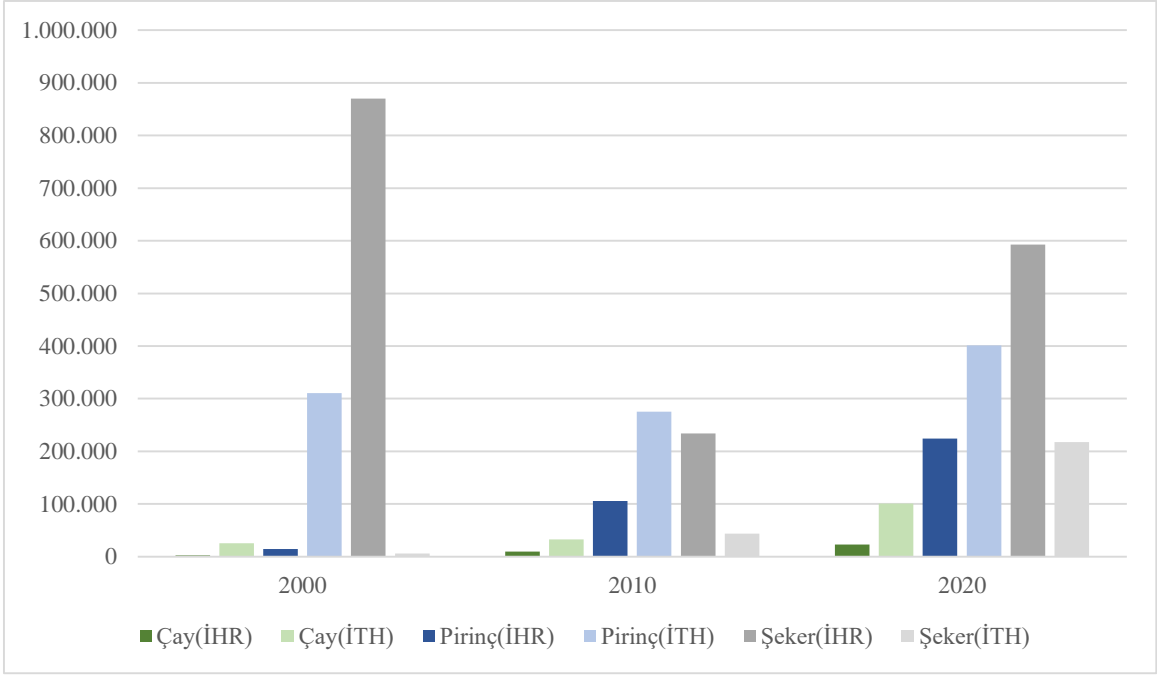
COVID-19 salgını nedeniyle, 2019/20 pazar yılındaki pirinçte rekor üretim seviyelerine rağmen, pazardaki belirsizlikler, lojistik kısıtlamalar ve büyük ihracatçı ülkelerin depolama politikaları, gelecekte ürün erişilebilirliğine ilişkin endişeleri artırdı vemevcut şartlarda yapılabilecek yurt dışı alımları teşvik edilmiştir. Pirinç 2000 yılında 310 bin ton ithal edilirken 2010’da azalışa geçmiş ve 275 bin ton ithal edilmiştir. 2020 senesinde tekrar yükselerek 401 bin tonu bulmuştur. Pirinç ve çeltik üretiminde olduğu gibi ithalatta da ikiye ayrılmaktadır. Türkiye’nin çeltik ithalatında önemli ülkeler Bulgaristan, Yunanistan, Rusya, ABD, Brezilya ve İtalya’dır. Pirinç ithalatında ise Çin, İtalya, Hindistan, Yunanistan ve Pakistan önde gelen ülkelerdendir.

Grafik 47: Türkiye Endüstri Ürünleri İthalatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Şeker 2000 yılında 6 bin ton ithal edilirken 2010'da yaklaşık 7 kat artarak 43 bin tonu aşmıştır. 2020'de ise 217 bin ton ithal edilmiştir. Türkiye'nin şeker ithal ettiği ülkeler sırasıyla Brezilya, Cezayir, Fas, Ukrayna, Polonya'dır. Şeker pancarı sadece 2000 yılında 38 bin 149 ton ithalata sahip olup sonraki yıllarda üretime ve tüketime bağlı olarak ciddi ithalat rakamlarına ulaşmamaktadır (Grafik-47).

Grafik 48: Türkiye Endüstri Ürünleri İhracatı-İthalatı(Ton)

Kaynak: TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

İhracat-İthalat grafiğine bakıldığında çay ihracatı 2010'lu yıllardan sonra kendisini gösterdiği, ithalat her zaman ihracattan fazla olduğu görülmektedir (Grafik-48). Pirinç üretimi tüketimi karşılayamadığı vakit ithalat yoluyla bu farkı kapatılmaktadır fakat dış ticaret açığında önemli etki yaratmaktadır. Şeker ihracatı ise ithalattan fazla gerçekleşmekte ve üretimde de yeterli olunması sebebiyle ek gelir kaynağı yaratmaktadır.

2.8.5. Türkiye Endüstri Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Çay üretimi ve tüketimi konusunda kendi kendine yeterli olup olmadığımızı değerlendirirken birkaç farklı açıdan bakmak gerekmektedir. Bunlardan ilki, üretim miktarıdır. Türkiye'nin çay üretimi, yıllık tüketim miktarını karşılayabilecek düzeyde midir? İkinci olarak, iç piyasadaki talep ve tüketim ile dış ticaretteki çay ihracatı ve ithalatı dengeli mi seyretmektedir? Son olarak, çayın kalitesi ve işlenme süreci de kendi kendine yeterlilik konusunda önemli bir faktördür. Türkiye'nin çay kalitesi konusunda uluslararası alanda tanınan bir konumda olması, çayın kendi kendine yeterlilik açısından olumlu bir noktadır ancak işlenme sürecindeki bazı aşamalar için dışa bağımlılık, kendi kendine yeterlilik konusunda zorluklar yaratabilmektedir. Türkiye, çay üretiminde

önemli bir rol oynamakta olup, son yıllarda üretimde ciddi bir artış yaşanmıştır ama aynı zamanda yüksek çay tüketimi nedeniyle çayda kendi kendine yeterli olma konusunda dengeli bir durumda olsa da bazı dönemlerde dışa bağımlılık yaşanabilmektedir. Bu durum genellikle hava koşulları, tarımsal politikalar ve talep değişiklikleri gibi faktörlerden etkilenmektedir. Sektörün sürdürülebilirliği ve gelişimi için tarımsal politikaların yanı sıra uluslararası ticaret dinamikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. İç piyasada çayın yeterli düzeyde bulunduğu gösterilmektedir fakat dış ticaretteki ihracat ve ithalat verilerine baktığımızda, Türkiye'nin çayda tam anlamıyla kendi kendine yeterli olmadığı görülmektedir.

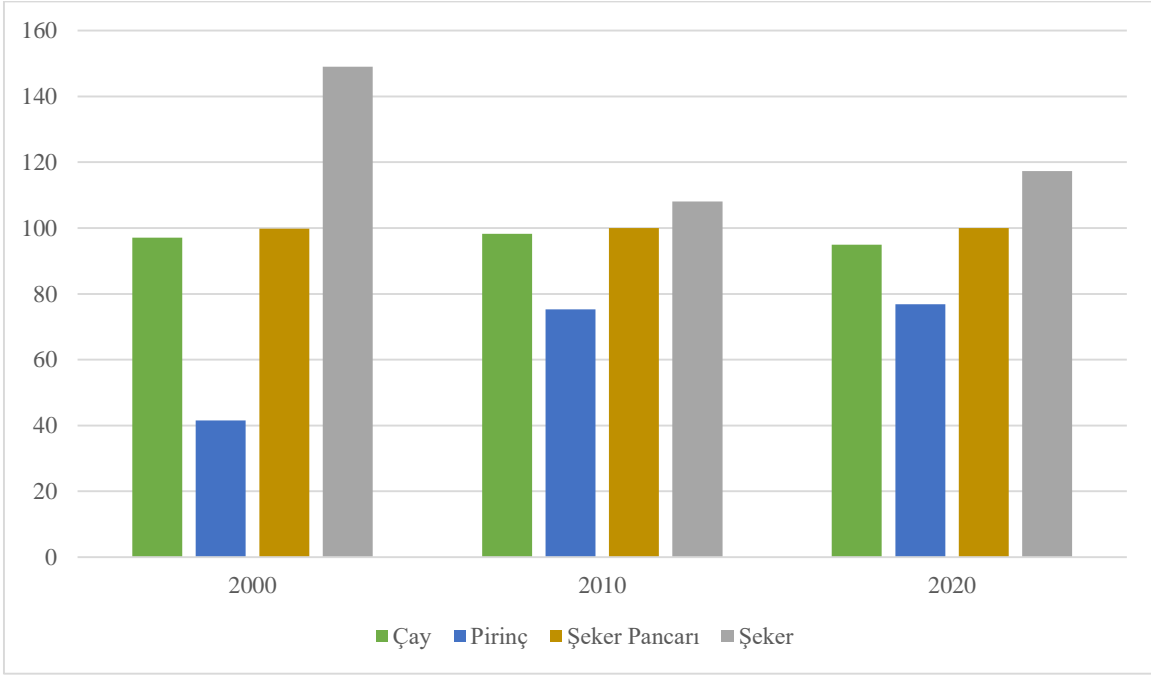
Ürünler	2000	2010	2020
Çay	97,04451534	98,23679326	94,93565176
Pirinç	41,48123567	75,28527429	76,89028489
Şeker	149,0786937	108,1140605	117,3635591
Şeker Pancarı	99,79887539	100	100,0000217

Tablo 36: Türkiye Endüstri Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Türkiye, tarım sektöründe önemli bir yere sahip olan pirinç üretimi konusunda dikkate değer bir potansiyele sahiptir. Pirinç, ülkemizde yaygın olarak tüketilen bir gıda maddesi olup, birçok kişi tarafından temel bir besin kaynağı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin pirinç üretimi ve kendi kendine yeterlilik durumu, tarım sektörü ve gıda güvenliği açısından önemli bir konudur. Ülkenin verimli toprakları ve uygun iklim koşulları, pirinç yetiştiriciliği için elverişli bir ortam sağlamaktadır ancak ülkemiz hala tam anlamıyla kendi kendine yeterli değildir ve pirinç ihtiyacının bir kısmını ithalat yoluyla karşılamaktadır. Türkiye'de pirinç üretimi ve kendine yeterlilik konusu üzerine yapılan çalışmalar ve alınacak önlemler, tarım sektörünün gelişimi ve ülke ekonomisi için büyük önem taşımaktadır. Pirinç üretiminin artırılması ve kendine yeterliliğin sağlanması için tarım politikalarının gözden geçirilmesi ve çiftçilere destek sağlanması gerekmektedir. Bu sayede Türkiye pirinç üretiminde daha da ilerleyebilir ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilir hale gelebilir. Pirinçte kendi kendine yeterlilik grafiğinde 2010'lu yıllardan sonra az da olsa yükselme görülmektedir fakat hiçbir zaman 100 baz puan üstüne çıkamamaktadır (Grafik-49). Olası salgın ve savaş durumunda

sofralarımızın vazgeçilmezi pirinç, ülkemizde kısıtlı imkanlarla piyasaya sunulması olasılık dahilindedir.

Grafik 49: Türkiye Endüstri Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

Türkiye'de şeker üretimi ve şeker pancarı tarımı, ülkenin kendi kendine yeterlilik durumunu güçlendiren önemli faktörlerdir. Ülkemizin sahip olduğu şeker üretim kapasitesi, ülkenin şeker ihtiyacını karşılamak için yeterli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Şeker pancarı tarımının yaygın olarak yapıldığı bölgelerde üretim kapasitesinin artması, Türkiye'nin kendi kendine yeterlilik durumunu daha da güçlendirecektir. Türkiye'nin şeker üretimi ve kendine yeterlilik durumu, tarım politikaları, iklim koşulları, üretim teknolojisi ve tüketim alışkanlıkları gibi faktörlere bağlı olarak değişebilir. Şeker üretimi ve kendine yeterlilik konusunda sürekli olarak verilerin takip edilmesi ve politikaların güncellenmesi önemlidir.

Üç önemli gıda maddesinden çayda yeterlilik durumumuz 2000 yılında 97, 2010 yılında 98 ve 2020 yılında artan tüketim miktarlarıyla birlikte 94 puana gerilemiştir. Sürekli 100 baz puanın altında olarak seyir eden pirinç ise ülkemizde kendine yeterli olmayan ürün halindedir ve 2000'de 41 puan ile çok kötü bir durumdadır ancak üretimin artması ve ithalat miktarlarının artması ile birlikte 2010 yılında 75 ve 2020'de 76 baz puan ile yeterlilikte kötü bir durumdadır. Şeker tüketiminin 2000'li yıllarda düşü olması

nedeniyle 149 puan ile gayet yeterli durumdadır fakat tüketimin artması sonucunda kendi yeterlik analiz puanı sürekli bir düşüş yaşamaktadır ve 2010'lu yıllarda 108 puana kadar düşmüştür. 117 puana kadar çıkarak son veriler kapsamında kendi kendine yeterli durumda gözükmektedir. Şeker pancarında ihracat ve ithalat olmadığı, üretim ve tüketim miktarlarının eşit olduğundan dolayı yeterlilik puanı değişmemekte ve 100 puan olarak gözükmektedir (Tablo-36).

SONUÇ

Türkiye'de salgın döneminde tarımın önemi ve kaçınılmazlığı bir kez daha ortaya çıkmıştır. Farklı üretim alanlarında çalışmalar gerçekleşemezken bile tarımsal üretimin artırılmasına yönelik çabalar sarf edilmektedir. Türkiye'nin potansiyeli böylesi zamanlarda daha iyi anlaşılmaktadır. Önümüzdeki yıllarda teknolojik yenilikler küresel tarım endüstrisini dönüştürebilecek gelişmeleri beraberinde getirebilmektedir. Teknoloji, tarımsal üretimlerde daha fazla kullanıldıkça verimlilik ve üretim değeri önemli ölçüde artacaktır. Türkiye, yaşanabilecek dönüşümün dışında kalmamalı ve bu dönüşüme öncülük yapmalıdır. Bu sayede gıda güvenliği garanti altına alınabilecek, tarımda kendi kendine yetebilecek ve gelecek nesillere daha güvenli bir ülke bırakılabilecektir. 2000-2020 döneminde elde edilen başarılar Türk tarımının potansiyelinin daha iyi anlaşılmasında önemli yer tutmaktadır. 2002 yılında 24,48 milyar ABD doları olan üretim değeri, 2020 yılında 47,52 milyar ABD dolarına ulaşmaktadır. Aynı dönemde tohum, sebze, tahıl ve meyve üretimi ise önceki yıllara göre önemli ölçüde artmaktadır. Küresel tarım ekonomisinde yüzde 1,29'luk paya sahip olan Türkiye, gelecekte daha fazla teknolojik gelişmeyle payını yüzde 3'ün üzerine çıkarması imkânsız olmayacaktır. Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Japonya tarafından benimsenen üretim teknolojileri takip edilebilir ve yeni boyutlara taşınabilmektedir. Özellikle İsrail tarımındaki ileri teknoloji girdileri, Türkiye'nin yeni nesil üretim teknolojilerine daha fazla öncelik vermesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Dünya ülkeleri arasında tarımsal faaliyetler bazında ilk 10'da olan Türkiye, iklim değişikliği, Rusya-Ukrayna savaşı ve COVID-19 başta olmak üzere diğer salgın hastalıklar gibi küresel sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlar yurt içi gıda fiyatlarını ve maliyetlerini artırmış, dolayısıyla yurt içi tarımsal kalkınmaya olan ihtiyaç artmıştır. 2000-2020 döneminde tarım sektörünü desteklemek için 70 milyar dolar tahsis eden kamu sektörü, 1 trilyon doların üzerinde bir ekonomik destek sağlamıştır. Ancak artan küresel enflasyon, artan enerji fiyatları, tedarik zincirindeki aksamalar ve iklim değişikliği nedeniyle gıda fiyatlarında istikrarsızlıklar herkesçe görülmektedir. Bu sorunlara çözüm bulmak için aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Miras yoluyla tarım topraklarında bölünmenin önlenmesi
- Modern sulama yöntemlerine ağırlık verilmesi

- Düzensiz ve doğal şartlara bağlı tarım uygulamalarının azaltılması
- Makine kullanımının daha fazla yaygınlaştırılması
- Yeni üretim tekniklerine adaptasyonun güçlendirilmesi
- Üretici ve tüketici arasındaki araçların azaltılması ve denetimin artırılması
- Dijital tarım uygulamalarına adaptasyonun güçlendirilmesi
- Araştırma merkezleri, üniversiteler ve özel sektör arasındaki iş birliğinin daha fazla teşvik edilmesi
- Tarımda markalaşmanın yaygınlaştırılması
- Akademi-sanayi-tarım arasındaki iş birliğinin artırılması
- Fiyat istikrarsızlıklarına engel olmak için planlı üretimin teşvik edilmesi
- Finansmana erişimin kolaylaşması ve kamu teşviklerinde denetimin artırılması
- Tarım sektöründe küresel trendlerin takibi ve trendlere öncülük edilmesi.

Bu kısa maddelere ek olarak diğer hususlar kapsamında;

Yenilikçi tarım teknikleri ve teknolojilerin uygulanması, tarımsal üretimin artırılması ve verimliliğin yükseltilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu teknolojiler arasında, toprak işleme, gübreleme, sulama, tohum seçimi, bitki koruma ve hasat gibi konularda kullanılan yeni teknolojiler yer almaktadır. Maddelere ayrılarak açıklamak gerekirse;

- Tarımsal alanların azalışı gün geçtikçe daha hayati bir durumu gelmektedir. Sanayi kuruluşu, turizm amaçlı ya da ek konut gibi faktörler tarımsal alanların azalışında büyük pay sahibidir. Yapılacak olan durum tespitinde uygun alanlara (Tarım için verimli olan araziler dışında) yapılması gerekmektedir. Ovalık ve platoluk alanlara sanayi ve yerleşim yapıları inşa edilmemeli tarımsal alanlara dönüştürülmelidir. Dağlık ve çorak, verimliliği az olan besin değeri bakımından fakir bölgelere sanayi kuruluşları yapılmalıdır. Aksi takdirde toprağa doygun, verimli ve besin değeri zengin alanlar yok edilerek gelecekte gıda kıtlığı yaşamamızın sebeplerinden olacaktır.
- Su, tarımda devamlılık ve kararlılık sağlayan birim alanda yüksek verim almamızı sağlayan temel unsurdur. Suyu çok dikkatli ve etkili kullanmak zorundayız çünkü kurak ve yarı kurak iklim bölgesinde faaliyet göstermekteyiz. Aşırı ve dikkatsiz su kullanımı toprakta su erozyonuna sebep olur ve toprağın vitamin mineralinin azalmasına sebebiyet vermektedir. İkincisi ise iklimin kuralığı ve yetersiz su kaynaklarından dolayı gelecekte olası su kıtlığından etkilenmemek adına temkinli sulama son derece önemlidir. Ayrıca su

kullanımındaki damlama yöntemi hem daha verimli hem de sürdürülebilir bir sulama çeşididir.

- Tarımda üretimi ve verimliliği arttıracak diğer unsur ise tohum ıslahıdır. Bölgelerde kullanılacak iklime ve besinlere adapte olmuş uygun tohum ve fidanlar ile yapılan ıslah çalışmaları hastalık ve zararlılara karşı bitki dirençli ve sağlıklı olacaktır. Ayrıca uygun tohumlar toprakta daha fazla etkileşim kuracak ve az maliyete yüksek verim vererek çiftçiyi de ekstra kazandıracaktır.

- Tarımın iyileştirilmesi için ne önemli unsurlardan bir diğeri bitkisel besin maddeleri, yani gübredir. Gübre kullanımını yaygınlaştırıp ekin arazilerine dengeli ve ihtiyaç kadarı uygulanırsa yapılan araştırmalara göre de tarım verimliliği yüzde 50'lere kadar artmaktadır. Toprakta yapılacak toprak analizine uygun, doğru gübrenin seçilmesi ve doğru gübreleme yapılmasıyla tarımda en az %50 verim artışı sağlanılabilmektedir. Ek olarak ekim- dikim uygulamaları da zamanlı olarak uygun yapılmalıdır. Çünkü zamansız yapılan ekim işlemleri toprağa zarar vermektedir.

- Tarım arazilerinden maksimum verim elde edilmesinin önündeki en büyük engellerden biri de anız yakmadır. Toprak sürülmesini kolay hale getirmek için yapılan anız yakılması toprak kalitesi açısından sakıncalı hale gelmektedir. Anız, toprak katmanının en verimli olan canlı kısmının 20 santimlik üst kısmındaki organik madde içeriğini tahrip ederek toprağı verimsizleştirmektedir. Türkiye topraklarının zaten yüzde 75 gibi büyük oranda toprağı fakir sınıfındadır. Buna ek olarak da anızın yakılması sonucu çeşitli bitkiler ve böcek vb. toprak canlılarının da yok edilmesiyle toprak besin maddesi bakımından fakirleşmektedir ve karbon-azot dengesi bozulmaktadır. Durum bu halde iken toprak verimsizleşir ve istenilen ölçüde mahsul tedarik edilemez.

- Tarım ürünlerinin çeşitlenmesini ve yayılmasını yavaşlatan diğer faktör ise hasat-harman sürecinde yaşanan zorluklardır. Vaktinde hasat edilemeyen ürünlerde meyve dökülmesi sonucu ürün kayıpları meydana gelmektedir. Bu doğrultuda geliştirilmeye çalışılan meyve-sebzelerin bu kaybı azaltacak makineleşmeye uygun olmalarına önem verilmelidir.

Yukarıdaki metinde bahsedilen tarımsal alanı verimli kullanma aşamasını başarılı ile tamamladıktan sonra ve tarımsal üretimi dengede tutmayı başardıktan sonra dahası yapılamaz mı? Tabi ki yapılabilir ve yeni teknolojilerle bu yaşadığımız çağda çok daha

mümkün hale gelmektedir. Tarımsal verimliliği ve tarımda kendi kendine yeterliliği artırma yöntemlerinin bazıları şunlardır;

- Modern tarım teknikleri ve teknoloji kullanarak hassas tarım uygulamaları altında GPS, dronlar ve sensörler kullanarak tarım alanlarının verimliliğini arttırabiliriz. Otomasyon ve robotik sistem kodlamaları ile insan gücüne duyulan ihtiyaç azalacak ve makineleşmede bir üst sınıfa çıkabilmektedir. Makineleri kullanabilecek çiftçilere yönelik eğitim programları düzenlenebilir ve bu makineler hakkında ya da modern tarım teknikleri hakkında bilgiler verilmelidir. Ayrıca tarım okulları ve üniversiteler ile iş birliği yaparak eğitim düzenli bir şekilde sürdürülmesi sağlanmalıdır.

- Çiftçilerin iklim değişikliği konusunda bilinçlendirilmesi ve adaptasyon stratejilerinin uygulanması ve iklim değişikliğine karşı dayanıklı tarım yöntemleri ve bitki türleri geliştirilmesi yönünde çalışmaların yapılması küresel ısınmadan etkilenen tarım alanlarında zararı minimum düzeyde tutacak uygulamalardır. Yeni bitki türleri ve tarım yöntemleri geliştirmek için Ar-Ge yatırımları artırılmalıdır. Tarım üniversiteleri ve özel sektör iş birliği ile yenilikçi projeler desteklenmelidir.

- Çiftçilere düşük faizli kredi ve hibeler sağlanarak tarım yatırımları desteklenmeli ve devlet desteklerinin adil ve etkin bir şekilde dağıtılması sağlanmalıdır. Çiftçilerin kooperatifler kurarak güç birliği yapması ve birlikte hareket etmeleri teşvik edilmelidir. Bu bağlamda kooperatifler aracılığıyla tarım ürünlerinin pazarlanması ve lojistiğinin daha verimli hale getirilmesi elde edilecek tarım ürünlerinin iç ve dış pazarlara erişimini kolaylaştırmak için lojistik altyapının güçlendirilmesi sağlamakta ve tüketiciye doğru ve etkili şekilde ulaşmasına katkı sağlamaktadır.

- Çiftçiler ya da ziraat mühendisleri tarafından tarım alanlarının özelliklerine göre toprak analizleri yapılarak uygun ürün desenlerinin belirlenmesi, tek tip ürün yerine çeşitlendirilmiş ürün deseni oluşturulması gerekmektedir. Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımlarının engellenmesi ve korunması sağlanmalıdır. Uygun tarım alanları için yerli tohum üretiminin teşvik edilmesi ve genetik çeşitliliğin korunması ve ayrıca yüksek verimli ve hastalıklara dayanıklı bitki türlerinin geliştirilmesi için Ar-Ge çalışmalarının artırılması gerekmektedir.

Türkiye tarımının iyileştirilmesi için atılacak bu adımlar, tarımsal üretimin artırılması ve verimliliğin yükseltilmesi, ülke ekonomisinin kalkınması ve vatandaşların daha güvenli bir yaşam standardına kavuşmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adak M.S., Güler M. ve Kayan N. (2010). Yemelik Baklagillerin Üretimini Artırma Olanakları. Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 329-341.
- Akçin A. (1988). Yemelik Tane Baklagiller. Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları,43. Erişim Adresi <https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/vufind/Record/9585#description>, Erişim Tarihi: 05/04/2024.
- Ak B.E, Pakyürek M. (2022). Antepfıstığı Yetiştiriciliği. İksad Yayınevi, ISBN: 978-625-6955-54-7.
- Akkurt E., Demirbaş B. (2021). Türkiye’de Mısır Üretiminde Kendine Yeterliliğin Değerlendirilmesi. Ege Üniversitesi XV. IBANESS İktisat, İşletme ve Yönetim Bilimleri Kongreler Serisi, 797- 809.
- Atlı H.F., Söyler O. (2018). Dünyada ve Türkiye’de Turunçgil Üretimini ve İhracatının Değerlendirilmesi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(79), 357-366.
- Atmaca Ö. (2022). Türkiye’de Tarım Sektörünün Ekonomik Gelişimi ve Sorunları. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Aydoğdu M.H., Şahin Z. (2020). Türkiye Badem Üretimi: Son Dönemlerdeki Değişimlerin Genel Analizi. EuroAsia Matematik-Mühendislik Doğa ve Tıp Bilimleri Dergisi, Sayı-8, 63-72.
- Başar A.A. (2020). Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Gıda Güvencesi ve Türkiye’nin Mevcut Durum Analizi. T.C. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Kars.
- Benek S. (2009). Ortaya Çıkışı, Gelişme Seyri ve Bölgeye Etkileri Bakımından Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP). Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64(3), 45-71.
- Bolat M., Ünüvar F.İ., Dellal İ. (2017). Türkiye’de Yemelik Baklagillerin Gelecek Eğilimlerinin Belirlenmesi. TEAD, 3(2), 7-18.
- Cosier, S. (2019). The World Needs Topsoil To Grow 95% Of Its Food – But It’s Rapidly Disappearing. Guardian News & Media Limited. Erişim Adresi <https://www.theguardian.com/us-news/2019/may/30/topsoil-farming-agriculturefood-toxic-america>, Erişim tarihi: 09/04/2023.
- Çeker A. (2016). Sürdürülebilir Tarım ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 11(2), 809-836.

- Dağdur E., Olhan E. (2015). Küresel Gıda Güvencesi Endeksi Kapsamında Türkiye'nin Değerlendirilmesi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 21(2), 49-61.
- Demirbaş N., Atış E. (2005). Türkiye Tarımında Gıda Güvencesi Sorununun Buğday Örneğinde İrdelenmesi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 42(1), 179-190.
- Eryılmaz Aydın G., Kılıç O. (2018). Türkiye'de Sürdürülebilir Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları. *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 21(4), 624-631.
- Eştürk Ö., Ören M. N. (2014). Türkiye'de Tarım Politikaları ve Gıda Güvencesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 24(2), 193-200.
- Gül M., Akpınar M.G. (2006). Dünya ve Türkiye Meyve Üretimindeki Gelişmelerin İncelenmesi. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 15-27.
- Gülümser A. (2016). Dünyada ve Türkiye'de Yemelik Dane Baklagillerin Durumu. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 25 (Özel sayı-1), 292-298.
- Günay O.İ., Ören M.N. (2012). Tarım Sistemlerindeki Gelişmeler Kapsamında Dünya Turunçgil Sektörü. *Ç.Ü Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 28(1), 101-108.
- İnan İ.H., Niyaz Ö.C. (2016). Türkiye'de Gıda Güvencesinin Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 13(2),1-7.
- Katipoğlu P. (2019). Tarımda Ekonomik, Beşeri Ve Sosyal Sermayenin Kırsal Kalkımda Önemi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Aydın.
- Kayabaşı T. E. (2020). COVID-19'un Tarımsal Üretime Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 38-45.
- Kıymaz T., Şahinöz A. (2010). Dünya Ve Türkiye Gıda Güvencesi Durumu. *Ekonomik Yaklaşım*, 21(76), 1-30.
- Kızılaslan H. (2004). Dünya'da ve Türkiye'de Buğday Üretimi ve Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 23-38.
- Kızıltuğ T. (2017). Hatay İlinin Portakal Üretimi ve Dış Ticarete İşletmelerin Pazarlama Stratejileri. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Koçak E., Aydın F. (2020). Polatlı İlçesinde Tarımsal Problemler ve Çözüm Önerileri. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 13(70), 171-182.
- Koç, A., Bölük, G. ve Aşçı, S. (2008). Gıda Güvenliği ve Kalite Standartlarının Gıda İmalat Sanayinde Yoğunlaşmaya Etkisi. *Akdeniz İ. İ. B. F. Dergisi*, 16, 83-115.

- Kulakoğlu Ö. (2020). Türkiye’de Tarımda Kendine Yeterlilik ve Gıda Güvencesi. T.C. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi. Tekirdağ.
- Kurt H., Şahin G. (2013). Bir Ziraat Coğrafyası Çalışması: Türkiye’de Nar (*Punica Granatum L.*) Tarımı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 27, 551-574.
- Nazilli Ticaret Odası Kestane Raporu. (2019, Mart). Erişim Adresi <https://www.naztic.org.tr/wp-content/uploads/2021/03/kestane-sektor-raporu.pdf>. Erişim Tarihi: 18/02/2024
- Oğuz C., Karaçayır H.F. (2009). Türkiye’de Elma Üretimi, Tüketimi, Pazar Yapısı ve Dış Ticareti. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 2(1), 41-49.
- Ordu Ticaret Borsası Kestane Raporu. (2020, Aralık). Erişim Adresi <https://www.ordutb.org.tr/wp-content/uploads/2020/12/Kestane-Raporu.pdf>. Erişim Tarihi: 15/04/2024
- Orman Genel Müdürlüğü Badem Eylem Planı. (2013-2017). Erişim Adresi <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphanesitesi/Yayinlar/Badem%20Eylem%20Planı.pdf>. Erişim Tarihi: 04/02/2024
- Özer E.A., Güven A. (2008). Sert Kabuklu Meyvelerin Sağlık üzerine Etkileri. Türkiye 10. Gıda Kongresi, 325-326.
- Pena A. B., Rosa L., D’odorico P. (2020). Global Food Self-sufficiency in the 21st Century Under Sustainable Intensification of Agriculture. *Environmental Research Letters*, 15, 1-12.
- Ruschhoff J., Hubatsch C., Priess J., Scholten T., Egli L. (2021). Potentials And Perspectives of Food Self-Sufficiency in Urban Areas a Case Study from Leipzig. *Renewable Agriculture and Food Systems*, 37, 227-236.
- Sertyeşilişık E. (2022). Gıda Güvencesini Arttırmaya Yönelik Sürdürülebilir Tarım ve Çevre Politikaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13 (36) 1394-1406.
- Sertyeşilişık, E., İnan, N. ve Sertyeşilişık, B. (2020). İklim Değişikliğinin İklim Mültecilerine, Şehirleşmeye ve Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkileri. İstanbul: ISEM2020 5. Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu, 204-215.
- Sezer İ., Mut Z. (2004). Samsun İlinde Çeltik Tarımının Durumu ve Üretimi Arttırmak İçin Öneriler. *GOÜ Ziraat Fakültesi*, 21(1), 57-66.
- Smith, V. H., Glauber, J. W. (2019). Trade, Policy, And Food Security. *The Journal Of International Association Of Agricultural Economists*, 51(1), 159-171.

- Soyhan S. (2020). Türk Tarım Sektörünün Sürdürülebilir Gıda Güvencesi Açısından Değerlendirilmesi: Veri Zarflama Analizi”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Tarım Ürünleri Piyasaları, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü. (2021, Ocak). Erişim Adresi <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Menu/27/Tarim-Urunleri-Piyasalari>. Erişim Tarihi: 24/04/2024
- Tarımda Verimlilik Nasıl Arttırılabilir. Toros Tarım. Erişim Adresi https://www.toros.com.tr/documents/TARIMSAL/Dosya/Dosya_Tarimda%20Verimlilik.pdf. Erişim Tarihi: 8/12/2023
- TMMOB Ziraat Mühendisler Odası Nar Raporu. (2019, Aralık). Erişim Adresi <https://www.zmo.org.tr/icerik/nar-raporu-2019-28060>. Erişim Tarihi: 20/05/2024
- Tuna Y. (1989). Dünya Tarımsal Üretimindeki Gelişmeler ve Türkiye. İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü, 217-242.
- Tunçer M., Günay H.F. (2017). Türkiye’de Tarıma Yönelik Desteklerin Avrupa Birliği Perspektifinden Değerlendirilmesi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 4(7), 15-30.
- Tolunay A., Akyol A. (2006). Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, A(2), 116-127.
- Turhan Ş. (2005). Tarımda Sürdürülebilirlik ve Organik Tarım”, Tarım Ekonomisi Dergisi, 11(1), 13-24.
- TÜİK Bitkisel Ürün Denge Tabloları. (2020, Aralık). Erişim Adresi <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>. Erişim Tarihi: 10/06/2024
- Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı. (2020, Aralık). Erişim Adresi <https://www.tarimorman.gov.tr>. Erişim Tarihi: 14/05/2024
- Uysal O., Polatöz S. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Turunçgil Üretimi ve Dış Ticareti. Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi, 6-11.
- Üstün Ş., Karaosmanoğlu H. (2017). Sert Kabuklu Meyveler ve Fonksiyonel Özellikleri. VII. Bahçe Ürünlerinde Muhafaza ve Pazarlama Sempozyumu, 1(1),142-148.
- Yaşar M. (2021). Sorgun İlçesi Tarım Coğrafyası. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Karabük.
- Yenigül S.B. (2016). Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi. Şehir Planlamacıları Odası, 27(1),16-25.

Yılmaz H., Avkıran B. (2019). Türkiye’de Çeltik Üretim Politikaları ve Dış Ticaretindeki Gelişmeler. Mardin Artuklu Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi, 122-133.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Onur ERGELEN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Ankara Üniversitesi
Fakülte	Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi
Bölümü	Coğrafya
Makale ve Bildiriler	
<ol style="list-style-type: none">1. Ergelen O., Karakuzulu Z. (2023). Türkiye Baklagil Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi. Sosyal Bilimlerde Çok Yönlü Arayışlar. Berikan Yayınevi, Ankara.2. Ergelen O., Karakuzulu Z. (2024). Türkiye Tahıl Ürünleri Kendi Kendine Yeterlilik Analizi. Beşeri ve İktisadi Coğrafya Alanında Uluslararası Araştırmalar-I. Eğitim Yayınevi, Konya.	